

vigilia

Jon Sobrino

A politikai életszentség

OLVASÓINK A VIGILIÁRÓL

Vásárhelyi Miklós

Korunk Szava

Török Endre

A valóságos ember

BESZÉLGETÉS

Horvát Adolf Olivérrel

LEVÉL HOLLANDIÁBÓL

Adorján Gyula, Györe Balázs,
Nádasdi Éva, Rácz Péter,
Tábor Ádám, Vasadi Péter
versei

1986/6

Szent Iván havában (Tarjányi Zoltán)	401
ADORJÁN GYULA: A teremtés érceiből (vers).....	402
JON SOBRINO: A politikai életszentség.....	403
ROSTOVÁNYI ZSOLT: Az iszlám vallási gyakorlata	408
Olvasóink a Vigiliáról (Gyorsjelentés kérdőíves felmérésünkről).....	417
PETŐCZ ANDRÁS: A költészet átható tekintete.....	425
TÁBOR ÁDÁM: A hosszú lélegzet (vers)	427
GYÖRE BALÁZS: Évszó: törlés (vers).....	428
RÁCZ PÉTER: Helyzetvázlat és következtetés (vers).....	429
DÉKÁNY KÁLMÁN: A tálfönök (elbeszélés)	430
NÁDASDI ÉVA: Vangelis zenéjére (vers).....	436
VÁSÁRHELYI MIKLÓS: Korunk Szava	437
VASADI PÉTER: Elnevezések; Pillantás; Mielőtt (versek)	450

Mai meditációk

TÖRÖK ENDRE: A valóságos ember	448

A Vigilia beszélgetése

Horvát Adolf Olivérrel (Hallama Erzsébet).....	452

Élő világegyház

Levél Hollandiából (Heije Faber; K.O. fordítása)	461
Körlevelek a békéről (Mayer László).....	466

Napló

In memoriam Dr. Csapody Vera	470
Haza és nagyvilág Hat hét Amerikában (Pomogáts Béla).....	472
Irodalom Jékely Zoltán összegyűjtött versei (Németh Anna)	475
Rubin Szilárd: Római Egyes (Földényi F. László).....	477
Színház Saint-Exupéry: A kis herceg (Cenner Mihály).....	478
Levelek – válaszok.....	480

A címlapon Nagy István János alkotása
Hátsó borítón a Sidi Bou-Gdemma-i (Algéria) mecset

Főszerkesztő: LUKÁCS LÁSZLÓ

Laptulajdonos: ACTIO CATHOLICA Felelős kiadó: MAGYAR FERENC

Szede: Szent István Társulat, felelős vezető dr. Ákos Géza igazgató

Készíti: Pannon Nyomda Veszprém, felelős vezető: Danóczy Balázs igazgató

Táskaszám: 86/61 085 Index szám: 26 921 HU ISSN 0042-6024

Szerkesztőség és kiadóhivatali ügyintézés: Budapest V. Kossuth Lajos u. 1. Telefon: **173-933, 177-246**. Postacím: 1364 Bp. Pf. 111. Előfizetés, egyházi terjesztés és templomi árusítás: Vigilia Kiadóhivatala. Utcán át árusítja a Magyar Posta. A Vigilia csekk száma: OTP 37-343-VII. – Külföldön terjeszti a Kultúra Külikereskedelmi Vállalat, H-1300 Bpest. Pf. 149. Ára 25,- USA dollár, vagy ennek megfelelő más pénznem. Átutalható a Magyar Nemzeti Bankhoz (H-1850 Budapest) a Kultúra 024-7. sz. csekk számlájára, feltüntetve, hogy az előfizetés a Vigiliára vonatkozik. Előfizetési díj 1 évre 320,- Ft, 1/2 évre 160,- Ft, 1/4 évre 80,- Ft egyes szám ára 26,- Ft. Megjelenik: havonta

Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

SZENT IVÁN HAVÁBAN

A szeretet a leghétköznapibb s ugyanakkor az emberi élet ünnepi ormait adó transzcendentális élmény. Aki egész lényét átítatva érzi a másik iránti szolgálattal, ráhagyatkozással, elfogadással: az lép ki igazán önmagából. Amikor a lélek csordultig telik az odaadás vonzalmával, szinte el is feledkezik magáról: az „én” súlypontja áttevődik a „te” tartományába. S amennyiben a másik félben is lezajlik e folyamat, ez a viszonzszeretet-tudat juttat el minket a teljes „ön-kívületbe”. A másikban rátalálni megtisztult, megnemesedett személyiségünkre: ez a boldogság megörzendő értékke, életigazító ajándékká magasztosul.

A felvázolt szeretet-folyamat vizsgálódásunk első szintjén a szerelem tettenérését jelenti. Clément Marot francia reneszánsz költő a XVI. század elején így rögzítette rátalálását élete nagy kincsére: „A te szemed sugara, így igaz / S a te pár kegyes szavad volt csak az, / Mi távolról tudatta, hogy belássem, / Titkon a szíved hajlandó irántam. / Én felujjongtam, ekkor értve meg, / Hogy te szeretsz, s szeretni kezdtelek, / S nem is lesz úr rajtam a szerelem / Ha szerelmedet észre nem veszem, / Mert mint a láng is lángból lobbanni égre, / Szerelmem csak szerelmen kap tüzésére.” (Rónay György fordítása) A költő a szerelem viszonzásában, a másik szívében fedezte fel önmagát, s ez nemcsak megújulást, hanem értelmet is adott érzelmének: ezért érte el az ujjongó lártgolás magasát.

Szellemibb, tágasabb horizonton is nyomon követhető a szeretet folyamata. Dosztojevszkij huszonnégy éves korától publikált. Hányatott sorsa irodalmi elfogadtatásában is megmutatkozott: mindig csak az igazi, átütő siker közelébe engedte, anélkül, hogy bebocsátotta volna a respektálás „ígéret földjére”. Életének hatvanadik évében járt már, betegsége is elhatalmasodott rajta, amikor megadatott neki olvasóinak szeretet-megnyilatkozása, az elfogadottság érzésének gyönyörűsége. Moszkvában tartott felolvasást az Orosz Irodalom Baráti Társaságában. Hogy ott mit élt át, elmondja ő, feleségéhez írott levelében: „A terem zsúfolva volt. Nem, Ánya, nem, sohasem tudod elképzelni és felfogni, milyen hatást keltett beszédem. Amikor kimentem a pódiumra, tapsvihar tört ki a teremben, és nagyon sokáig nem hagytak szóhoz jutni. Többször is meghajoltam, integettem, hogy hagyjanak már olvasni, semmi sem segített. Elragadtatás, lelkesedés. Végre olvasni kezdtem: a szó szoros értelmében minden oldalnál dörgő tapssal félbeszakítottak, olykor pedig minden mondat után. Amikor pedig a beszéd végén meghirdettem az emberek világméretű egyesülését, a hallgatóság valóságos hisztériába esett. A sorokban ismeretlen emberek sírtak, zokogtak, ölelgették egymást, és megesküdték, hogy jobbak lesznek, nem gyűlölni, hanem szeretni fogják egymást. A rend felbomlott, mindenki odatódult a pódiumra. Félórán át újra meg újra visszahívtak. Egyszer megállított két öregember: húsz éven át ellenségek voltunk, nem beszéltünk egymással, de most összeöleleztünk és kibékültünk. Maga békített össze bennünket. Maga a mi szentünk, a mi prófétánk, mondták. Próféta, próféta, kiáltozta a tömeg. Turgyev könnyes szemmel ölelt át. Hidd el, Ánya, ezért érdemes volt élni. Ami történt, a jövő záloga, záloga mindennek, még ha meghalok is.” Fél évre rá, 1881 februárjában valóban meghalt Dosztojevszkij. Ám részeltetett annak bizonyosságában, hogy eszméi visszhangra találhatnak a lelkekben – s ez az író jobbító szeretetének legmélyebb elfogadása volt. Megtalálta önmagát olvasói szívében.

Hat hónappal karácsony előtt, június 24-én ünnepeljük Szent Ivánt (az elnevezés szláv hatású), Keresztelő János születésnapját. A szerelem, majd a szellemi szeretet ujjongása, önmagából kilépése után ő rajzolja eléink a Jézus-közelség minde-

nekfeletti boldogságát. A nyári napfordulóra került az ünnepe. Az egyház a tüzes szeretet emberének előtérbe állításával próbálta ellensúlyozni Európa pogány szokását: a Nap szimbólumának, a tűznek a kultuszát. Az Evangélium is feljogosít erre: „A világosság a sötétségben világít, de a sötétség nem fogta föl. Megjelent egy ember, akit Isten küldött, János volt a neve.” (Jn 1, 5–6) S Jézus is világító fénynek, „szövétneknek” nevezte (Jn 5, 35), sőt kijelentette róla, hogy „asszonyok szülöttei között nem támadt nagyobb nála”. (Mt 11, 11) Mi a titka ennek a Szent Ivánnak? Miért tudta tüzesen végigvinni feladatát, az előhírnök-szereptől egészen a vértanúságig? Mert létének alapértéke volt a Jézus-közelség boldog birtoklása. „Amikor Erzsébet meghallotta Mária köszöntését, felujjongott méhében a magzat, és Erzsébetet eltöltötte a Szentlélek.” (Lk 1, 41) Már világra jövele előtt megperzselődött a nagybetűs Szeretet tüzétől, s rászentelődött a töretlen Jézus-szolgálatra. E Szeretet magába vonzotta János személyét, s ő így kilépve önmagából, élete értelmét a megtestesült Szeretethen találta meg. Magzat korától jeilmezte a transzcendálás: létének hajnalától Jézusra irányulva fedezte fel igazi ön-lényegét.

Meg kell érlelődünk a sok szeretet-íapasztalásban, hogy fölfedezzük azok hátterében Istent. S ráismerjünk Jézusban arra, aki előbb szeretett minket, akinek szeretete visszhangra, válaszádsra indít bennünket. Így találhatunk legmélyebb valónkra a Jézusnak való odaadásban. Ő, aki azért jött, hogy minél bőségesebb életünk legyen, szinte kritériumként jelöli meg megingathatatlanul első helyét a szívünkben. „Aki atyját vagy anyját, fiát vagy lányát jobban szereti, mint engem, nem méltó hozzám.” (Mt 10, 37)

Tarjányi Zoltán

ADORJÁN GYULA

A teremtés érceiből

A völgy poklából látom, szakadékba
zuhan a Nap, és olyan ez az este,
mint egy tintásüveg a köre ejtve,
vagy egy megroppant bánya omladéka.
Sikolt, panaszfalhoz görnyed az ember,
visszagörgeti a Napot az égre?
Bezúzott halántékkal jelzi: vége,
és elkeveredik az anyafölddel?
A teremtés érceiből kitépett
nyelvű harang: madarak menedéke
lett. Íme a tökéletes, ki vétett
csecsemők ellen is, lyukas edénye
Mesterének, s kár fogni kardvirágot
magadhoz, nézd, belőle vér szivárog.

A POLITIKAI ÉLETSZENTSÉG

I. Az életszentség és a politika viszonya

A politikai életszentség kifejezés ma talán még meghökkentőnek tűnik, hiszen két olyan valóságot kapcsol össze, amelyeket mind elméletben, mind gyakorlatban különállónak tartunk. Ez a fogalom mindaddig kétértelmű is marad, amíg pontosan meg nem határozzuk, hogy a két kifejezés mit jelent számunkra. Általános értelemben a hit, a remény és mindenekelőtt a szeretet, valamint a Jézus követéséből fakadó erények kimagasló megvalósítását nevezzük életszentségnek. A politika kifejezéssel pedig azt a tevékenységet jelöljük, amely a társadalom szerkezeti átalakítására törekszik azért, hogy az Isten országához váljék hasonlóvá. Ebben az igazságosabb társadalomban a szegény és elnyomott tömegek túlvilági és történelmi megváltásukat egyaránt megtalálják.

A két fogalom összekapcsolása kettős újdonságot is rejt magában. Először is egy eddig nem említett területről kiderül, hogy ott is lehetséges, sőt szükséges az életszentségre törekedni. Az egyház egész története folyamán azt föltételezték, hogy az életszentség igazi területe a személyes aszkézis, az elmélkedés és a felebaráti szeretet gyakorlása, jótékonykodás vagy mások nevelése és támogatása által. Ma azonban rádöbbenünk arra, hogy az emberiség többsége nyomorban, elnyomottan él. A harmadik világban pedig felszabadítási mozgalmak indultak el (ezekhez hasonlókat az első világban is találhatunk, például ellenállás a diktatúrákkal szemben, demokratizálódási erőfeszítések stb.). Ebben az új helyzetben sok keresztény érzi úgy, hogy a politikai cselekvés területén is elérheti az életszentséget. Ez persze nem zárja ki az életszentségre törekvés többi útjait. Mégis új lehetőséget nyitott, amely az idők jeleinek megfelelően történelmi szükség-szerűségként jelentkezik. A másik, még újabb fölfedezés a keresztények politikai elkötelezettségének tapasztalataiból származik. Ma már nemcsak a hit és a politika vagy a kereszténység és a politika viszonyát, összeférhetőségét s a hitből fakadó politikai elköteleződés szükségességét elemezzük, hanem összekapcsoljuk egymással az életszentséget és a politikát. Úgy véljük, hogy a keresztények ráébredtek: a keresztény politika gyakorlása nemcsak lehetséges és jogosult, hanem sajátos keresztény értékek radikális megvalósítását teszi szükségessé. A politikai cselekvés életszentséget kíván meg, hogy negatív kísérőjelenségeit elkerülhessük és történelmi hatékonyságát növelhessük.

A politika tehát ma teret ad az életszentségnek, az életszentség pedig lehetővé teszi a politikai cselekvést – ez teszi emberibbé mind a benne elkötelezettek, mind a kitűzött célok szempontjából. Ezt szeretnénk kifejteni, mégpedig nem pusztán fogalmi elemzéssel, hanem az ilyen típusú életszentség mai valóságára támaszkodva.

Megjelent a Concilium című nemzetközi teológiai folyóirat 1983. 3. számában. A szerző jezsuita teológus, jelenleg El Salvadorban él, írása bepillantást ad a felszabadítási teológiai lelkiségébe.

II. Életszentség, amely megköveteli a politikát

„A valóban mély hit politikai elkötelezettséghez vezet és konfliktusokat okoz egy olyan országban, mint amilyen a miénk, ahol társadalmi igazságtalanság uralkodik.” (Romero érsek, 1980. febr. 15.)

1. A keresztény életszentség válaszul Isten akaratára bontakozik ki. Konkrét személyekben ez az akarat sokféleképpen jelentkezhethet, de a lényege ugyanaz: Isten világos akarata a történelem egy meghatározott pillanatában. Ma, ahogy Medellín és Puebla figyelmeztet, Isten elsőrendű akarata az, hogy a szegény tömegeknek élete legyen, hogy „házakat építenek és ők laknak benne; szőlőt telepítenek és ők élvezik gyümölcsét”. (Iz. 65, 21) Negatív megfogalmazásban ez azt jelenti, hogy szűnjön meg az embermilliók nyomora és elnyomása, emberi méltóságuk folytonos megtiprása, jogaik rettenetes megsértése, hogy legyen vége az öldökléseknek, a tömeges kitelepítéseknek, a bebörtönzéseknek, a kivallatásoknak és a gyilkosságoknak. Ez a válasz Isten sürgető akaratára az emberek iránti szeretet egy sajátos fajtáját valósítja meg. Ez nem teszi fölöslegessé a szeretet egyéb formáit, de nem is azonos velük. Ha azokat az embereket szeretjük, akiket leginkább megfosztottak az élet lehetőségétől, és arra törekszünk, hogy emberi életük legyen, akkor Romero érsek szavaival „azt a minimumot védelmezzük, ami Isten ajándéka: az életet.” A politikai szeretet egyszerre ad választ Isten akaratára és a mai emberiség mérhetetlen szenvedésére.

A politikai szeretetnek van néhány olyan sajátossága, amely megkülönbözteti a szeretet egyéb formáitól. Először is megtérést követel, hogy a világot a maga valóságában ismerjük meg: a halál látható megnyilvánulásai mögött pedig fölismerjük strukturális okait. A halálban az emberiség legsúlyosabb tényével kell szembenéznünk, amely kérdésessé teszi a történelem és az emberiség értelmét. A dolgok igazságát nem nyomhatjuk el igazságtalansággal (Róm 1, 18). A politikai szeretet részvétet követel az elnyomott tömeg gyógyítható, mégsem gyógyított szenvedése iránt, Jézus részvétét, ahogy megszánta a tömeget. Felelősségtudatot követel, ha elhangzik a kérdés: hol van a testvéred? – és felelősségvállalást az ő életviszonyaiért és sorsáért is. Ez a közösen vállalt felelősség teszi lehetővé, hogy az emberiség szenvedéseiben való részvétellel lassan visszanyerjük emberi méltóságunkat.

Másodszor: a politikai szeretet hatékonyságra törekszik. Gyökerestül szeretné kiirtani a halált, és meggyökereztetni a szegények életét. Hatékonyságát akkor érthetjük meg, ha azokra gondolunk, akikre ez a szeretet kiárad: a „szegényekre” – mint közösségre, csoportra vagy társadalmi osztályra, nem csupán egyes szegény emberekre, hanem a szegények világára. A szegénységet a szó anyagi értelmében is kell értenünk. Nemcsak emberi méltóságukat kell visszaadnunk, hanem meg kell szüntetnünk anyagi szegénységüket is. Annál is inkább, mert a hatalmasok miatt és azokkal ellentétben szegények. Velük kölcsönhatásban szegények, és ezért pusztá létük konfliktusokat okoz.

A politikai szeretet ezeknek a szegényeknek a helyzetét akarja megváltoztatni, ezért a szeretet egyéb formáitól eltérően kell hatnia: a struktúrák megváltoztatására kell törekednie. Vádolnia kell az elnyomást, és le kell lepleznie a társadalom szerkezetében rejlő okait; szót kell emelnie az ember alapvető társadalmi és politikai jogaiért, és elő kell segítenie a „sürgető és merész” szerkezeti változásokat, ahogyan VI. Pál mondotta. A szegényeket nemcsak az értük folytatott politikai akciók tárgyának kell tartania, hanem – különös tekintettel számos harmadik világbeli ország jelenlegi helyzetére – felszabadulásáért küzdő népnek is, amelyik kezébe vette saját sorsának alakítását. E harc legnagyobb terhe az övék,

s általa egy új társadalom megteremtésére törekcszenek. Ezért a politikai szeretetnek – valamilyen formában – részt kell vennie a szegényeknek abban a harcában, amely az ideológiai és a társadalmi, de ezen túl a politikai, sőt – egyes hátráhelyzetekben – a katonai szinten is zajlik.

2. Ez a politikai szeretet alkotja a politikai életszentség fő tartalmát. Gyakorlása azonban olyan erényeknek teremt lehetőséget, amelyek más úton nehezebben elérhetőek. Az aszkézisnek egy sajátos, az elemi keresztény erkölcsben gyökerező formájára ösztönöz: a kenosisra, a szegények világába való leereszkedésre, az önküresítésre. Ez az aszkézis szükséges az elnyomás vádolásához és leleplezéséhez, a történelmi türeleim megőrzéséhez, a kitartáshoz a szegényekkel való szolidaritásban. Az érett hit és remény növekedésére ösztönöz, bár fejlődése során mindkettő kísértéseknek van kitéve. A történelem legalsó szintjén a mindennapokban kibontakozó keresztény (lelkipásztori, liturgikus, teológiai, lelki) teremtkészségre ösztönöz. A politikai szeretet szinte szükségszerűen üldöztetéshez vezet. Jézus tanítása könyörtelenül beteljesül. A szeretet egyéb formáitól eltérően a politikai szeretet az evilági hatalmak üldözése miatt különleges szenvedéseket jelent. Elsősorban a politikai harcot vívó keresztények azok, akiket támadnak, gyaláznak, fenyegetnek, kiutasítanak, fogságba vetnek, kínoznak és meggyilkolnak.

Az üldöztetés azt bizonyítja, hogy itt valóban a szeretet működik. A keresztény bátorság kiemelkedő feladata az, hogy megmaradjon a szeretetben, és tanúságot tegyen a hitről ebben a helyzetben is. Ha az üldöztetés az élet feláldozásához vezet, ha ebben az áldozatban a szegények iránti szeretet nyilvánul meg (amely a politikai szeretet folyamatát megindította), akkor az élet feláldozása vértanúsággá válik. Ezzel tanúsítják a szegények iránti határtalan szeretetüket, és tesznek bizonyiságot az élet Istenéről. Az igazságért halnak meg, de ez kifejezetten vagy rejtetten Isten igazsága. Ezért beszélünk vértanúságról. Az persze más kérdés, hogy akik politikai okokból haltak meg, kivétel nélkül mind tökéletesek voltak-e vagy sem a keresztény élet minden területén. De nem tagadhatjuk le azt a nagy és önfeláldozó szeretetet, amellyel életüket odaadták. Romero érsek egy meggyilkolt pap láttán ezt mondotta: „Számomra ők mind valódi vértanúk. Olyan emberek, akik a szegényekkel való eggyéválást hirdették. Igazi emberek, akik elmentek addig az életveszélyes határig, ahol ujjal mutogatnak az emberre, majd végül megölik, ahogyan Krisztust is megölték.”

Az ilyen halál elég gyakori ahhoz, hogy nemcsak elméletben beszéljünk a politikai életszentség lehetőségéről, hanem a valóságát is elemezzük.

Ha oly sok püspök, pap, szerzetesnővér, hitoktató, tanító, paraszt, munkás, szakszervezeti aktivista és harcos kiontott vére nem bizonyítja elég meggyőzően, hogy a politikai életben is lehet szentté válni, sőt, hogy korunkban az életszentség általában a politikában való részvételhez is vezet, akkor nincs az a teológiai értekezés, amely meggyőzhetne erről. Aki azonban a teljesen nyilvánvaló esetek láttán sem fogadja ezt el, az Jézus halálát sem tudná az igaz halálaként értelmezni. Akkor viszont csak az a lehetősége marad, hogy egy istenkáromló és lázító halálaként értelmezze, amint az akkori idők hatalmasai tették.

3. Manapság ez a politikai életszentség tesz tanúságot Isten szentségéről a megtestesülésben. Isten a szent misztérium, s ezért mindig fölötté áll az embernek és a történelemnek. A szentség lényegét ezért határozták meg úgy, hogy az a profántól való elkülönültség és távolság. Jézus óta azonban ezt a fogalmat helyesbíteni kell.

Jézusban közel jött hozzánk Isten, aki a szent misztérium: a megváltottság vagy elkárhozottság többé nem azonos lehetőségek. Isten közelsége kétszeresen

is botrányos: Isten misztériuma közel kerül hozzánk, de sajátosan közeledik a szegényekhez és elnyomottakhoz, mivel szereti őket (Puebla No 1142), Isten védelmébe veszi őket, harcba száll a halál bálványképeivel, és világosan az igazság Istenének mutatkozik, aki valóban életet akar a szegényeknek, Jézus óta Isten új, megbotránkoztató szentsége abban mutatkozik meg, hogy megváltásában a szegényekhez közelít, és végül az ő sorsukat szenvedni el Jézus keresztjén. Végso soron ezt mondják ma a politikai szentek. Nem kívánnak mást, csak megismételni Isten cselekedetét: közelednek a szegényekhez, és elfogadják azt a sorsot, amely ebből a közelségből ered. A politikai életszentség tehát teológiailag lehetséges, történelmileg pedig szükséges életút. Ma ugyanis semmi más módon nem lehet megmutatni a világnak, hogy Isten valóban szereti az emberiség többségét alkotó szegényeket.

III. Az életszentséget követelő politika

„Azt hiszem, testvéreim, hogy a szentek a legigényesebb emberek voltak. Ez kötelez titeket és engem is arra, hogy nagyok legyünk, igényes emberek, hiszen Isten képmásai vagyunk, nem érhetjük be tehát a középszerűséggel.” (Romero érsek, 1979. szept. 23.)

1. Az életszentségnek a politika terén is meg kell jelennie. A politika emberi, tehát korlátozott terület, amelynek megvannak a saját kísértései, különösképpen mivel a hatalom gyakorlásával jár. Történelmi – s nem szükségszerűen etikai – tényezők korlátozzák a szegényekért folytatott igazságos politikának azt a törekvését, hogy megőrizze az egységet a forradalom és a kiengesztelődés, az igazságosság és a szabadság, az új struktúrák és az új ember, a messiási ideál és az azt gyengítő valóság között. Ezen túl azonban számolni kell – már etikai síkon – a politikában részt vevők egyéni mohóságával – még akkor is, ha a fenti szándékok vezetik őket. A politikai cselekvés, lényegéből következően, arra csábíthat, hogy a szegények felszabadítása helyére a magunk vagy a csoportunk győelmét helyezzük, hogy a szegények szenvedését felváltsa a politika által kiváltott szenvedély, a szolgálatot az egyeduralom, az igazságot a propaganda, a szerénységet a követelődzés, a hálás lelkiületet az etikai felsőbbrendűség. Fennáll az a veszély, hogy abszolutizáljuk a valóságnak azt a területét, amelyen a társadalmi, a politikai vagy a katonai felszabadítási harc kibontakozik, és elhanyagoljuk a valóság egyéb területeit, amelyek pedig szintén a szegény néphez tartoznak. Ez azonban előbb vagy utóbb megbosszulja magát. A vele járó konfliktusok és kockázatok miatt igen nehéz a fönt leírt politikai szeretetben mindenáron a végsőig kitartani. A politika tehát korlátozott és rendetlen vágyakat ébreszt – ez azonban nem csökkenti annak a ténynek az érvényességét és szükségességét, hogy ez az életszentség egy területe. Nem szabad elfelejtenünk, hogy az életszentség egyéb területei (a személyes aszkézis, az ima, a felebaráti szeretet gyakorlata) is korlátozottak, s azoknak is megvannak a maguk kísértései. Mindezek a veszélyek arra figyelmeztetnek, hogy a politikai elköteleződést a léleknek kell átjárnia, hogy a politikai szeretet valódi szeretetté válhasson és az is maradjon, s hogy a felszabadító politikai törekvések mindig nyitottak maradjanak Isten országra.

2. A politikai cselekvéshez is szükség van Jézus lelkére – ugyanígy a politikához közel álló területeknek is. A szív. tisztasága kell ahhoz, hogy a dolgok igazságát felismerjük, hogy a felszabadítási harcok és tervek eredményeit és balsikereit őszintén elemezzük, hogy valóban a szegények érdekei irányítsanak cselekvésünkben, s hogy elkerüljük a dogmatizmusnak a politikában oly gyakran jelentkező kísértését. Az elkerülhetetlen harc közepette is a

békét kell keresnünk. Az erőszakot akkor sem szabad misztifikálnunk, ha az jogosnak és törvényesnek látszik. Nem szabad beléhelyeznünk egész bizalmunkat, és nem várhatjuk egyedül ettől az objektív problémák megoldását. Nem hagyhatjuk figyelmen kívül a harc egyéb, békésebb eszközeit. Irgalmasságra van szükség ahhoz, hogy a nép szenvedését helyesen lássuk, s ne csökkentjük a társadalmi költségekre, hogy ne zárjuk el az ellenség elől sem a jövőt, hogy ne romboljuk szét a megbocsátás és a kibékülés még oly csekély lehetőségét sem. Alázzatra van szükség ahhoz, hogy elismerjük, haszontalan szolgák, bűnösök vagyunk, akik ajándékba kapnak mindent. Nehézségeinkben segítségért fohászkodunk és megbocsátást nyert bűnősként küzdünk a felszabadításért.

3. Ez a lelkiület kell ahhoz, hogy a szeretet a politikai cselekvésben is növekedhessen. Ennek az életszentségnek megvalósítása személyes szempontból igen nehéz, társadalmi szempontból pedig utópisztikusnak tűnhet. Mégsem csupán idealista elképzelés, hanem valódi történelmi hatóerő.

A politika területén megjelenő életszentség Isten szentségéről tesz tanúságot annak eszkatológiai dimenziójában. A hozzánk közel jött Isten ugyanakkor a történelem fölött álló Isten is. Az Ő túlvilága azonban segíthet bennünket egy emberi utópia kidolgozásában. Az utópiák sohasem valósíthatók meg egészen, mégis megszabhatják a történelmi valóságok mozgását. Isten végső boldogsága minden történelmi valóságot és politikai cselekvést viszonylagossá tesz, de nem azonos mértékben. Így válik a történelem próbakövévé és a politikai cselekvésnek eligazító sarkpontjává. A politikai életszentséget az valósítja meg, aki mindig az Isten országának eszméjére és az ország Istenére figyel a történelem és saját cselekvése mércéjeként. A nehézségek közepette is ragaszkodik az élet elsőbbségéhez, az igazságossághoz, a tisztelethez, a forradalomhoz, a strukturális reformokhoz, de ugyanakkor az élet teljes kibontakoztatásának szükségességéhez, az igazsághoz és a szabadsághoz, a megbékéléshez és az emberi szívek megváltoztatásához is. Kiáll amellett is, hogy erre a kétféle eszményre egyszerre, egy időben kell törekednünk. Arra törekszik tehát, hogy Isten túlvilági szentségét ismétlje meg a történelemben. Csak így őrizhetjük meg keresztény azonosságunkat a politikai cselekvésben is, de így válhatunk hatékonyabbá s a kísértésekkel szemben ellenállóbbá. Rövid távon ez az életszentség főleges teherterhelésnek tűnhet, hiszen olyasmire köt le energiát, ami nem kizárólag politikai cselekvés. A lényegéből fakadó nehézségek miatt idealisztikusnak tűnhet. Hosszú távon azonban történelmileg is gyümölcsöző, ahogyan Romero érsek élete bizonyította. Szavával és példájával lelket vitt a salvadori nép életébe és harcába. Lelkiületével az embereket felszabadításuk érdekében elkötelezettebbé és politikailag hatékonyabbá tette. Felhívta a figyelmüket a politikai cselekvés minden olyan változására is, amely nem veszi feltétlenül komolyan a szegények érdekeit.

IV. A politikai életszentség szükségessége és jelentősége

A politikai szentek léte élő valóság. A szenvedő népek szentnek ismerik el azt, aki a politikai szeretet útján jár, és mai szentnek csak azt ismerik el, aki vállalja ennek a megtestesülésnek a kockázatait. Ez sokféleképpen történhet – szeretetük igazolását életük feláldozásával adják. Manapság egyébként nemcsak egyes szentekről kell beszelnünk, hanem a szegények csoportjairól és egész népekről, akik a politikai életszentségre törekcszenek, ha a szegények felszabadításáért harcolnak, feltéve, ha ezt a harcot keresztény lélekkel töltik meg, s mindenképpen, ha mint keresztire feszített népek, Isten sorsában részesülnek.

A politikai életszentségnek persze különböző fokozatai vannak. Nem feltétlenül gondolunk arra, amit a szentté avatási perben az egyház még ma is szentségként értelmez. Hiszen végső soron csak Isten ismeri az új szentek szeretetének igazi értékét. Ez azonban nem akadályozhat meg abban, hogy észrevegyük ezt az új, meglepő és kemény tény, és meglássuk teljes jelentőségét. A politikai életszentséget ma a történelem teszi szükségessé, hogy a szegények befogadják a jó hírt, és a történelem Isten eljövendő országa felé mozduljon. De magának az egyháznak is szüksége van rá, hogy az evangélium igazságához visszataláljon, és ezt tegye küldetésének alapjává. Szavahihetőségét a mai emberiség szemében a szegények iránti hatékony szeretet biztosíthatja. Csak ilyen módon nézhet szembe azokkal a kihívásokkal is, amelyek szabadulást ígérnek a szegényeknek, de Jézus Krisztus Istenét nem fogadják el.

Ennek a politikai életszentségnek a megvalósítása egyáltalán nem könnyű. De a történelmi szükségszerűségen túl ma Isten ajándékának is kell tartanunk. Így látta ezt Romero érsek. Néhány mondása minden hosszadalmas elemzésnél jobban meg tudja magyarázni, mi a politikai életszentség, hogyan lehet megvalósítani, és miképpen lehet hálásnak lenni érte: „Testvéreim, örvendek, hogy egyházunkat azért üldözik, mert a szegényeket választotta, és mert a szegények közt próbált testet öltetni.” „Szomorú lenne, ha az áldozatok között nem lennének papok egy olyan országban, ahol annyi szörnyű gyilkosság történik. Ők egy olyan egyház tanúi, amely a nép szenvedései közepette testesül meg.”

ROSTOVÁNYI ZSOLT

AZ ISZLÁM VALLÁSI GYAKORLATA

Az iszlám a maga mintegy 800 millió, rendkívül gyors ütemben növekvő számú hívójével a kereszténység mellett a második legnagyobb világvallás. Konkrétan vett vallási gyakorlata – az alapelvek azonossága vagy hasonlósága ellenére – számottevő eltéréseket mutat más vallásokétól. Az iszlám rendszerének leglényegesebb alapelve a tauhíd, a monoteizmus (a vahada = egyedül lenni, egységessé lenni, egyesülni gyökből). Ezt fejezi ki a „Kalima” (pontos jelentése: szó), vagyis a „Lá iláha illá Alláhu va Muhammadun raszúl Alláhi” (Nincs Isten Alláhon kívül és Mohamed Alláh prófétája). Ez a kijelentés a Koránban is megtalálható, bár külön-külön: első része például a 47. szúra 21. versében, a második pedig a 48. szúra 29. versében. Az egy Istenben, illetve Isten egységében való hit elutasítja az ateizmust, a politeizmust, de nem fogadja el a Szentháromságot sem. A „tauhíd” elvét a mai muszlim irodalom a lehető legszélesebben értelmezi, úgy is mint sajátos világnézetet (a neves iráni teoretikus, Ali Shariati fogalmazza meg talán a legrészletesebben a tauhídi világnézet jellegzetességeit), de megszületett a „tauhídi társadalom”, „tauhídi gazdaság” koncepciója is.

Isten egysége az iszlám szerint azt jelenti, hogy Isten egy létében, személyében, attribútumaiban és tetteiben. A tauhíd az úgynevezett társítás (sirk) elutasítása: vagyis annak elvetése, hogy több Isten létezik, bármely lény rendelkezhet Isten tökéletességével, Isten bárkihez vagy bármihez hasonlítható, illetve más is meg-

cselekedheti azt, amit Isten. Ezt a legtömörebben a Korán 112. szúrája (címe al-Ikhlász, értelemszerű fordítása Megtisztítás – a „sirk”-tól –, Egység, őszinte Istentisztelet) fejezi ki: „Mondd: Ó az egy Isten, Alláh az örökkévaló. Nem nemz és nem nemzetett. Hozzá senki sem hasonlítható.”

A Koránban Isten úgy szerepel, mint aki lát, hall, beszél stb., azonban a teoretikusok nyomatékosan felhívják a figyelmet, hogy mindezek szimbolikusan értendők, annak ellenére, hogy első benyomásra antropomorf szemléletet sugallhatnak. Isten négy fő attribútumának elnevezése a Korán első szúrájában található: Úr (Rabb), Könyörületes (Rahmán), Irgalmas (Rahím), Úr, Király (Málik). A Koránban Isten 99 elnevezése szerepel (Szent, Teremtő, Magasságos stb.).

Ezúttal nincs mód bővebben szólni az iszlám Isten-képéről, az angyalokról, a sátánról, a dzsinnekről, a prófétákról és szerepükről vagy a Koránban igen érdekletesen taglalt túlvilágról, a halál utáni életéről. Mindez szerves részét képezi az iszlám rendszerének.

Az iszlám vallás szerint a világon minden hatalom és szuverenitás kizárólag Istené. Ezt a legszebben talán a Korán úgynevezett „trónverse” (Áyat al-kurszi, 2:256) foglalja össze. „Alláh az, akin kívül nincsen Isten. Ő az élő, az örökkévaló. Nem vesz rajta erőt sem szendergés, sem álm. Az övé az, ami a mennyekben van és az, ami a földön van. Ki járhat közben Nála, hacsak nem az ő engedelmével? Ő tudja, mi van előttünk és mi van mögöttünk. Tudásából semmit sem érhetnek meg, csak azt, amit ő akar. Trónszéke kiterjed a mennyekre és a földre, s nem fárasztja őt mindkettőnek a megtartása sem. S ő a Magasságos, Hatalmas.”

Az emberek Isten földi helytartói (khalífat Alláh), akik tetteikben szabadok, ugyanakkor felelősséggel tartoznak Istennek és egymásnak.

Az iszlámban nincs papság, nem létezik egyházi hierarchia a szó Európában megszokott értelmében, ahogyan nem beszélhetünk egyházzal sem. Az iszlám szerint a muszlim közösség (umma) minden tagja közvetlen kapcsolatban áll Istennel, ezért nincs szükség közvetítőkre. Ezzel együtt igen fontos szerepet játszik a vallási értelmiség – a vallástudósok (ulemác) és a vallásjogi tudósok (fukahá') – mind a különböző kérdések értelmezése, az iszlám értékrendjében való elhelyezése miatt, mind pedig képzettségükből, tanult mivoltukból következően. Az iszlám szunníta és sí'ita irányzata valamelyes eltérést mutat, mivel a sí'izmus jellegéből eredően ott nagyobb a vallási értelmiség, a vallási vezetők szerepe (például Iránban).

A további lépés előtt célszerű röviden megvizsgálni néhány fogalom pontos jelentését, mivel az iszlámban sok kategória másként értendő, mint Európában. Maga az iszlám szó Isten akaratának való alávetés, alárendelés. Az iszlám egyúttal „dín”, ami vallást és hitet is jelent. „Inna ad-dín 'inda Alláhi al-iszlám” (Korán 3:19, vagyis az igaz vallás/hit Alláhhall az iszlám/alávetés) és „Radaitu lakum al-iszláma dínan” (Korán 5:3, vagyis az iszlámot választottam számotokra mint vallást/hitet). A hit jelölésére egyébként más kifejezés is használatos, mégpedig az imán. A muszlim vallástudósok szerint a legszélesebben értelmezett hit (imán mudzsmal) tulajdonképpen a Kalíma elfogadását jelenti, míg a hit részletesebb kifejezése (imán mufasszal) az Istenben, az angyalokban, Isten könyveiben, a prófétákban, az ítéletnapban és a túlvilági életben való hitet (Korán 2:2–4, 177). Ezek közül a Korán csak ötöt tartalmaz, a hatodik a különböző hagyomány (hadisz)-gyűjteményekben fordul elő (például Szahíh Bukhári 2:37). Az imán nyelvileg az amina – békében, biztonságban lenni – gyökre vezethető vissza. Csaknem ugyanez a jelentése a szalíma gyöknek, amelynek egy származékos alakjából ered végül is az iszlám. A „hívó” (mu'min) kifejezés a Koránban nem csupán a muszlimokra, de egy helyütt Istenre is vonatkozik. Az 59. szúra

24. verse szerint „Alláh az, akin kívül nincs más Isten. Ő az Úr, a Szent, a Békeadó, a Hívő...”

A hit fogalmát illetően is különböző vélemények léteznek. Vannak, akik szerint a hit intellektuális, a szívből és értelemből fakadó meggyőződés. Mások szerint emellett a nyelv tanúbizonyságát is tartalmazza (azaz a meggyőződés deklarálását, kinyilvánítását). Többen ehhez még a konkrét tetteket is hozzászámítják, s csak aki mindhárom kritériumnak megfelel, az nevezhető hívőnek. Egyes gyűjteményekben a hit definiálására nyolc különböző álláspont is található.

Az iszlám tauhídi rendszerében a hit (imán) és a tett, cselekedet (ʿamal) szerves egységet képeznek. A muszlim vallástudósok szerint ugyanis az iszlám – mint szerves egység, rendszer – két részből, egy teoretikus és egy gyakorlati részből áll. Előbbi tartalmazza magát a hitet, a doktrínát, az elvet, a „gyökereket” (ʿuszúl, ʿakáʿidu), utóbbi az élet gyakorlati menetére vonatkozó útmutatásokat, előírásokat, az „ágakat” (furúʿ, ahkám). Egyes vallástudósok szerint az iszlám mint dín két része a tudás, ismeret (maʿrifa), illetve az engedelmesség, hódolat, megadás (táʿa). Az elsővel a dogma tudománya, a másodikkal a jog tudománya foglalkozik. Voltaképpen ugyanezt az egységen belüli kettősséget fejezi ki a dín és a saríʿa is. A saríʿa (szó szerint „vízhez vezető út”, „tisztaság út”) a teljes életre vonatkozó viselkedésmód, az iszlám szellemének megfelelő életmód fő rendező elve, „magatartási kódex”. Míg a dín állandó, változatlan, a saríʿa módosulhat, fejlődhet. A kettő egymástól elválaszthatatlan, sok szempontból szinonim kategóriák, amelyek végső soron azonosak az iszlámmal. A saríʿa főként morális, erkölcsi előírásokat, normákat, szabályokat tartalmaz. Ezek konkrét kifejezése az iszlám vallásjog, a fikh. A jogrendszer meghatározó szerepet tölt be az iszlám teljes rendszerében, kidolgozására igen rövid idő, az iszlám létrejöttét követő mintegy másfél-két évszázad alatt került sor. Az öt fő jogi irányzat (madzhab) sok kérdés szabályozásában kisebb-nagyobb eltéréseket mutat egymástól.

Egyes vallástudósok a két fő rész, a teoretikus és a praktikus mellett további megkülönböztetéseket alkalmaznak. Ezek egyike az iszlámot öt részre osztja: a) iʿtikádat (hit, mégpedig beleértve a felsorolt hat hitcikelyt); b) ádáʿb (erkölcsi elvek, morális normák), c) ʿibádat (valamennyi, közvetlenül Istennek szentelt cselekedet, beleértve az iszlám öt fő „pillérét”), d) muʿámalát (az emberek egymás közti kapcsolataira vonatkozó kötelezettségek), e) ʿukúbát (büntető szankciók).

Már az eddigiekből is nyilvánvaló, hogy az iszlám szerves rendszer, totalitás, „az emberi lét valamennyi területére vonatkozó komplett életmód”, amely „irányvonallal szolgál az élet valamennyi szférája – individuális és társadalmi, anyagi és morális, gazdasági és politikai, jogi és kulturális, nemzeti és nemzetközi – számára”. Az iszlám rendszerének egy részét képezi a szorosan vett vallási gyakorlat. A hívők vallási kötelezettségeit (ʿibádat) a muszlim jogrendszer szabályozza. Az ʿibádat szó jelentése tisztelet, hódolat, imádat. Több teoretikus ezt is egészen tágan értelmezi, mint minden, Istennek tetsző, Isten akaratának megfelelő cselekedetet. Egyes vallásjogi tudósok (így Ibn ʿAbidín) szerint az ʿibádat a muszlim jogrendszernek az a része, amely a hívők kimondottan vallási jellegű cselekedeteire vonatkozó előírásokat tartalmazza. Az iszlám teljes gyakorlati rendszerében az ʿibádat (vagyis a konkrét vallási kötelezettségek, illetve gyakorlat) egyes vallástudósok, vallási vezetők (például Khomeini) véleménye szerint is csak kisebb részt foglal el, míg a nagyobb rész „erkölcsi, illetve szorosan társadalmi érdekű kérdéseket taglal, mint például a gazdaság, közigazgatás, politika és emberi jogok”. Természetesen tágan értelmezve, az egyének és a közösség tetteinek az élet valamennyi szférájában összhangban kell állniuk a tau-

híd elvével: „megfelelni Isten akarátának és az iszlám szellemének”. Ali Shari‘ati szerint „az ember szabad tetteiben . . . , de köteles követni az eleve létező természeti törvényeket, hogy realizálhassa szabadságát”.

A hit és a tettek egységére épül az iszlám öt fő pillére (arkán ad-dín = a hit oszlopai), amelyek pontosan megszabják a vallásgyakorlás módját is.

1. Mindennek alapja a hitvallás, tanúságtétel (sahádat), amely voltaképpen a Kalíma elfogadását, Isten kizárólagosságának és Mohamed prófétaságának az elismerését jelenti. Ennek kinyilvánítása az alapfeltétele annak, hogy valaki muszlim legyen. Ez a hit legfontosabb pillére.

2. Imádkozás, istentisztelet (szalát). Minden muszlim számára napjában öt alkalommal: hajnalban (fádzsr), valamivel dél után (zuhr), késő délután (‘asZR), napnyugtakor (maghrib) és napnyugta után mintegy két órával, lefekvés előtt (‘isá) kötelező az imádkozás. (Korán, 30:17, 11:116, 20:130 stb.) (Természetesen ezen kívül is bármikor imádkozhatnak.) Ez az előírás 12 éves kortól érvényes.

Az ima végzésének legideálisabb helye a mecset, de mivel erre napjában öt alkalommal nincs lehetőség, bárhol elvégezhető, akár egyedül, akár csoportosan. A mecseten kívüli imádkozás céljára szolgál a kis méretű imaszőnyeg. Ha a körülmények úgy kívánják, az öt ima közül némelyek összevonhatók vagy elhalaszthatók (ha például az éppen végzett munka jellege nem teszi lehetővé). Az imádkozás iránya (kibla), amely felé fordulva kell az imát a világ bármely részén elvégezni, Mekka, illetve az ott lévő Ka‘ba-szentély. A mecsetekben mindenütt a falban egy félkör alakú bemélyedés, fülke (mihráb) jelzi Mekka irányát.

Az imádkozás formája pontosan meghatározott, nyelve mindenütt az arab, hiszen a Korán is ezen íródott, amelyből az imádkozás során gyakran mondanak részleteket. Az iszlám egyes jogi irányzatai, a négy szunnita (hanafita, málíkita, sáfi‘ita, hanbalita) és a sí‘ita imavégzésre vonatkozó előírásai között mutatkoznak bizonyos – nem jelentős – eltérések.

Az ima idejének elkezdését a mu‘addzin jelzi a következő többszöri recitálásával: „Alláh a legnagyobb (Alláhu akbar) . . . Tanúsítom, hogy nincs Isten Alláhon kívül . . . tanúsítom, hogy Mohamed Alláh prófétája . . . Gyertek imára . . . Gyertek, hogy üdvözljétek . . . Nincs Isten Alláhon kívül.” A hajnali ima alkalmával még hozzáteszi: „Az imádkozás jobb, mint az alvás.”

Az imádkozás első fázisa az álló helyzet (kijám). (Az imádkozás minden fázisát nem ismertetjük teljes részletességében, csupán a legfontosabb jellegzetességeket.) Az imádkozó lábait egymás mellé helyezve, kezeit leengedve, a Ka‘ba felé fordulva megáll. Ezután két kezét tenyérrel előrefordítva a füle fölé emeli, miközben a takbírt (Alláhu akbár) mondja (takbír at-tahrím – tiltó takbír, mivel ettől kezdve az imát végzőnek tilos mást mondania vagy tennie, mint az imádkozást), majd kezeit összefonja a mellén (vagy elől leengedve egymásra teszi úgy, hogy jobb keze legyen felül, vagy egyszerűen természetes leengedett helyzetben tartja, a különböző jogi iskolák eltérő előírásainak megfelelően).

Ezt követi a taszbih mondása: „Dicsőség neked, Isten, nagy a Te neved, nagy a Te magasztosságod, Rajtad kívül nincs Isten”, majd a Koránból az első szúra recitálása, utána több olyan részé (tetszés szerint), amelyek legkevesebb három verset tartalmaznak (általában a 112. szúra).

Az ima második fázisa a meghajlás (rukú‘): a fejét és a felsőtestet vízszintes helyzetig előrehajtva a kezek ráhelyezése a térdekre, kissé elkülönítve az ujjakat egymástól. Közben az imát végző ismét a takbírt mondja, majd hozzáteszi: „Dicsőség a magasságos Istennek”. Ezután felemelkedik ismét álló helyzetbe, kezeit maga mellett leengedve (kijám at-taszmí‘), és azt mondja: „Isten meghallgatja azt, aki dicséri őt”, továbbá „Urunk, dicsőséged betölti a mennyet és a földet”.

Az ima következő szakasza a földre borulás (szadzsa vagy szudzsud), amely az imádkozás csúcspontját jelenti. Az imát végző térdelő helyzetben két tenyerével a feje fölött, majd orrával és homlokával megérinti a földet. (A sícíták közül sokan szent helyeikről, Nedzsefből vagy Kerbelából származó földrögöt hordanak magukkal és azt érintik meg.) Közben a hüvelykujjak megérintik a fülcimpákat, a könyököknek azonban nem szabad hozzáérnie sem a földhöz, sem a testhez. Az ima szövege: „Dicsőség Neked, magasságos Uram”. Ezután az imát végző térdén maradva felegyenesedik, s a lábára ül, kezeit a combjára helyezi (dzsalsza), és többször elismétli a takbírt. Ezt újbóli földre borulás követi, ezután térdelve a bal lábra ülés (kucúd), kezek a térdeken, majd az imát végző feláll (kijám), és ismét a takbírt mondja. Az eddig elmondottak együttesen képeznek egy rak'ca-t, azonban minden imádkozás több rak'ca-ból áll (a déli, délutáni és éjszakai ima 4, a reggeli 2, a napnyugtakor végzendő pedig 3 rak'ca-ból).

Minden két rak'ca, illetve a teljes ima befejeztével kucúd helyzetben a tahiyát (üdvözlét: „Béke veled, próféta, Isten kegyelme és áldása, Béke velünk és Isten szolgálóival”) kell mondani. Majd a jobb kéz mutatóujját felemelve a tasahhud (a sahadat, tanúságtétel deklarálása) következik. Ezután az imádkozó Isten áldását kéri Mohamedre, Ábrahámra és leszármazottaikra. Az egész imádság a taszlímmal zárul („asz-szalámu 'alaikum va rahmat Alláh” = béke veletek és Isten kegyelme), amit az imádkozó kétszer, először fejét jobbra, azután balra fordítva mond. Ez az üdvözlét a hagyományok szerint elsősorban annak a két angyalnak szól, akik a muszlimok vállain állnak (a jobb vállon álló a jó, a bal vállon álló a rossz cselekedeteket tartja számon), emellett azonban szól az egész gyülekezetnek is. Ezt pedig a könyörgés követi: az imádkozó kezét melle magasságáig emeli, tenyerét az ég felé fordítva, miközben Isten áldását kéri. Tenyereit ezután arca felé fordítja, mintegy továbbítva maga felé az áldást.

A nők imavégzésére ugyanazok az előírások érvényesek – némi könnyítéssel –, miht a férfiakéra. Így például kezeiket nem kell olyan magasra emelniük, térdelő-ülő helyzetben mindkét lábukra támaszkodhatnak, nemcsak a balra stb. A mecseteket nők is látogathatják, számukra azonban inkább az otthoni imádkozás ajánlott. A mecsetekben a férfiaktól elkülönülve, rendszerint azok mögött, egyes országokban pedig teljesen elkülönítve imádkoznak.

Az imádkozást a Korán és a hagyományok szerint teljes megtisztulásnak kell megelőznie mind fizikai, mind szellemi értelemben (Korán 5:8–9, 4:46, 9:109 stb.) A muszlim jog szerint a szennyeződésnek különböző fajtái ismeretesek, amelyek eltávolítása is különböző módszerekkel történhet. (A témának igen alapos és részletes irodalma van.) Az imádkozás előtti kötelező mosdás ún. részleges tisztálkodás (vudu), mely a kéz, arc, száj, fül, orr, lábfej megmosását jelenti vízzel, annak hiánya esetén tiszta homokkal (tajammum). A hajból a szennyeződést ki kell fésűlni, a ruhát le kell tisztítani. Ezt a mosdást elegendő napjában egyszer is elvégezni, amennyiben valaki nem szennyeződik be ismételten. Bizonyos fajta szennyeződések eltávolítása „teljes tisztálkodást”, fürdést (ghuszl) igényel. A neves vallástudós, al-Ghazáli az ima előtti tisztálkodás négy fázisát különbözteti meg: a) a test megtisztítása a szennyeződéstől; b) a test egyes részeinek megtisztítása a bűntől és vétségtől; c) a szív, a lélek megtisztítása a bűnös, szégyenletes hajlamoktól; d) a legtitkosabb gondolatok megtisztítása mindentől, kivéve Istent. Mindez együttvéve adja a külső és belső tisztaságot, s a hívő igazán ebben az állapotban léphet kapcsolatba Istennel.

Az előírások pontosan tartalmazzák az imavégzés közben elkövethető hibás (tehát tilos) dolgokat, mint a láb rossz tartása, földre ülés, a kéz csípőre helyezé-

se stb. Lehetőség szerint kerülendő az imavégzés, ha valaki éhes, bosszús vagy álmos, vagyis valami meggátolja abban, hogy kizárólag Istenre koncentrálhasson.

Különleges jelentőségű az iszlám pihenőnapján, pénteken történő imavégzés (a péntek arab elnevezése eleve jaum al-dzsum'a, a gyülekezés napja). Ez közvetlen előírásként szerepel a Koránban (62:9): „Ő ti, akik hisztek, ha elhangzott a pénteki imára hívó szó, siessetek Alláh megemlékezésére.” Minden muszlim kötelessége, hogy személyesen részt vegyen a péntek déli, szónoklattal, prédikációval (khutba) összekötött istentiszteleten. (Ezt a szónoklatot eleinte maga a kalifa tartotta.) A közös ima helye lehet a mecset, de valamely más zárt épület is. A résztvevő személyek minimális számát illetően az egyes jogi iskolák különböznek egymástól: a hanafita szerint az imám mellett legalább három muszlim, a sáficita szerint legalább negyven muszlim férfi kell hogy részt vegyen rajta.

Az iszlám vallásban nincs templom. A mecset (maszdzsid = a leborulás helye, illetve dzsámí^c – az összegyűlni igéből) csupán azért van, hogy biztosítsa a kedvező feltételeket az imádkozáshoz. Ezzel együtt a mecsetek az iszlámban mindig is kiemelkedő kulturális, oktatási központok voltak és azok ma is. (Lásd például a kairói Al Azhar mecset és egyetem szerepét. Az egyetem elnevezése egyébként az arab nyelvben – ugyanabból a töből eredően – dzsámí^a.)

A mecsetekbe, illetve az imádkozás helyére csak a cipőt levéve szabad belépni, amit a következő szunnára és hadiszra (a Próféta cselekedete és mondása) vezetnek vissza: a Próféta kíséretével egyszer imát mondott, amikor hirtelen levetette cipőjét, és maga mellé tette bal oldalra. Amikor ezt a többiek észrevették, valamennyien levetették a sajátjukat. Befejezván az imát, a Próféta így szólt: „Miért vettétek le a cipőtöket?” Ők ezt válaszolták: „Azért tettünk így, hogy példátat kövessük.” Erre a Próféta azt mondta: „Gábiel jött hozzám és szólt nekem, hogy szennyeződés van a cipőmon, ezért, ha valaki közületek a mecsetbe megy, először jól nézze meg a cipőjét.” Legbiztosabb módszer pedig nyilvánvalóan a cipő levetése.

A mecsetben a közösen végzett imát előimádkozó (imám) vezeti, aki a többiek előtt áll, szemben a mihrábbal. Bárki lehet előimádkozó, aki járatos a vallási kérdésekben és erre emberi tulajdonságai alkalmassá teszik.

Úton lévők számára mások az imádkozás előírásai. Így egyebek mellett négy rak^a helyett elegendő kettő is; nem kell részt venni a pénteki nyilvános közös imádkozáson; az imádkozás előtti tisztálkodás során nem kell megmosni a lábat, hanem elegendő megnedvesíteni a cipőt és a zoknit stb. Az iszlám nagy ünnepei, különleges alkalmak külön imádkozással kapcsolódnak össze. Ilyen az 'Id el-Fitr (vagy 'Id Ramadán), amely a Ramadán havi böjtölés befejezésének ünnepe. Ez az ünnep jellegében valamelyest emlékeztet a karácsonyra annyiban, hogy közösségi, családi ünnep, amelyet a gyermekek megajándékozásával is összekötnek. Hozzá tartozik a szadakat al-fitr, alamizsnaadás a szegényeknek abból a célból, hogy ők is méltóképpen ünnepelhessenek.

Az áldozat ünnepe ('Id al-Adhá) arra emlékeztet, amikor Ábrahám késznek mutatkozott Isten iránti hűségből fiát feláldozni. Ez a történet az iszlám szerint a következő: Amikor Ábrahám (Ibráhím) megalapította Mekát, az Úr arra kérte, rendezzen egy ünnepet. Ábrahám kérdésére, hogy mi történjék ezen az ünnepen, az Úr azt válaszolta: „Áldozd fel fiadat, Iszmá'cilt.” Ábrahám Isten parancsának engedelmeskedve Iszmá'cilt a Ka'bához vitte, hogy feláldozza. Lefekette, majd kését néhányszor hatástalanul végighúzta fia torkán, mire az így szólt: „Szemeid fedetlenek, sajnálnám, hogy hagyjam késedet hibázni, jobb lenne, ha bekötnéd szemeidet turbánod végével, és azután feláldoznál engem.” Ábrahám megtette, amit fia mondott, s végighúzta kését annak nyakán. Közben azonban

Gábiel kicserélte Iszmá'ílt egy bárányra, s amikor Ábrahám szabaddá tette szeméit, meglepetten és örömmel tapasztalta, hogy fia mögötte áll, előtte pedig egy levágott bárány fekszik.

Ez az ünnep (amely egyébként a mekkai zarándoklatnak is szerves része) azt hivatott demonstrálni, hogy a muszlimok életüket és vagyonukat is készek feláldozni Istenért. Akinek vagyoni helyzete lehetővé teszi, ezen a napon állatot áldoz, húsát pedig megosztja családjával, barátaival és a szegényekkel. A két említett ünnep közül az első az úgynevezett kis ünnep ('Id asz-szahír), míg a második a nagy ünnep ('Id al-kabír). Mindegyik két-három napig is eltart. Az imádság az első napon történik a pénteki közös imának megfelelően. Különbség annyi, hogy a khutba az ima végén van.

Az említettek mellett egy sor egyéb különleges istentisztelet, illetve ima is létezik az iszlámban.

3. A böjtölés (szaum) az istentisztelet szerves része. Böjt idején napkeltétől napnyugtáig (vagyis az évszakoktól függően változó időtartamban) tilos az evés, ivás, nemi kapcsolat létesítése, dohányzás, de még egy virág illatának a belélegzése is. A böjtölés minden felnőtt (14. évét betöltött) muszlim számára kötelező. A Korán 2. szúra 179–180. verse így szól: „Ó ti, akik hisztek! Előíratott számotokra a böjt, amint előíratott azoknak, akik előttetek voltak . . . megszámlált napokon keresztül.” A böjtölés az iszlám szerint elsődlegesen spirituális, morális, szociális és csak másodsorban fizikai tevékenység. Célja az, hogy minden fizikai élvezetről lemondva az emberek kizárólag elmélkedésnek, Istennel való kapcsolatot létesítésének szentelhessék idejüket. A böjtölés nagymértékben növeli az akaraterőt, hiszen az embernek úrrá kell lennie vágyain; emellett demonstrálja a muszlim közösség (umma) minden tagjának egyenlőségét, hiszen mindenkire egyaránt vonatkozik.

A böjtölésnek különböző fajtái vannak. Minden muszlim számára kötelező az egy hónapos, Ramadán havi böjt. Ramadán a muszlim naptár kilencedik hónapja, szent hónap, mivel Isten Gábiel arkangyal közvetítésével ekkor nyilatkoztatta ki a Koránt Mohamed prófétának. Aki a böjtöt ekkor valami miatt nem képes megtartani, később pótolnia kell. „Ramadán hava az, amelyben lebocsájtott a Korán, helyes útmutatóul az embereknek s a helyes útmutatás és az isteni kinyilatkoztatás bizonyosságaiul. Aki közületek otthon van abban a hónapban, böjtölje végig. Aki pedig beteg vagy úton van, ugyanannyi számú napig böjtöljön más napokon.” (Korán 2:181.) A böjt kezdete Ramadán hónapban az újhóld megjelenése, ezt legalább két megbízható tanúnak kell igazolnia. Az iszlám államokban hivatalosan is bejelentik a böjt kezdetét. Mindennap azonban az éjszakai órákra feloldódnak a tilalmak.

A kötelező Ramadán havi böjt mellett létezik önkéntes böjtölés, engesztelő böjtölés, kárpótló böjtölés (amennyiben valaki nem képes valamilyen egyéb előírást teljesíteni), fogadalmi böjtölés stb. Külön előírások szabályozzák, mit számít a böjt megtörésének (iftár). A szándékos vízvás például megtöri a böjtöt, azonban ha valaki feledékenységből vagy figyelmetlenségből iszik, az nem. Az sem, ha fogmosás közben néhány csepp a torokba kerül. A böjtölés kötelezettsége alól mentesek a gyermekek, aggok, gyengeelméjűek, a terhes és a gyermeküket szoptató nők. A betegek és az úton lévők a körülményektől függően különleges előírások vonatkoznak. Ramadán utolsó tíz napját teljesen az áhítatosságnak kell szentelni, visszavonulva a férfiaknak a mecsetbe, a nőknek lakásuk egy szobájába. Ennek a sajátos, elmélkedő-imádkozó állapotnak a neve i'tikáf. Ramadán utolsó tíz napjára, pontosabban a 26. és 27. közötti éjszakára esik a Lailat al-Kadr

(szent elrendelés éjszakája), amikor is a Korán kinyilatkoztatása kezdődött (lásd a 97. szúrát: al-Kadr).

4. A zakát, „szegény-járandóság” a muszlim közösség tagjainak egyenlőségét hivatott biztosítani azáltal, hogy azok, akiknek vagyona meghalad egy bizonyos határt, kötelesek jövedelmük meghatározott (általában 2,5) százalékát egy alapba befizetni, amelyet azután szétosztanak az arra rászorulóknak között. Napjainkban a zakát az iszlám állam, iszlám gazdaság teóriájában igen fontos szerephez jut mint adófajta. A zakát természetben, pénzben vagy ékszerekben, nemesfémekben is befizethető, a modern elméletek pedig már részvényekre, ingatlanokra, értékpapírokra is vonatkoznak.

5. Az iszlám ötödik pillére a mekkai zarándoklat (Haddzs), amelyet életében legalább egyszer minden muszlim köteles teljesíteni (Korán 22:28, 2:153, 192, 3:90, 5:2). Mekka az iszlám legszentebb helye, itt található ugyanis a Szent Mecset (al-masdzsid al-harám), benne a Ka'ba szentéllyel (al-bait al-harám vagy al-bait Alláh = szent ház vagy Isten háza; maga a Ka'ba szó kockát jelent, utalva a szentély alakjára, de eredeti gyökének olyan jelentése is van, mint dicsőségesnek, méltóságosnak, kimagaslónak lenni). A szentélyt az iszlám szerint Ábrahám építette. Falait fekete függöny borítja, négy sarkának külön elnevezése van (Iraki, Jemeni, Szíriai és Fekete sarok). Keleti sarkában található a több darabból álló, ezüstszalaggal összefogott fekete kő (al-hadzsar al-'aszvad). A Ka'ba már az iszlám előtti időkben (dzsáhi-liya = pogánykor, tudatlanság, barbarizmus kora) jelentős zarándokhely volt, majd Mohamed az iszlám centrumává tette.

A mekkai zarándoklat ideje az iszlám naptár utolsó, 12. hónapjának (dzu'l-hiddzsza) 8. és 13. napja közti időszak, azonban elfogadott a 10. hónap (savvál), a 11. (dzu'l-ka'da) és a 12. első 10 napja is mint haddzs. A más időpontban és más előírásokkal (akár a haddzs-dzsál egyidejűleg is) teljesített zarándoklat az 'umra, látogatás. (A szertartások – az állatáldozattól eltekintve – megegyeznek az előbbiével.) A zarándoklat kötelezettsége alól az mentesülhet, aki valamilyen körülmény (fizikai állapota, pénzhány stb.) miatt képtelen vállalkozni a mekkai útra. A kötelezettség nőkre is vonatkozik, akik azonban csak férjük vagy közeli hozzátartozójuk kíséretében utazhatnak.

A zarándoklat minden mozzanata pontosan meghatározott. Lényegesebb pontjai a következők: Végzése közben a zarándokoknak mindvégig egy sajátos fizikai és szellemi állapotban (ihrám) kell lenniük. Ehhez hozzátartozik a megfelelő ruházat, ami férfiak esetében két részből álló hosszú fehér lepel, míg a nők viselhetik rendes – ám nem színes vagy feltűnő, hanem teljesen egyszerű – ruházatukat. A lábon cipő helyett csupán szandál lehet. Férfiak számára kötelező a fedetlen fő, nőknek tilos a fátyol. Mindennek az a célja, hogy eltörölje a zarándokok közti különbségeket, demonstrálja a hívők egyenlőségét, emellett példaként szolgáljon a puritán életmódra. Az ihrám öltözet felvétele előtt fürdőt kell venni és két rak'at mondani.

Mekka környékén öt olyan hely van (míkat), amelyek a zarándoklat kiindulópontjául szolgálnak. Itt kerülnek a hívők az ihrám állapotába, s ettől kezdődően tilos egy sor olyan dolog, ami korábban megengedett volt. Recitálják a talbiyát, vagyis Isten szolgálatára, a zarándoklatra való készségüket. A Szent Mecsetig vezető úton különböző könyörgéseket, imákat mondanak. A mecsetbe érve következik a taváf, a Ka'ba megkerülése. Ez a fekete kő megcsókolásával kezdődik, majd hétszer körül kell járni a Ka'bát, háromszor gyorsan (futva), négyszer rendes tempóban. A fekete kő előtt elhaladva azt mindig meg kell érinteni és megcsókolni. Egy hadíszt szerint Mohamed is említette egyszer a fekete követ, mint Isten jobbát. Végül is szimbolikus jelentése van, s amikor a muszlimok

megcsókolják és ráteszik jobb kezüket, ezzel is demonstrálják, hogy alávetik magukat Isten akaratának. A követ egyébként mintegy három évszázaddal az iszlám keletkezése után a karmaták magukkal vitték, és hosszú évekig Ománban őrizték, s csak azután került vissza Mekkába.

A taváf jelentése az, hogy mindennek a középpontjában az isteni egység áll, Isten minden létezés központja, az örökkévaló, míg az emberek parányi, mozgó, helyzetüket változtató részecskék, akik állandó – de közeli – távolságra vannak Istentől. Ez kollektív mozgás, a közösség mozgása, amelyben nem számít, ki férfi, ki nő, ki fekete, ki fehér, s az „én” helyett a „mi”, a „nép”, az „umma” kerül előtérbe az Istenhez való közelkerülés céljából. Egyes vallástudósok magyarázata szerint „ha körben mozgunk valamilyen objektum körül, az azt jelenti, hogy az a valami áll figyelmünk középpontjában. A Ka'ba, amely felé imádság közben minden muszlim az arcát fordítja, Isten egységét jelképezi. A zarándokok mozgása a taváf során az emberi élet aktivitását szimbolizálja. Következésképpen a taváf arra utal, hogy nem csupán áhítatos gondolataink, hanem gyakorlati életünk, tetteink és törekvéseink középpontjában is Istennek és egységének az eszméje kell hogy álljon.”

Következő lépés a sza'cy, a közeli két domb: Szafá és Marva érintése. Az iszlám szerint ez az a két domb, ahol Ábrahám rabszolga felesége, Hágár, kisfia, Iszmá'íl számára vizet keresett, amikor Ábrahám felesége, Sarah követelésére elküldte őket Mekka környékére. (Végül a földre tett kisgyermek rúgott egyet, s erre azon a helyen forrás fakadt, így látta el őket Isten vízzel. Ez az úgynevezett Zamzam forrás ma is szent kút.) Az eddigieket a zarándokok külön-külön (esetleg feleségeikkel) teszik meg, a továbbiakat közösen.

A következő reggel elindulnak a közeli 'Arafát hegy felé. Közben megállnak Miná síkságon, ahol a déli imát mondják. Itt töltik az éjszakát is. Másnap tovább mennek 'Arafátig, ahol a déli és délutáni imát mondják, majd az imám beszédet tart. (Az iszlám szerint a Paradicsomból való kiűzetésüket követően Ádám és Éva elveszítették egymást, majd Isten kegyelméből 'Arafát mellett találkoztak ismét.) A délutántól napnyugtáig tartó itt-tartózkodás (vukúf) Isten dicsőítésével telik el, és olyanira fontos, hogy elmaradása esetén az egész zarándoklat érvénytelen. Napnyugta után a zarándokok elhagyják 'Arafátot és megállnak Muzdalifa (a zalf = közelség szóból – Isten közelségének keresése) mellett, ahol összevontan elmondják a napnyugtai és esti imát. Reggel ima után ismét Minába mennek, s mivel ez dzu'l-hiddza 10. napja, vagyis 'id al-adhá, állatot áldoznak. Visszatérve Mekkába, ismét a taváf következik, amivel véget ér az ihrám állapota. A zarándoklat maga viszont Minában fejeződik be, ahol három napot töltenek. Az utolsón köveket dobhatnak három meghatározott helyre, amivel a gonosz elleni küzdelmet szimbolizálják. Az iszlám szerint amikor Isten fia feláldozását kérte Ábrahámtól, a sátán megpróbálta lebeszélni őt erről, ő azonban kövekkel elkergette. A sátán ezután Hágárhoz, majd Iszmá'ílhoz ment, akik hasonlóképpen cselekedtek. Ennek a szimbolikus aktusnak a megismétlésével a muszlimok kifejezik készségüket arra, hogy képesek ellenállni a sátán kísértéseinek.

Az egész zarándoklat legfontosabb célja az Istenhez való közelkerülés, az élvezetekről való lemondás, amelynek során minden muszlim egyenlő, és fokozódik a közösség (umma) egysége is. Közben az emberek megfedkeznek saját magukról, földi gondjaikról, s gondolataikat csak Isten örökkévalósága köti le. Végeredményben a muszlim teoretikusok szerint az iszlám vallási gyakorlata is az élet spirituális és materiális oldalai közti harmóniát, a hit és cselekvés egységét bizonyítja. „Az iszlám imádság szellemi koncentrációból és testi mozgásból áll, mivel az élet maga is ilyen összetételű.”

OLVASÓINK A VIGILIÁRÓL

(Gyorsjelentés kérdőíves felmérésünkről)

Akik válaszoltak

„Örömmel vettem kezembe folyóiratuk kérdőívét! Kedves gondolat, hogy az ötvenéves folyóiratról az ünnepi szám sok illusztris megszólalója után az olvasók is mondhatnak véleményyt!” (55 éves, kisvárosban élő orvos.)

„Eddig elfogadtam és örömmel olvastam lapjukat, soha nem gondoltam volna arra, hogy én is kérhetek Önöktől.” (59 éves falusi plébános.)

„Nagyon örülök a Vigilia kérdőívének! A demokratikus szellem jele! Bárcsak megnyilatkozna ez a szellem egyházi életünk más területein is!” (70 éves, megyeszékhelyen működő plébános.)

Sor kerül majd természetesen tudományos igényű elemzésekre is, amelyekből megismerhetjük a Vigilia olvasóinak véleményét; és olyan írásokra is, amelyekben egy-egy fontos kérdést vizsgálunk meg alaposabban (hogyan látják a Vigilia olvasói a magyarországi kereszténység legégetőbb problémáit, milyen az érdeklődési körük, ízlésük, műveltségük stb.). Ezúttal az összességet jellemző szikár adatok és a tipikust vagy egyedit érzékeltető *jellegzetes vélemények* segítségével *átfogó képet* szeretnénk adni arról, hogyan olvassák és értékelik a Vigiliát azok, akik a folyóirat olvasói törzsgárdájához tartoznak.

A Vigilia 1985. októberi számához mellékelte kérdőívre október 2–december 20. között 1180 válasz érkezett, az előre megadott válaszlehetőségeken túl igen sok személyes kiegészítéssel, néhány száz kísérléssel, mellékelte kéziratokkal. A beérkezett adatok szerint a Vigilia minden példányát a válaszolón kívül még egy vagy két (átlagosan 1,7) fő olvassa.

Mint az ilyen vizsgálatok általában, ez az 1180 olvasó sem képviselheti pontosan a folyóirat összes (állandó és alkalmi) olvasóját. Itt a Vigiliával hosszú és szoros kapcsolatban álló emberekről, az *olvasói törzsgárdáról*, mintegy „szakértőkről” van szó, akiknek véleményére különösen oda kell figyelni. Akik a kérdőívet kitöltötték és visszaküldték, ezzel nemcsak a Vigilia továbbfejlesztésére törekvő közös erőfeszítésben, hanem a magyar kereszténységről való gondolkodásban is *munkatársainkká* váltak. Első tájékoztatásul ezt az 1180 fős olvasói-munkatársi gárdát mutatjuk be. Tisztában vagyunk azzal, hogy véleményük nem mindenben egyezik a többi olvasóéval, akik nem töltötték ki a kérdőívet. Feldolgozásunkban ezért csak igen óvatosan vállalkozhatunk általános érvényű megállapításokra.

„Trencsény melletti kis faluban, szalmatető, földes kis házban láttam meg a napvilágot. Mérhetetlen küzdelemmel, szívóssággal kapaszkodtam fel a szellemi élet magaslataira, szó szerint megkoplaltam jogi diplomámat, amellyel 48 évet szolgáltam. Bünygyosztály-vezetőségem idején 400 zsidót szöktettem át a Zobor-hegyi partizánokhoz, 300 cigányt menttettem meg a deportálástól. Egy éve vesztettem el drága páromat, négy gyermekünk anyját. Egyedül maradtam, senkim sincs, csak egy támaszom, vallásos hitem.” (73 éves, megyeszékhelyen élő jogász.)

„31 évesen érettségiztem a dolgozók gimnáziumában, és 37 évesen szereztem orvosi diplomát. Hittani ismereteim elemi fokon akadtak meg, ezért nagy segítségemre volt tanul-

mányaim során is a Vigilia, amikor az új ideológiát hallgatva pillanatnyi zavaraim támadtak.” (61 éves, megyeszékhelyen élő orvosnő.)

„Ipari tanuló voltam, majd esti tagozaton érettségiztem, utána szintén estin elvégeztem a vegyipari egyetemet. Asszony lányommal és egyetemista fiammal együtt élünk. Fiammal járok rendszeresen templomba, de feleségem is egyre gyakrabban jön velünk.” (57 éves, kisvárosban élő vegyészmérnök.)

A válaszolók 67 százaléka diplomás. Pontosabban egytizedük pap. A világi értelmiségben belül a legnagyobb csoport a humán és társadalomtudományok képviselője (pedagógus 23, könyvtáros, népművelő 8, jogász, közgazdász együtt 11 százalék). Több mint minden harmadik világi értelmiségi természettudományos végzettségű (ezen belül 21 százalék a műszakiak, 11 százalék az egészségügyiek aránya). Minden huszonötödik kérdőívet egyetemi hallgató küldött vissza. A középfokú végzettségűek aránya 22 százalék.

A válaszolók közel egyharmada (31 százaléka) nyugdíjas.

„A Vigiliát még gyermekkoromban ismertem meg. Apám olvasta. A háború után eltűnt életemből, míg egyszer egy pályaudvari újságárusnál megláttam, megvettem, elolvastam. Hamarosan előfizettem, azóta is jár.” (57 éves, kisvárosban élő mérnök.)

„Templomi közösségünkben kevés a magasabb műveltségű. Többségük életszínvonala alacsony, még a Vigilia előfizetése is megerőltető lenne.” (55 éves, kisvárosban élő főkönyvelő.)

„A Vigilia olvasóinak tábora szerény megítélésem szerint döntő módon értelmiségiekből áll. A hívők tetemes része nem is ismeri a lapot. Talán fel lehetne hívni figyelmüket mutatóványszámokkal vagy egyéb módon, mert úgy érzem, sok érdeklődő lenne.” (72 éves budapesti jogász.)

A válaszolók 10 százaléka született 1910 előtt, 40 százaléka 1910–1929 között, 33 százaléka a harmincas-negyvenes években és 17 százaléka 1950-ben vagy azután. Eszerint a válaszolók többsége (51 százaléka) az egzisztenciateremtésen már túljutott aktív népességet képviseli. A nyugdíjasok aránya közel kétszerese a 35 éven aluliaknak.

A férfiak aránya csaknem kétszer akkora (63 százalék), mint a nőké. A lakhely szerinti megoszlásban természetesen a városok vezetnek. Budapestről érkezett a válaszoknak csaknem a fele (46 százalék), öt legnagyobb vidéki városunkból egyhatede (14 százalék), más városokból egyötöde (22 százalék). Minden ötödik-hatodik kérdőívet faluról küldtek, de jött válasz a határokon, sőt a tengeren túlról is.

A válaszolók több mint kilenctizede katolikus. Igen kevés a református és az evangélikus (2, illetve 1 százalék). Más megközelítésben: „az egyház tanítása szerint” vallásos 81 százalék, „a maga módján” 12 százalék. Egyházi középiskolában tanult 44 százalék. A teológiai levelező tagozaton végzetek és a teológiai diplomával rendelkezők együttes aránya 19 százalék; közel kétszerese a papokénak. A világiak negyedének van valamilyen egyházközségi megbízatása, munkaköre.

„A folyóiratot alapítása óta ismerem, jó néhány, háború előtti számmal is rendelkezem, és hosszú évek óta azon fáradozom, hogy a lap minden számát megszerezem. Úgy érzem, hogy egy katolikus világnézetet valló ember általános műveltségének szinten tartása érdekében elengedhetetlen a Vigilia állandó olvasása.” (68 éves budapesti ügyvéd.)

„Évtizedekig tartó előfizetés után éppen le akartam mondani a lapot, amikor igen kedvező változást tapasztaltam tartalmában, hangnemében.” (55 éves, kisvárosban élő műszaki értelmiségi.)

A kérdőívre elsősorban azok válaszoltak, akik a folyóiratot sok éve olvassák. Néhány kivételtől eltekintve mindenki jelezte, mióta ismeri a Vigiliát: 33 százaléuk több mint harminc éve(!), további 39 százaléuk több mint tíz éve és csak 15 százaléuk csupán öt éve vagy annál rövidebb ideje. A harminc évnél régebbi előfizetők száma 12 százalék, a tíz évnél régebbieké (az előbbiekkal együtt) 32 százalék. Az olvasók olyan törzsgárdája válaszolt, amely véleményét hosszú tapasztalatra alapozhatta. Többségük (57 százalék) előfizető. Nagyon kevesen (5 százalék) vannak közöttük, akik a lapot mástól kápják. A Vigiliát számonként vásárlóknak csupán fele jut hozzá templomban, plébánián, a másik fele az utcán veszi.

A válaszolók megközelítően egyharmada napilapot nem olvas, 13 százaléka tévét soha nem néz. 50 százalék közülük más katolikus vagy egyéb vallási folyóiratot is szokott olvasni. Ez a Vigilia személyes fontosságából is megmutat valamit.

Kikhez kerül, kikhez kerüljön a Vigilia?

„Ha lenne híveim között értelmiségi, nekik mutatom meg, így aztán csak a református kollégának.” (68 éves falusi plébános.)

„Református, de nem vallásos, hanem a maga módján Isten-hívó kolléganóm adta kezembe 1983 szeptemberében az első Vigiliát, »filozofikus mélységű és Isten létét bizonyító írások« jellemzéssel. Hathatósan hozzásegített ez is és a későbbi számok is, hogy 1984 húsvétján újra megtaláljam évtizedek óta elveszett, elsorvadt Isten-hitemet.” (52 éves budapesti újságíró.)

A kérdőívre válaszolók, vagyis olvasói törzsgárdánk nagyobbik része (52 százaléka) ajánlja valakinek a Vigiliát. Legtöbben (28 százalék) barátainak és ismerőseinek, minden nyolcadik válaszoló munkatársainak (a diákok diáktársaiknak), minden tizedik családtagjainak, minden huszadik tanítványainak vagy fiataloknak; a papoknak több mint negyede (28 százalék) híveiknek, a hívek 1 százaléka papjuknak. Más vallásúaknak és más világnézetűeknek csak 1–1 százalék ajánlja a folyóiratot. Az indokok között a „jó”, az „érdekes” és a „nekik való” hivatkozás (14 százalék) és a folyóirat magas színvonala (9 százalék) szerepel leggyakrabban. Mint kulturális folyóiratot ajánlja 7 százalék, mint irodalmi 4 százalék, mint a mai életet bemutatót 3 százalék, mint a család és az ifjúság kérdéseivel foglalkozót 3–3 százalék. Általában a folyóirat keresztény vagy katolikus jellegét említi 5 százalék, a keresztény világnézetet és a hitet erősítő szerepét ugyanennyi, teológiai írásait és a mai egyház életével foglalkozó cikkeit 2–2 százalék, nyitottságát 3 százalék, kritikusságát 1 százalék.

„Rajtam kívül a plébános olvassa a faluban. Irodalom és történelem szakos tanár fiam néha elolvas egy-egy cikket, amire a figyelmét felhívom, pedig felfogásunk nem egyezik. Úgy vélem, mindenki találna benne valami magának valót.” (74 éves, falun élő nyugdíjas vasutas.)

„A nem vallásos ember számára egy másik világ, egy másik nézőpont, az »ugyanarról másképpen« élménye lehet meggyőző.” (32 éves budapesti matematikus.)

„Jó minőségű kultúrát, irodalmat, kritikát kaphat a Vigiliából a nem vallásos ember, ezen felül talán néha-néha elgondolkodik azon, mit is jelent az, hogy vigilaré.” (52 éves, kisvárosban élő tanítónő.)

Olvasói törzsgárdánknak több mint egyötöde (22 százalék) tud arról, hogy *nem vallásos ismerősei* is olvassák a Vigiliát. Közülük legtöbben (egyharmaduk) úgy vélik, hogy ezek az olvasók nem vallásos, hanem kulturális témájú cikkeket keresnek; egyötödük azt gondolja, tájékoztatást a vallásról és a kereszténységről, egynolcaduk pedig azt, hogy meggyőző, de nem vitatkozó (hitvédő) cikkeket igényelnek elsősorban. (Háromszor annyian vannak – az érintettek harmada –, akik szerint az irodalom és a művészet csábítja elsősorban a nem vallásos olvasókat, mint azok, akik szerint a bölcséleti írások.)

A válaszolók közül minden huszadik úgy véli, hogy a Vigilia nem való a nem vallásos olvasóknak. Ugyanennyien hiszik azt, hogy ezek az olvasók elsősorban a dialógus folyóiratának tekintik. Közülük minden nyolcadik úgy érzi, hogy a keresztény tanítás, minden tizedik, hogy a keresztény lelkiség, erkölcs és értékrend, minden huszadik, hogy a példaképül állítható keresztények, minden tizedik, hogy a világegyház hírei, minden tizenötödik, hogy a magyar egyház hírei, ugyanennyien, hogy az egyháztörténettel foglalkozó írások jelentik a vallás és a kereszténység iránt érdeklődő nem vallásos olvasók számára leginkább a vonzerőt.

„Próbáljon megnyerni tömegeket azokból a régen elvesztett rétegekből, amelyek nemcsak saját figyelmetlenségük miatt nem tudnak eleget tenni a HÍVÁS-nak. Legalábbis időnként irányítsa órájuk az óértük is felelős olvasó figyelmét a felelős szerkesztő. E célból a jövőben fokozzák a társadalom neuralgikus pontjainak feltérképezését.” (27 éves, kisvárosban élő technikus.)

„Sajnos, a Vigilia nem lehet mindenkié: a fiataloké, kisközösségi tagoké, a kevésbé képzett keresztényeké is. Azzal azonban, ha a keresztény értelmiségnek csinálunk nagyon jó folyóiratot, nem mondunk le róluk, hiszen közvetve értük is van a Vigilia.” (45 éves budapesti szociológus.)

„Koncentrikus körökkel tudnám leírni: legelőször is a katolikus értelmiségé, aztán a keresztény diplomásoké, azután a nyitott és kereső értelmiségé, azután a kevésbé képzett, de érdeklődő keresztényeké, azután bárkié, aki valamire valamiféle választ talál benne.” (22 éves budapesti műszaki egyetemista.)

Kikhez szóljon leginkább a Vigilia – kérdeztük –: a felsőfokú vagy a középfokú végzettségűekhez, a papokhoz vagy a világi emberekhez, a nőkhöz vagy a férfiakhoz, az irodalmat vagy a vallási tájékoztatást keresőkhöz, a fiatalokhoz vagy az idősebbekhez, a reál vagy a humán értelmiséghez, a friss információkra vagy a maradandó alapismeretekre vágyókhoz, a legműveltebbekhez vagy az átlagos műveltségűekhez, csak a katolikusokhoz vagy minden keresztényhez? Valamennyi kérdés esetében legnagyobb (47–83 százalékos) arányban az „is-is” típusú válaszlehetőséggel éltek. Elenyésző azoknak az aránya, akik a férfiakban (2 százalék), a nőkben (1 százalék), a nem vallásosokban (1 százalék), a reál értelmiségben (2 százalék), a papokban (2 százalék) látják elsősorban a Vigilia címzettjeit. Nem sokkal nagyobb azoknak az aránya sem, akik főként az idősebbeknek (4 százalék), az irodalmat kedvelőknek, a középfokú végzettségűeknek (5–5 százalék), a legműveltebbeknek (6 százalék), a fiataloknak (8 százalék), a friss információra váróknak (9 százalék) szánják a folyóiratot.

A válaszolók nagyobb százaléka szerint a Vigilia címzettjei (zárójelben a válaszolók aránya): a felsőfokú végzettségűek (egyötöd), a katolikusok (egynolcad), a humán értelmiség, a maradandó ismereteket keresők, a keresztények (egyötöd-egyötöd), az átlagos műveltségűek (egynegyed), a vallási tájékoztatást keresők (egyharmad), általában a vallásos emberek (kétötöd).

Mit olvasnak, mit dicsérnek a Vigiliából?

„Kizártnak tartom, hogy tíz vagy több oldalas teológiai elmefuttatásokat a papokon kívül bárki is figyelemmel elolvas. A valaha igen sikeres Eszmék és tények-et tartom ideális műfajnak.” (71 éves budapesti nyugdíjas csillagász.)

„A riportokat és az interjúkat szeretem legjobban, és bármi mást is, ami szellemi izgalmat jelent, aminek tétje van, ami rólunk szól: új módon, egyháziisan kereszténynek lenni akarókról, ügyeinkről, bajainkról.” (45 éves, megyeszékhelyen élő orvos.)

A kérdőívre válaszolók kétharmada *minden számot elolvas*, egynegyede pedig *majdnem minden számot*. Ebből is kitűnik, hogy legnagyobb részben valóban a törzsgárda tagjai siettek segítségünkre a kérdőív kitöltésével, hiszen csupán 8 százalék azoknak az aránya, akik ritkábban veszik kézbe a folyóiratot, és az 1180 válaszoló közül mindössze ötven akadtak olyanok, akik ez alkalommal találkoztak először a Vigiliával.

Az olvasói törzsgárda egynegyede azt állítja, hogy kivétel nélkül *mindent el szokott olvasni* a folyóiratról. Velük együtt 78 százalék azoknak az aránya, akik mindig elolvassák az interjúkat. Így jelenleg a „Beszélgetés” a Vigilia legolvasottabb műfaja. A második helyen az ima (76 százalék), a harmadikon a riport (71 százalék), a negyediken az informatív írás (70 százalék), az ötödiken a dokumentum (68 százalék), a hatodikon az ismeretterjesztő írás (67 százalék) áll. A további sorrend: szerkesztői bevezető (66 százalék), szociográfia (65 százalék), kritika (65 százalék), esszé (57 százalék), elbeszélés (54 százalék), szaktudomány (54 százalék), vers (52 százalék), regény (49 százalék), dráma (43 százalék).

A Vigilia korábbi cikkei közül huszonháromnak vizsgáltuk meg az *olvasottságát*. Az erre a kérdésre válaszolók (85 százalék) közül legtöbben Belon Gellért: Az Isten öröme című írását olvasták (64 százalék), második helyre a Beszélgetés a katolikus családról (63 százalék), a harmadik helyre a Szentágothai Jánossal készített interjú (62 százalék) került. A további sorrend: Világvallás – világhatalom: iszlám (51 százalék), Tamás apostoltól Teréz anyáig: India (49 százalék), Nyíri Tamás: A gyermek az antropológia szemszögéből (47 százalék), Gál Ferenc: Az emberi jogok és az egyház (46 százalék), Jelenits István: Dávid vétke (46 százalék), Cserhádi József: A megújuló egyház és a lutheri hitújítás (46 százalék), Gyökössy Endre: Az egzisztenciális vákuum és a szenvedélybetegségek (44 százalék), Hamvas Béla: Silentium (42 százalék), Rónay László: Márai az emigrációban (42 százalék), Tringer László: Rogers és a modern lélekgyógyászat (41 százalék), Korzenszky Richárd: Példaképek a kamaszkorban? (39 százalék), Esterházy Péter: Ünnepi beszéd és rekonstrukció (34 százalék), Balassa Péter: Vagyunk – lennénk – leszünk – lettünk (34 százalék). De Dobszay László, Gánóczy Sándor, Harsányi István, Kilián István, Somfai Béla, Tarnai Brunó és Török Endre írásait is olvasta a Vigilia olvasói törzsgárdájának legalább egyötöde.

„Kérem, tartsák a színvonalat! Ne dőljenek be azoknak, akik – mint az általam ismert klerikusok is – még Nyíri Tamást is nehéznek tartják. Hát ha nekem, kertésznek érthető, akkor nekik is meg kellene érteni.” (50 éves, megyeszékhelyen élő kertészmérnök.)

„A Vigiliában hallottam először Rogers gondolatairól. Egyike azoknak a szellemeknek, akiket mesterségesen eltitkoltak előttünk, miként Bibót, Hamvast stb. Ilyeneket olvasva az egyén megáll a rohanó világban, és gondolkodni kezd: hogyan és miért? Évente legalább öt Vigilia-könyvre vagy dupla terjedelemre lenne szükség szellemi karbantartásunkhoz!” (52 éves, kisvárosban élő tanárnő.)

A kérdezetteknek csak a kisebbik fele (44 százaléka) jelölte meg azokat a rovatokat, amelyek különösen fontosak a számára. Legtöbbjük az Élő világegyház címűt említette (54 százalék), valamivel kevesebben a Hit és életet (35 százalék), a Naplót (31 százalék), a Mai meditációkat (24 százalék), a Hazánk, Európát (14 százalék), a Korunk imáit (9 százalék). A régebbi rovatokat (elsősorban a Kis út címűt) a kérdésre válaszolók 28 százaléka idézte föl.

Még kevesebben neveztek meg számukra fontos szerzőket (36 százalék). (A rend kedvéért: a válaszolók 4 százaléka kijelentette, számára mindegyik szerző fontos.) Az erre a kérdésre válaszolóknak egyharmada csak teológust, egytizede csak íróat vagy költőt említ, négyötöde teológust is, fele íróat is, egyharmada más szakembert is. A leggyakrabban említett szerzők (sorrendben): Belon Gellért, Jelenits István, Nyíri Tamás, Gál Ferenc, Lukács László, Szennay András, Pilinszky János, Tomka Ferenc, Cserháti József, Tomka Miklós, Vasadi Péter, Rónay György, Rónay László, Karl Rahner, Hamvas Béla, Szabó Ferenc. (Őket legalább öt százalék említette.)

Valamivel többen (48 százalék) jelöltek meg számukra fontos témát. A kérdésre válaszolók 27 százaléka említett hittudományi és dogmatikai írásokat, 24 százaléka hitélettel, lelki élettel foglalkozó írásokat, 19–19 százaléka irodalmi műveket és a mai egyház helyzetével foglalkozó írásokat; a kérdésre válaszolóknak több mint egytizede jelölt meg egyháztörténeti írást és a mai magyar valósággal foglalkozó cikkeket, több mint egyötöde filozófiai, szentírástudományi, lélektani, történelmi tárgyú, valamint a családdal és házassággal foglalkozó írásokat.

A kérdezés előtti tizenkét számban megjelent írások közül a kérdőíveket visszaküldők 48 százaléka jelölt meg olyat, amelyik nagymértékben elnyerte tetszését. Közülük 35 százalék említett teológiai és filozófiai írásokat, minden ötödik interjúkat, minden hatodik irodalmi műveket, ugyanennyien meditációkat és lelki élettel foglalkozó írásokat, több mint öt százalék szociológiai, a családdal és a neveléssel foglalkozó írásokat, valamint műkritikát. A leggyakrabban előforduló szerző (akit a kérdésre válaszolók 8 százaléka említett) Hamvas Béla.

Kritika, hiányérzet, javaslat, összegező minősítés

„A keresztény sajtó ne legyen soha – brechti kifejezéssel élve – önmagát visszafütyyenteni, saját maga ellen fellépni, önmagát destruálni képes értelem terméke!” (51 éves budapesti mérnök.)

„Bosszant a kritikai rovat bizonytalankodása, tétovasága, illetve bosszantanak az elszasztott lehetőségek is. Változnak az idők, ma már a kritika sem lehet meg elméleti megalapozás nélkül. A mérce ma már Németh G. Béla, Kulcsár Szabó Ernő, Szegedy-Maszák Mihály és Balassa Péter.” (37 éves, megyeszékhelyen élő tanár.)

„Mindenki elismeri, hogy tudományos lap a Vigilia. Kell is ilyen. De igen sok cikke hosszas, terjengős, némelyik író hajtogatja a szavakat, mint a percesinas a peracet.” (65 éves falusi plébános.)

„Rossznak tartom igénytelen külalakját, a sok stílustalan cikket, gyakorlatiasságát, a mai magyar valóság iránti nem kellő érzékenységet.” (30 éves, kisvárosban élő boncmester.)

Az olvasói törzsgárdának csak 14 százaléka nevezett meg olyan írásokat, amelyek nagyon nem tetszettek. Egyötödük teológiai műveket említett, egynyolcaduk verseket, ugyanennyien egyéb irodalmi műveket, hasonló arányban dokumentumokat és szociográfiákat, egytizedük műkritikákat.

Az 1984-es és 1985-ös számokban szereplő huszonhárom írást iskolai osztályzatokkal minősítettünk. A legalacsonyabb átlagosztályzat is 3,72 volt, a legmagasabb pedig 4,68. A legmagasabb osztályzatokat kapott írások (sorrendben): Belon Gellért, Jelenits István, továbbá az India vallási helyzetét bemutató írás (feltehetően nem kis mértékben a címben szereplő Teréz anya jóvoltából).

Arra a kérdésre, hogy milyen fajta írásokat *sokallnak*, milyeneket tartanak *feleslegesnek*, 58 százalékos volt a válaszolási arány. A válaszolók fele kijelentette, hogy nincsen ebben a folyóiratban olyasmi, amit feleslegesnek vagy aránytalanul soknak tartana. A legtöbben (az erre a kérdésre válaszolók 10 százaléka) verseket és (20 százaléka) egyéb irodalmi műveket említettek, 5 százalék teológiai műveket, 3 százalék a műelemzéseket. A törzsolvások 21 százaléka óhajt vagy követel *közérthetőbb* írásokat. Jóval kevesebben, csak tizedennyien (mindössze 2 százalék) vannak azok, akik alacsonynak tartják az írások színvonalát.

„Ha már nem lehet magyar nyelven megközelíteni, hasznosak lehetnek az idézetekkel megspékelt könyvismertetések is olyan művekről, mint Schillebeeckx művei, Pannenberg antropológiája.” (38 éves, megyeszékhelyen élő tanár.)

„Sokkal több rövid kritikát kellene megjelentetni, de nemcsak az irodalmi művekről, hanem a szakmai művek erkölcsi, vallási és világnézeti vonatkozásairól is.” (54 éves budapesti építészmérnök.)

„Körülöttünk kitágult a világ, az emberek az űrben repülnek. A Vigiliában valamikor igen értékes csillagászati cikkek jelentek meg, évek óta semmi ilyesmi.” (71 éves budapesti csillagász.)

„Karizmatikus mozgalom, teológiai ütközések (Küng, felszabadítási teológia), értékrend-változások, egyéni és társadalmi betegségek (alkoholizmus, homoszexualitás), keresztény terápia: ilyen témákat hiányolok. Miért előzi meg a Magyarország a Vigiliát a felszabadítási teológia, az új egyházi kódex és a gyermekfalu ismertetésében? Csak azért, mert hetilap?” (57 éves budapesti professzornő.)

A kevesellt és hiányolt témák között a mai egyház élete szerepel leggyakrabban, az erre a kérdésre válaszolók egyötöde (59 százalék) említett ilyesmit. Alig valamivel kevesebb teológiai és dogmatikai, szentírástudományi és apologetikai írásokat reklamálnak vagy kevesellnek. 17 százalék a hitélettel, a lelki élettel foglalkozó írásokból szeretne többet. A kérdésre válaszolók 15 százaléka több irodalmi művet szeretne, ugyanennyien a mai ember problémáihoz kérnek gyakorlati útmutatást. Elég szép számmal akadnak olyanok is, akik a művészetkritikai írásokból szeretnének többet (10 százalék). További igények: szentek, példaképek (9 százalék) és egyháztörténet (9 százalék), társadalmi kérdések (7 százalék) és mai magyar valóság (7 százalék), nevelés, család (7 százalék), magyarság, hagyomány, néprajz (3 százalék), természettudomány (3 százalék), történelem (3 százalék), házasság, szerelem, nemiség (2 százalék).

Az olvasói törzsgárda háromnegyed része igényelne tematikus számokat. Legtöbben a család, a házasság, a nevelés, az ifjúság kulcsszavakkal megjelölhető együttesbe tartozó témákat javasolnak (a tematikus számot igénylők egytizede). Gyakorisági sorrendben a következő témaköröket jelölték még meg: az ökumené, a szentek élete, különböző filozófiai kérdések, a szeretet megvalósításának kérdései, a magyarság, a kisközösségek, az ifjúság, erkölcsi kérdések, a születésszabályozás, a hitvédelem, az euthanázia, az alkoholizmus.

„Vajon miért hallgatunk Tóth Tihamerről, akinek jellemformáló írásain korosztályok nőttek fel? Miért hagyjuk a feledés homályába veszni Perlaky Lajos napsugaras filozófiáját?” (65 éves budapesti technikus.)

„Ismert tudósok, – Einstein, Planck, Heisenberg, Szent-Györgyi – vallással vagy hittel kapcsolatos írásait sokan szívesen olvasnák.” (30 éves, falun élő számítástechnikai rendszerszervező.)

A javasolt szerzők között Belon Gellért, Bolberitz Pál, Gál Ferenc, Jelenits István, Lukács László, Nyíri Tamás, Prohászka Ottokár, Szántó Konrád, Tomka Ferenc és S. Weil neve szerepelnek legtöbbször. A törzsolvasók kétharmada (tehát a nagy többség) azt tartaná jónak, ha a Vigilia rendszeresen közölné külföldi szerzőktől, 15 százalékuk pedig azt, ha csak kivételes esetekben.

„Újra és újra bizonyítani, hogy a vallásosság nem idegen a művelt embertől. Megfogalmazni azt, hogy melyek a mai keresztény ember feladatai: elősegíteni a magyar szellemi élet előrehaladását!” (30 éves, falun élő műszaki értelmiségi.)

„Nem elég a virrasztás, aktív szerkesztői politika is kell, amelyben tükröződik a mai keresztény szellemi helyzete és útkeresése. Útkeresés és nem az elért pozíciók védelme, nyitottság és nem zártság, nyíltszívűség és nem riadtság. Folyóiratszerűség a folyó élet kérdéseire adott válaszokkal!” (38 éves, megyeszékhelyen élő tanár.)

Természetesen az is minősítés, ha valaki rendszeresen mindent elolvas egy lapból, még inkább az, ha valaki nem talál benne semmi feleslegeset. Ezt erősíthetik vagy gyengíthetik a „Kielégítő választ ad-e arra a kérdésre, hogy melyek a mai keresztények legégetőbb problémái?”, valamint az arra a kérdésre adott válaszok is, hogy „Megfelel-e a Vigilia annak a hivatásnak, amelyet olvasói várnak el ettől a folyóirattól?” Az előbbi kérdésre 85 százalékos volt a válaszolási arány, az utóbbira 84 százalékos, tehát a nagy többség nem kerülte meg a közvetlen minősítést. Az első kérdésre válaszolók 29 százaléka úgy véli, hogy teljesen, 36 százaléka pedig, hogy részben képes a Vigilia kielégítő választ adni a mai magyar keresztények legégetőbb problémáira, 7 százalékuk ad kitérő választ (nem tudja, ezt nem lehet tudni), és 29 százalékuk válaszol nemmel. Úgy tűnik, hogy a nemmel válaszolók nagyobb fele egyrészt nem tekinti ezt a folyóirat egyetlen vagy legfőbb feladatának, másrészt túltöntül is nehéz feladatnak ítéli meg, hiszen a Vigilia működését kifejező átlagosztályzat nem kevesebb, mint 3,92.

A válaszolók 25 százaléka szerint a Vigilia jelesen vagy kitűnően megfelel hivatásának. 47 százalék adott négyest, szerintük a Vigilia a lehetőségekhez képest megfelelően teljesíti hivatását. 23 százalék a közepesre minősítők aránya, akik szerint a folyóirat az olvasók által felállított kritériumoknak közepesen, részben, iparkodva, törekvően felel meg. A válaszolók 4 százaléka adott elégséges és 1 százaléka elégtelen osztályzatot. Az olvasói törzsgárda elégedett tagjai általában kétféle megjegyzést fűztek az elismerő osztályzatokhoz: „csak úgy tovább” és „csak így tovább”, az előbbi az immár 51 évvel ezelőtti ars poeticára, az utóbbi az önmagához hűnek minősített Vigilia mai arculatára vonatkozik.

„Jónak tartom, hogy lapjuk egyáltalán létezik, hogy néha nagyon színvonalas tud lenni, hogy tárgyilagos.” (30 éves, kisvárosban élő boncmester.)

„Életünk egyre összetettebb. Van hitünk, amely vezéreljen, de kell valaki, hogy kifejtse nekünk, hogy ne bolyongjunk elvesztésként a karkai kastélyben. A válasz érkezik akár az irodalomból, akár az etológiából, akár a filozófiából, csak meg kell találni. Ezt szeretném megkapni továbbra is a Vigiliától.” (57 éves budapesti egyetemi tanárnő.)

K. I.–T. M.

A KÖLTÉSZET ÁTHATÓ TEKINTETE

A Lélegzet antológia

A költő lélegzetet vesz. Lélegzete segítségével hangrezgéseket bocsát ki testéből, tüdejéből. A költő teste, tüdeje közvetítő közeg (médiüm), melynek segítségével a költő üzen. Önmagából üzen a külvilágba. Aki képes ennek megvalósítására, a „belső terjeszkedésre”, a meditációra, aki nyitottá tudja tenni magát a külvilág felé, az alkalmassá válik a közvetítésre, a „közvetítő művészetre” (médiüm-art), képes az üzenetre, tehát költő.

Kettős: egyszerre, egyidejűleg, egyazon helyen lezajló folyamat ez, üzenet és megismerés. Hiszen „az út be az ismeretlenbe a nyelven keresztül vezet: a nyelvbe röb-bantott alagúton át” – írják a bevezetőben a szerkesztők –, az irodalom csak eszköz az ismeretlen megismerésére és egyben üzenet: a megvalósult hangrezgés, önmagunk lélegzete. És: „Az ismeretlen nem az emberen kívül van, hanem az ember van kívül az ismeretlenen”, az ismeretlen tehát önmagunkban van, az irodalom pedig nem más, mint önmagunk megismerésének folyamata, az ismeretlenből kibocsátott hangrezgés, a megvalósuló cél, az ismeretlenbe tartó út lélegzete.

A LÉLEGZET CSOPORT *Lélegzet* című antológiájának kimondatlan-kimondhatatlan szavait próbálom kimondani: sikertelenül. „Élni annyi, mint lélegzeni, a szó pedig megformált lélegzet” – idézem Ferdinand Ebner mottóul választott szavait, és ezek a szavak ismét kimondhatatlanok, talán azért, mert az ismeretlenről, a kimondhatatlanról szólnak. „Jóformán minden szavam hamis és pontatlan lesz, alighogy kimondom” – írja Ottlik az *Iskolában*. Mégis, próbáljunk egyszerűsíteni: az ismeretlent nevezzük az „önmagunkban-létezőnek”, a kimondhatatlant pedig a „létezőnek”. K. Jakab Antal a *létezőről* beszél Beckett ürügyén: minden körülmények között képesek vagyunk létezni, minden, még a legméltatlanabb létfeltételekhez is tudunk alkalmazkodni, és mindig önmagunkra, létünk értelmére kérdezzük rá. És elhallgatunk. Mert miközben szavakat mondunk ki, szavaink kiüresednek, ebből következően nem megszólítunk valakit, hanem önmagunkat és/vagy Istent szólítjuk (Tábor Ádám). „Mert nincs, aki megértse”, fejezi be Surányi László a megkezdett gondolatot.

Szó sincs itt azonban valamiféle *elnémulás-világvég-reménytelenség hangulat-ról!* Ez az antológia harmóniát és nyugalmat áraszt magából, a bizonyosság harmóniáját. Az alászállás önmagunkba, a megismerés és a tudomásulvétel erőt ad. A művek születésének, az egyenletes lélegzésnek elengedhetetlen előfeltétele ez. „A versíráshoz nélkülözhetetlen egy olyan belső mosoly, ami elég huncut és rezignált is egyszerre, de van átható tekintete is” – mondja mai bölcséleti költészetünk (a szó *filozófus* értelmében) egyetlen kiemelkedő képviselője, Erdély Miklós. És tegyük most – talán kissé önkényesen – a hangsúlyt a „belső mosolyra” és az „átható tekintetre”. Nem hiszem, hogy a belső mosoly és a bennünk lévő ismeretlen legalábbis részbeni azonosítása oly képtelen gondolat lenne, az átható tekintetre pedig egyértelműen rímelnék Miklóssy Endre szavai: „A rend, ami belsőkben létrejött, észrevétlenül kisugárzik”. A megismerés, az ismeretlen megismerésének biztonsága ez, harmónia, ami már túl van az egyszerű tudomásulvételen. Itt már megjelenhet a „belső mosoly”. Miklóssy Ottlik-elemzése joggal nevezi ezeket a „belső mosolyú” embereket határon élőknek. A határon

élő embereknek nem kell beszélniük: egy-egy mozdulat, egy-egy gesztus mélyebb rétegeket érint, mint amit szavakkal bármikor kifejezhetünk.

J. D. Salinger *Magasabbra a tetőt, ácsok* című munkájából idézek: „A sok fölényeskedő újságíró közül, mondtam, az összes vállveregető, negyedrangú kritikus és rovatvezető közül egyetlenegynek sem volt fogalma róla, hogy Seymour igazában micsoda. Költő, az isten szerelmére. És azt akarom ezzel mondani, hogy költő. Még ha nem is írt le soha egyetlen verssort sem, a pusztá szempillantásával is ki tudta fejezni, az orra hegyével, a füle cimpájával meg tudta rögtön értetni az emberrel, hogy miről is van szó”. A LÉLEGZET-antológiára, de az Ottlik-műre is talán ez a Salinger-idézet adja a legkézenfekvőbb választ. Az „önmagukba-alászálló-megismerők”, azok, akik „túlléptek már a megismerésen”, *beavatottakká* érnek. A beavatottak kommunikációja már á szavakon túli kommunikáció. A Zen-tanítás lényege ez, sugallja Salinger. A beavatottak, a látnokok, a költők, mondja Salinger és – tegyük hozzá – Allen Ginsberg is, *önmaguk* jelentik a legigazibb kommunikációt. „Hogyha eljő a csend, / teremjen hozzá nyelv is, közös” – idézi Hölderlint Miklóssy Endre. A beavatottak nyelve ez, a szavakon túli kommunikáció, a „belső mosoly” kommunikációja.

Itt van az antológia legfőbb értéke. Nem csupán abban tehát, hogy bebizonyítja: az úgynevezett egzisztenciális megismerő irodalom – ha bűvópatakszerűen olykor – *jelen van* Magyarországon, ilyen jellegű írások születnek a legidősebb és legfiatalabb évfjártú alkotók műhelyeiben egyaránt; nem csupán abban, hogy a szerkesztők bebizonyították: irodalmunk nem nemzedéki alapon, hanem irányzatok alapján szerveződik, és így egy nagyon jó értelemben vett egységes antológiát tudtak létrehozni (ez az egységesség ma egyenesen példamutató lehet). Az antológia legfőbb értéke mégis mondandójában van. A belső bizonyosságból, a beavatottak erejéből nyugalom, rend sugárzik. A küldetés mindig egy emberéletre szól, sorsát beteljesíti az igazi költő, mondja Rácz Péter. Megnyugszom önmagamban, a rám szabott feladatot véghezviszem, a dolgok rendbe jönnek. A nem közönséges dolgok önálló idővel rendelkeznek. Nincs értelme tehát a kapkodásnak, az erőszaknak, mert mégis létezik egy megbízható fogódzó, valami Magasabb Rendezőelv, Isten. Lehet, hogy önmagunkban. Az Ottlik-kapcsolódást ismét nem nehéz kimutatni. „SED MISERENTIS DEI”: nincs értelme tehát a futásnak, sem az akarásnak. Kimondhatom: „a másik iránti szerelmemben megelégszem önmagammal” (Rácz Péter). A szeretet, a szemlélődő nyugalom, a harmónia iránti igény kimondása *ma*: az antológia igazi értéke. Tegyük hozzá: ez a megismeréssel bírók, a *beavatottak* nyugalma, akik tudják: „A mélység újabb mélységet takar, s a legváratlanabb pillanatban a legmegfelelőbb ajtó pattan föl a létezés titkairól.”

„Hát nem példabeszédekben beszél ez?” – kérdezhetnénk most méltán saját magunktól is. És „mégis: hangozzék el ami van / érezze: ezáltal / áll fenn a csillag / és alul a tenger”, tehetnénk hozzá Keszthelyi Rezső szavaival (a *csiga születése*). Balaskó, Erdély, Keszthelyi és Györe Balázs, Rácz Péter és Tábor Ádám versei, Isztray Botond az antológia egészébe szervesen beilleszkedő novellája jól egészítik ki az elméleti munkákat. Salinger már említett kisregényét egy taoista mesével kezdi, miszerint csak az igazi kiválasztott, a *beavatott* mehet el lovat vásárolni, aki „amit látni akar, látja, és amit nem akar, azt nem látja. (...) Csak azokra a dolgokra figyel, amelyekre figyelnie kell, és nem törődik mindazzal, amivel nem is érdemes törődni.” Csak úgy választhatja ki az igazi táltost, hogy egyedül a belső értékekre figyel. Ez az antológia erről a példabeszédről is szól. Szerzői talán egyszer lóvásárlásra is adhatják fejüket. Salingernél legfeljebb Seymour tehette volna ezt.

A hosszú lélegzet

*„Messzeségek halk barátja, érzed? –
lélegzetedre tágul a Tér.”*

(Rilke)

Magas magányból érkezők,
mélyen lélegzők s létezők
e fedél alá gyűltek:
kaptok-e itt lent levegőt
vagy csak szó-szmosgos jégesőt:
bukás ez vagy ünnep?

Ti barlangokból kibujók,
várnak itt fogók s hunyók
és más köztéri játék;
finom bulikba bevonók,
profi köruti kidobók
és ki tudja, hogy mi vár még?

Hívtunk – hát lejöttetek.
Holt tenger mögöttetek
s hány tekercs a homokban,
hol tiszta csöndet ettetek,
mestereket temettetek
– hány élő ma is ott van.

S itt zaj, bűz, rissz-rossz szó, piszok,
csukott száj és nyílt titok
vagy zavaros szó-folyam,
s ha már-már pislog a tilos,
hirtelen minden fényt kiolt
egy északi szélroham.

De ti, amíg leértetek
egy áramkórré égtetek:
az Egy-Más megvilágít,
s a szellem, kit földidéztek
távoli rokon lelkeket
is körötökbe csábít.

Ti ellenméregkeverők,
gyűjtsétek csak az erőt:
itt sem pihenünk meg;
csak kifűjjük a levegőt,
csak kívárvuk még az esőt
– épp ennyi itt az ünnep.

Évszó: törlés

I

Év, éve,
évszavak különbsége:
egy év különbség,
egy éve távolság.
Térköze, az, ugyanaz.

II

Mondatok a mozdulatban:
mozdulatlan
                                érzések
                                                ingája.

III

Az érintés helye: születés.

IV

Rezgések. Följegyzésük: szem.
Időt közbe! Apróságok,
végtelennel érintkezve.

V

Nyugalom, völgye. Ránc nélkül az ég.
Esik az este. Görcsben a levél.
Növények utolsó csöndje.

VI

Arca: véletlen.
Hasadása: kocka.
Szokatlan városa: pillanat.

VII

Ismeretnél áthatóbb emlékezet,
sokféle nincs, hely hiányzik.
Lassú hozzáérés a szavak előtt.

VIII

Fátyol minden év.
A láng hullám:
„mártja hosszú rózsaszín evezőjét.”

IX

Idegen város a jelen. Teste: ház.
Fátylát hasítja csonkja
szavakban forgó helyen.

X

Az eltérés éve.
Fess! Feszítsd az időt!
A résen: harminc dél távja.
Különbség: szín, emberközi.

RÁCZ PÉTER

Helyzetvázlat és következtetés

Meg-
engedett érzékszervezet
ura és élvezője vagy.
Az élet mélyebb
értelméről nem kérdeznek.
Magas fa ágán
összeszorított foggal
tartod magadat, no meg
– szem előtt –
a válaszadás udvariasságát.
Visszaút nincs.
Élhetsz, ha futtatott napok
és szerelem után beolvasni
nem akarsz magadnak,
így, a végefelé, akár boldogan.
Ha tudsz.
Végreis nem lögsz. Foglya
érzékszerveidnek – vagy.
Sok van, mit látnod
kell, hogy halljad is.
Hisz úgy is van,
mit csak akkor
láthatsz, ha
tudod.

A TÁLFÖNÖK

Az internátus növendékei az ebédlőben családokra tagolódtak. Életük valamennyi folyamata szabályozott formák között zajlott: az alvása szobaközösségekben, a lecketanulása kikérdezői felügyelet mellett, az étkezése kis csoportszervezetben. Főlsősök viselték az alsósok, illetve az alacsonyabb osztályú tanulók gondját. Egy-egy kisdíákot így három tapasztalt nagydiák gyámolított egyidejűleg a tanárokon kívül: a hálótermi szobafőnök, a kikérdező és az ebédlői családfő, azaz a tálfőnök.

A hosszúkas terem két oldalán tízszemélyes asztalok sorakoztak egymás után. Két öttagú család foglalt helyet egy asztalnál. A tálfőnöknek volt egy helyettese, így a rang nélküli családtagok száma háromra apadt.

Kerekes, negyedikes gimnazista létére, kiváló tanulmányi előmenetelért s példamutató magaviseletéért tálfőnöki posztot kapott az utolsó előtti asztalnál, az ablak felőli soron. Így hirdették ki a tanév kezdetén; ámbár az igazsághoz hozzátartozik, hogy abban az esztendőben a két, illetve a három főlső osztály létszáma megcsappant.

A tálfőnökség a legirigyeltebb tisztségnek számított az internisták körében, mert olyan jelentős dologban, mint amilyen a gyomorélvezet – elsőbbséget nyújtott. A spártai önmegtartóztatásra való nevelés (avagy a szűkös ellátmány?) szellemében adagolt közös tálból először a tálfőnök szedett: ő kaparintotta meg a legpompásabb hússzeletet; ő merte ki a legtöbb főzeléket vagy más köretet a tányérjába. Ha pedig még így sem lakott jól, elküldhette valamelyik alattvalóját kunyerálni a többi asztalhoz maradékért: inas mócsing, szalonnabőrke, pudvás krumpli, kenyérhéj is gyakran megtette ínség idején. (A finnyáskodásról hamar leszoktak itt a növendékek!) Egyszóval még az ilyen aljaétel is az ő előbbrevaló gyomrába vándorolhatott. Mindenki más csak a tálfőnök után jutott a maga részéhez; ez a rész persze aszerint zsugorodott fokozatosan, hogy ki hányadiknak nyúlt a tálba merőkanállal a tálfőnöktől számítva, a két első pocokkal bezárólag.

A pockok többnyire megegyeztek egymás között a hetenkénti váltogatásban, hogy ki szed utolsónak, ki utolsó előttinek. Imígyen törekedtek elejét venni a civakodásnak, sőt a hajbakapásnak. Patikamérlegen egyensúlyoztatták az igazságos osztozkodást és a kapzsi mohóságukat egyaránt. A mérleg nyelve, a fék fogantyúja a kezük ügyében volt állandóan – a törlesztés elégtétele. Hodie mihi, cras tibi. Ma nekem, holnap neked. A latin bölcsességből még idejekorán okulhattak... Helyzetüket nehezítette kisebbségi létük égbekiáltó fintora, hogy bár életkorban és természetben a legparányabbak voltak együttesükben – bendőjük a legtelhetetlenebb.

Kerekes, aki tehát utolsó éves alsós diákként szerzett tálfőnöki posztot – kivételes bánásmódban részesítette családját. Ő ugyanis olyan fiú volt, aki nehezen felejt, és miután túljutott a rendtartás szerinti megszervezett jogfosztottság korszakán, maga nem majmolta a kiváltságos szokásokat, hanem megfordításukra törekedett. Elsőnek szedett ugyan a tálból, de annak szemmértékkel megközelíthető egyenlő hányadát az ötből; szintúgy igazságosan osztotta szét a kunyerálásból begyűjtött maradékot. Kerekes pockainak a többihez képest itt úri

dolguk volt. Családja szilárd egyetértésben kovácsolódott össze: minden, a kis közösséget érintő ügyben egységesen álltak ki.

Így történt ez azon a nevezetes szombati napon is, amikor a főétel, a második fogás mákos tészta volt. Kerekes a nyelvével csettintve vette tudomásul az örömhírt, mivel neki már óvodista korában kedvenc elege volt a mákos tészta. Jókedvében barackot nyomott a hírnök nullásra kopasztott kobakjára. A két pocok a hasát simogatva vonult az ebédlőbe.

Válogatottan hervadt öregasszonyok – egyik rusnyább, mint a másik – szolgálták föl az ételt. A diákok egymás közt „mámiknak” csúfolták őket, szemtől szemben azonban a hízog „mama” megszólítást használták. A Kerekes család állandó mámiája egy terebélyes fenekű, fogatlan csoroszlya volt; hozzá tartozott az utolsó asztal is, ahol három növendékből álló, úgynevezett csonka család trónolt, mint a létszám morzsaléka.

A fogatlan mámi annak rendje-módja szerint elvitte a kiürült levesestálat, majd kisvártatva visszacsoszogott a tálaló fatálcával, rajta két tésztástál. Az egyiket letette Kerekes elé a viaszosvászon abroszra, a másikat a csonka családnak vitte. A Kerekes család apraja-nagyja fölajzottan, ingyenc sóvárgással várt erre a pillanatra, kocsányon lógó szemük ösztüzeiben szinte sercege forrósodott át újra a cukros-mákos tésztaboglya. Kerekes, a tálfőnökök Benjaminja eszmélt föl leghamarabb a közös bűvöletből. Pallérozott szemmértékkel azonnal megállapította, hogy az adag szokatlanul kicsi, a „csonkáké” ehhez képest dúsan púposodik. Első riadalmában az arányeltolódás léptéke óriási méretűre szökött: ha az kunhalom, akkor az övék vakondtúrás.

– Összecserélték a táljainkat – közölte izgatottan a családjával. – Hasonlítsátok össze, és ne nyúljatok semmihez.

A család egy emberként emelkedett föl a helyéről, hogy szemügyre vegye a csonkák porcióját. Szintén egy emberként, fölháborodva mondták ki az ítéletet:

– Disznóság! El kell tőlük venni.

– Ez a mámi kötelessége – jelentette ki Kerekes, és tálfőnöki tisztehez illően az érdekközösség szószólójaként tüstént intézkedett.

– Hé, mama, jöjjön csak ide! – hívta vissza az elcaplató vénasszonyt. Ez meglehetősen kelletlenül engedelmeskedett.

– Mi tetszik, aranyos Kerekes úr? – kérdezte fogatlan selypegéssel.

Kerekes nyomatékos ujjmutogatással magyarázta el a tálak nyilvánvaló összecszerelését, amit a vak is egyből észrevesz. Közben használta a tévedés szót.

A családtagok visszafojtott lélegzettel figyelték tálfőnökük elszánt hadakozását sérelmük azonnali orvoslásáért. Valamennyiük feje kopaszon világított hozzá, mert a hajnövesztés csak fölsős korban engedélyeztetett, osztályokhoz igazított centiméter hosszúságban. A hevület izzó foltja piroslott a tar kobakokon.

– Tévedés ki van zárva, aranyoskám – motyogta a mámi. – Én odaviszem a tálat, ahová a nagyságos főnökasszony dirigálja. Ő mondja meg, melyik családnak mi jár.

Kerekest fölpankizta a makacs ellenállás, hangját elfullasztotta a föltoluló indulat.

– Hát nincs magának szeme? Nézze meg ezt, és nézze meg azt. Ordít a különbség. Cserélje szépen vissza.

– Én azt nem tehetem, aranyoskám. Magamtól semmit. Tessék engem békén hagyni.

– De... – Kerekes mérge kurta nyikkanásba csuklott, mert a mámi egyszerűen faképnél hagyta. Így csak öklelően leszegett fejfel, sötétlen meredt kedvenc eledelére. A többiek sóhajtozva, némán keseregtek. Hát itt van a finom jó mákos

tészta . . . , amiből semmilyen mennyiség nem elég; ha egyszer egész kocsideréknyit raknának elébük, azzal sem telnének el egyhamar . . . Mi jut akkor egy ilyen semmi kupacból önek! Amit háromra méreteztek a konyhában . . . A mámi eltévesztette a házszámot, ez olyan világos, mint a nap! Mi legyen most már? Mit lehetne ez ellen a bősztító hanyagság ellen tenni? Tanácstalan tekintetüket egymás után emelték rangban, osztályban s jeles tudásban előljáró diáktársukra, tálfőnökükre: mit mond ő? Hogyan old meg egy ilyen gordiuszi csomót?

Hangosat kordult Kerekes gyomra, éppen a hősi elhatározás megszületésének a pillanatában, de már nem tudta meggátolni a cselekvésben. Markában a villa nyele, karja a magasban, a szeméből kilövellő tűz átpirította gömbölyded ábrázatát.

– Akartok enni belőle? – szól elvékonyult, sercegő hangon. – Mert én nem! – s villájával lesújtott a magasból, pontosan a mákostészta-kupac közepébe dőfte azt.

Ez volt hát a jel, amire a családtagok számítottak. Eleven mércét, mintát ültettek közéjük, aki ugyanolyan kopasz, mint ők; szeme van, gyomra van és velük együtt él-hal a mákos tésztaért . . . Lássuk, miként dönt ő!

A tálfőnök-helyettes pusztán „hivatalból” is azon nyomban fölkapta a villáját, és a tészta-púp oldalába szúrta. A második néhány pillanatig tétozva, mielőtt csatlakozásra határozta el magát. Aztán szemét a pockokra tűzve, mély lélegzetet vett, és villája dőfésre lendült. „Nesztek! – süjtött le a pillantás és a mozdulat becsmérő fölnyével. – Egyétek meg az egészet, ha kell. Pockokban úgyszincs önértet!”

Hát ez nagy kísértés volt csakugyan. Egy egész tál mákos tészta, még ha a csonkák adagja is – két pocoknak eldorádói bőség. Mi tagadás, ha első titkos gondolatukra hallgatnak, bizony farkasétvágygal esnek neki. Ám a kezük eközben valahogy késlekedett, s ezen a hajszálnyi időresem furcsábbnál furcsább érzéshullámok szivárogtak be, amilyenekkel eddig még sosem találkoztak. A mérészség forró, szívporgető zsisbogása tágitotta vézna mellkasukat. Zsenge gerincoszlopuk bizsergett. Tar kobakjuk csodálatos gondolatok születésének a foglalatává lett. Lámpással keresve sem találhattak volna rendesebb tálfőnököt Kerekesnél, aki sosem hatalmaskodik rajtuk. Ők most megmutathatják neki meg ennek a dölyfös másodiknak, hogy nem akármilyen nyámmnyila elsősök, akiket egy legyintéssel lesöpörhet, mint abroszról a morzsát. Inkább kibőjtölik kenyéren és vízen vacsoráig, mintsem a másodiknak legyen igaza.

– Én se, én se! – rikkantották szinte egyszerre, és villájukat a tészta-ba dőfték, egészen a tál fenekéig. A páros kemény koccanás volt rá a bizonyosság.

Arcuk, szemük diadalittasan kigyúlt. Tettükkel a jellem legármányosabb megrontója, a falánkság ördöge fölnyársalva múlt ki előttük ott az asztalon. Majd föltűnéskeltő mutogatással és vihoggással vonták magukra a közfigyelmet. A környéken azonnal beszédtema lett a látvány. Némelyek helyükről fölállva bámulták meg az átszúrt csodát. Mások a terem elején, a dobogóra emelt tanári ebédlőasztal felé tekintettek. Jócskán akadtak éber kunyerálók is, akik odazarándokoltak, mintha közönséges maradék volna ott az a mákos tészta. Kerekes azonban bőszen elkergette őket. Ahhoz a tészta-hoz nem nyúlhat senki, azt a máminak érintetlenül kell visszavinnie a konyhába, a nagyságos főnökasszonyának.

Csakhogy a mámi nem ezt tette. Az asztalbontáskor eléje tárul látványon éktelen szörnyülködésbe csapott, és egyenesen Zámbo Antal felügyelő úrhoz futott, megjelentvén neki, hogy a finom jó mákos tésztát az utolsó előtti asztalnál meggyalázták.

Ez a megtermett, tagbaszakadt férfiú nem tanított az iskolában, csupán az internistákot nevelte, és a gazdasági ügyeket intézte. Az a rosszindulatú hír ke-

ringett róla, hogy a tantárgyi diplomavizsgákon rendre megbukott. Állítólag az idegsokkja butította el az esztét. A betegség persze valóságos volt, az isonzói fronton szerezte. A legcsekélyebb rendbontás már úgy kihozta a sodrából, hogy azonnal rángatózott a feje, ordított és pofozkodott. Különösen a kisdíjakkal szemben nem ismert kíméletet. Ő volt az alsósok réme.

A mámi jóformán még be sem fejezte sopánkodását, Zámbo Antal máris kivágatott az ebédlőből, a folyosón végig üvöltözve követelte, hogy teremtsék elő neki azt a bitang Kerekest, akár a föld alól is, élve vagy holtan, teljesen mindegy. Nem fukarkodott a válogatott halálnemekkel sem. Ha él, ő úgyis agyoncsapja; karóba húzza; fölnegyeli; tüzes tálfőnöki trónra ülteti. Volt már hasonló a rebellis alsó néposztály, Kerekes elődeinek történelmében...

A tanulóterem ajtajában, szájtáti kíváncsiskodók seregletétől körülvéve harsogta szitkait. A közösség gyűrűje készségesen nyílt meg a fújtatva érkező bűnös előtt.

– Itt van ez a szemét, akit úgy kell keresztetni! – rontott rá Zámbo érces hangja; a szeme fehérje ijesztően villogott, karjával a levegőben hadonászott. – Elbújtál, mi? Azt hitted, előlem csak úgy egyszerűen elbújhatsz?

– Nevelő úr, kérem, én nem bújtam el – mondta szeppenten Kerekes. – A ruhatarban voltam a váltásért.

– Még felesel is a bűdös kölyke! – dobálta a fejét Zámbo nevelő. – Feleselni azt tud. Ahhoz van esze. Mondd csak, ebadta gazember, miért nem volt jó neked az a finom mákos tészta? Pont egy ilyen falusi éhenkórász talál benne kivetnivalót!

– Nem a jósága miatt, nevelő úr, kérem – rebegte Kerekes fülig vörösen. – Nekem a mákos tészta óvodista korom óta a kedvencem, meg a pocokoknak is az.

– Úgy! Szóval te lázítottad őket!

– Én nem lázítottam senkit, nevelő úr, kérem. Kevés volt a tészta, és inkább nem ettünk.

– Kevés! Még hogy kevés. Neki kevés!

– A csonka család táját hozták mihozzánk, nevelő úr, kérem – magyarázkodott Kerekes. – Én mondtam a máminak...

– Mámi! – bődült közbe Zámbo Antal. – Neki csak mámi. Nem áallja kicsúfolni az egyszerű idős asszonyokat! Akik kiszolgálják a ficsúrokat... Akik mosnak, takarítanak rájuk. Neki mámi... Ahelyett, hogy kezét csókolna nekik. Egy... egy ilyen ganajtúró. Még ő mer itt truccolni!

Meg-megújuló dühhullámok borították el Zámbo Antal agyát, meredeken lefelé keskenyedő feje szünet nélkül rángatózott, a szeme forgott, a szájából nyálcsöppök zápora fröcskölt a tombolásától lenyűgözött hallgatóságra. Megfeledeztek a védekezésről is, annyira élvezték az attrakciót.

Egyébként senki sem ítélkezett végletesen az ilyen és hasonló vulkáni kitörésekről. Ezeket az eseteket leszámítva Zámbo Antal nem volt vadember. Szeretett viccelődni a növendékekkel, névnapján pedig édes süteménnyel traktálta köszöntőit. Nyájasságából csak a háborús betegség rohamai forgatták ki ennyire, amikor izgalomba jött.

– Truccol... lázít! – süvöltött a világba Kerekes feje fölött a magasban az iszonyú hang. – Ahelyett, hogy megbecsülné magát, bujtoogat. Éheztesíti a társait. Megtöltja nekik, hogy egyenek! Hát ember az ilyen? Ember?

Kerekes levegő után kapkodott, hogy megszólalhasson, ám a veszedelmesen csapkodó kar motollája elvágta a hangját. A szele elől elrántotta a fejét, a vállá közé húzta, s behunyt szemmel elszánta magát a pofonok fogadására. Furcsán meglepődött, amikor azok elmaradtak.

Zámbó jobbjának kisujja lendület közben beleakadt a nadrágzseb hasítékába; ott egyszerre ökölbe zárult a keze, s eltűnt a zseb mélyén. Azon a helyen görcsösen kidudorodott a nadrágja.

– Ingyenes? – feszült a száján a metsző gúny. – Egy bűdös fillért nem ér az ilyen gyerek. Ingyenkoszt, bentlakás, ingyeniskola... Piha! – köpött másodszor is a folyosó kövére. – Mehet vissza, ahonnan jött: mehet suszterinasnak! Ne félj, gondoskodom róla... – Ez most valahogy távolabbról hangzott; mintha egyszerre szétcsúszott volna köztük a tér. Kerekes, mivel még mindig szorosan behunyt szemmel állt ott, egyelőre csak így érzékelte a látók számára nyilvánvaló tényt: a dühöngésben kifulladt Zámbó eliramodását a helyszínről. De sebet tép fenyegetődzése betöltötte ezt az egész, falak közé zárt kis világegyetemet, egét elsötétítette Kerekes fölött.

– Rajta, csak lázíts! Lázíthatsz már... Örökre elintézted magad!

Mázás kétségbeesés, a magány csöndje zuhant Kerekesre, szinte összelapította. Kicsapják az internátusból, mehet vissza suszterinasnak. De akkor inkább világga megy... Hogy nézzen ő az anyja szemébe, ha elkergetik innen? Éjt napallá téve görnyed a varrógépre, hogy neki mindene meglegyen, mint akármelyik úrigyerekek a faluban, és belőle is úr legyen, tanult ember. Kijárta a képviselő úrnál az internátusi fölvetelt is. Fűnek-fának eldicsekedett az iskolai bizonyítványai. Mire jut vele, ha most már kicsapják? Nem tudta megvédeni az igazát, mert a többiek nem álltak mellé. A saját ebédlőbeli családja... Akikért az egészet csinálta, csak lapultak. Mit ér akkor az igazság? Egyáltalán mit ér a többiekkel törődni?

Kerekes se holt, se eleven nem volt, amikor a gimnázium folyosóján Halka, az osztályfőnöke és a latin nyelv tanára raportra szólította. Betuszkolta egy ablakmélyedésbe, háttal a világosságnak, ő meg szemben fölője magasodott szikár, csontos arcával, drótkeretes, vastag lencsés papaszemével. Bal keze, csuklóban megtörve, kissé fölhúzódt a melléhez. Ez a csuklómerevedés az ő háborús emléke.

– Hogy volt, kérlek, az az eset a mákos téstával? – kezdte, kiismerhetetlen jég szemét rámeresztve.

Kerekes a nyaka tövétől a kopasz feje búbjáig lángvörösre pirult, mintha már is az a bizonyos égő máglya lobogna alatta, amit Zámbó Antal kilátásba helyezett neki. Egész teste beleizzadt, a térdre citerázva remegett.

– Az úgy volt, tanár úr, kérem, hogy én nem lázítottam – vágott egyenesen a közepébe – in medias res – izgalomban, de Halka azonnal letorkolta.

– Hallgass, kérlek! Én tudom, hogy volt. És én nem ezt vártam tőled, kérlek. Nem ilyen viselkedést. Te a legmesszebbmenő kedvezményekben részesülsz, amilyenben rajtad kívül egyetlen más növendék sem, te pedig fogod magad és ilyeneket csinálsz, kérlek. Magadra haragítod a nevelőidet. Mit szól ehhez szegény édesanyád, akinek te vagy az egyetlen reménysége, kérlek?

Nem, ennyi kínzást egyszerűen lehetetlen elviselni, mintha kést forgatnának Kerekesben. Kést, amit hol kihúznak, hol visszalöknek, s közben csavarnak egyet rajta. Mért ilyen szerencsétlen ő? Szereti ezt az iskolát. Büszke rá az édesanyja, ő az egyetlen reménysége, ahogy a tanár úr mondja, és ő is büszke; hogy ez így van. Nemcsak magának, hanem mindenkinek tanul, akik büszkéek rá. A rokonság, a falu. Úgy vigyáz állandóan a bizonyítványára, mintha nem az övé volna, hanem folyton helyettesítene valakit, aki most éppen nem tanulhat gimnáziumban. Elsős korától egészen mostanáig... És ennek egyik pillanatról a másikra vége szakadhat? Miért? Mi bünt követett el? Nem ő porciózta ki rosszul a mákos téstát!

Éppen mondani kezdte: – Tanár úr, de tanár úr, kérem... Halka máris rácsattant.

– Nem kérdeztelek, kérlek! Micsoda dolog ez? – Kerekes észrevette, hogy a szeme pislogva néz el a feje fölött, valahova kifelé az ablakon, s a hangja vibrálósan gurgulázik. – Engem hozol nehéz helyzetbe ilyen viselkedéssel, kérlek. Ha panaszt hallok rád. És én ezt nem tűrhetem el! Hiába számítottál rá, erről gyorsan tegyél le, kérlek. Példát fogok statuálni, akár tetszik, akár nem. A példa előbbrevaló...

Ez az „akár tetszik, akár nem”, jobban mondván a hangszín, ahogy Halka kiejtette a száján, valami furcsa, megnevezhetetlen eredetű bátorságot öntött Kerekesbe. Mintha egy bizalmas titkot hozott volna a tudomására, amely már-már a páncéltörő kulcsa. Kire vonatkozik az az „akár tetszik, akár nem”? Kerekes fülének egy csöppet sem úgy hangzott, mintha az ő véleménye volna fontos tanárának. De ha nem az övé, akkor kié? Éppúgy lehet az övé, Halkáé is... Akármint van, Kerekes megszűnt tovább zsugorodni a korholó szigorúság nyomása alatt. Kemény, férfias elhatározás született meg benne, amit szinte egyenrangúnak érzett azzal a titokkal, ami az öreg tanár szavaiból árulkodóan kitetszett. A derekát kihúzva, mintegy a maga módján fölnőve csengő hangon megszólalt:

– Tanár úr, kérem, tessenék engem megbüntetni, ahogy csak akarni tetszik, de a bizonyítványomat ne tessenék bántani. Azt én a tudásommal szereztem. Bármit azonkívül, ha annyira muszáj... Én nem akarok innen világgá menni!

Egyszer mindenki világgá megy innen, gondolta Halka, de azt is tudta, hogy a gyerek nem erre mondta. Zsivajgó elevenség hallatszott föl a tágas udvarról, az emeleti folyosó e csöndes zugába. Az ablak négyszögével keretezett látvány, a fiatalság önfeledt ficáncolása derűs kulisszát szolgáltatott a tanári ítélőszékhez, egy kis dráma fájdalmas végjelenetéhez. Pedig bármi lesz ez az ítélet, majd egyszer e fiúcska számára is a folyosózugok, a tantermek izgalma és lent a nagy udvar vidámsága lesz az elveszett éden, amely után olthatatlan szomjúsággal térnek vissza az emlékei. Az emberi élet természetes rendje a késői sóvárgás, csak ezt ők még nem tudhatják. Egy kicsit meg kell öregedni hozzá. Legalább egy tanár öregsége. Ha nem is akkora, mint a Halkáé, jóval kevesebb is elég már. A felnőtt kor sosem lehet mása az itteni védettségnek. Ott az érényre többnyire a gáncs válaszol majd nekik. A nevelői szigorít fölváltja a társadalom ingatag, kicsinyeskedő és sekélyes mércéje. Az osztályzat csak itt bent, e falak oltalmában követi hűen a valódi érdemet. S itt van egy gyerek, aki megérezte ezt: a bizonyítványt már-már önmaga fölé helyezi. Vétkes-e igazán, mert nem fogad el egy sérelmet? Persze az orvoslás... az orvoslás módja nem lehet önkényes egy közösségben. Mi legyen hát az ítélet?

Csengőberregés adta hírül az óráközi szünet végét fent és lent egyaránt. A följáró lépcsőket előzőnlötte a diáksereg, egykettőre benépesültek a tantermek.

Halka pillantása összetetalálkozott a rimáncodóan rászazegeződő gyerekszempárral, aztán gyorsan elfordult tőle, hogy – miként a rendtartás diktálja – ráripakodhasson.

– Azt nem te szabad meg, kérlek, hogy mi legyen a büntetésed. Majd megtudod időben... Most pedig mars az osztályba!

Kerekes biztosat akart tudni.

– De tanár úr, kérem, ha én – kezdte mondani, Halka azonban rádörrent.

– Semmi de, kérlek! – és berekesztő szavajárása szerint hozzátette: – Quod dixi, dixi! Amit mondtam, megmondtam. Az osztályba!

A tanteremajtóból hátrasandító Kerekes látta, hogy az osztályfőnök jegyez valamit a noteszába.

Mit? Drága Kisjézus, mit írhatott oda?

Kétségek közt ült a padjába.

Késett a természetrajztanár. Körülötte zsibongott az osztály. Csupa városbeli, künnlakó. Mit is érthetnének egy internista lelki kínjaiból! Ők otthon vannak, együtt a szüleikkel. S amire leginkább fölvtak – hajuk lehetett... Csúfnevet ragasztottak az internistákra. Varjak, mert télen-nyáron fekete posztóegyenruhát viselnek.

A háta mögötti padból egyikük vigyorogva odaszólt.

– Na te, varjú, hát milyen volt a mákos tészta?

Kerekesnek fejébe szökött a vér, és csak úgy visszakézből lekent neki egy nyaklevest.

– Hát ilyen – mondta. – Ha akarod, újra megkérdezheted.

NÁDASDI ÉVA

Vangelis zenéjére

Minden lét megszületik, minden élő él. Valami Találkozás egy más dimenzióban, hol Isten is önmagára talál bennünk. Mi mindannyian tisztának, szépnek születünk, csak a hétköznapiakban hal meg a szeretet. Én elfogadom már ezt a létezést, s szerelemmel borítom be a csillagokat. Új Napok égnek bennem, s éjjel üzeneteket hallgatok: a Találkozás jeleit. Mert azzá leszünk, amit magunkban hordozunk a teremtből, leszünk a mindennapokat megalkotó, Isten terhet elviselő lények, s előrefutó századunkat utolérjük. Mi vagyunk az üzenet, Isten fogsága, melyet Ő vállal egyedül a létezők között. A lehetőségek bokrai döntéseinket befonják, de a Jövő nagy virágának szirmai vagyunk. Halottaink, utódaink üzenetei, a tér és idő találkozásakor. Mi valóban Minden leszünk, a szeretet és a szerelem tüzeinél melegszünk. A Fények Kertjében levetjük, ami idegen volt tőlünk, és örökre szelídek leszünk, mert Krisztus közöttünk él, és szeret bennünket a mi Atyánk.

VÁSÁRHELYI MIKLÓS

KORUNK SZAVA

(1931–1938)

Sajátos sors jutott a magyar politika, a sajtó, a közművelődés történetében a Korunk Szava című katolikus folyóiratnak. Nem részesült kellő figyelemben viszonylag rövid működése során – összesen nyolc évfolyama jelent meg. Elmerült az utókorban is, amikor pedig ugyancsak szorgos tanulmányozás igyekszik a 30-as és 40-es esztendőök szellemi ellenállásának minden említésre méltó dokumentumát feltárni és méltatni. Aligha tévedünk, ha azt állítjuk, hogy a „feledékenység”-nek, a mellőzés okának indítékai azonosak vagy hasonlóak a múltban is, a jelenben is. A hivatalos egyház a múltban fenntartással kísérte a katolikus progresszió útkeresését, visszafogott kritikáját, korai kísérleteit az „aggiornamento”-ra, és csak e múltnak nagyon *elhatározott önelemzése*, szigorú lelkiismeret-vizsgálat eredményezhetné a korabeli tévedések fel- és elismerését. Ha katolikus részről a merev tradicionalizmus akadályozta a Korunk Szava irányzatának kibontakozását, majd történelmi rehabilitációját, a hagyományos baloldal – a liberálisoktól a kommunistákig – általában bizalmatlanul szemlélte a hagyományosan konzervatív magyar katolicizmus kereteit feszítő progresszió első tétova és ellentmondásos lépéseit. Türelmetlenségével inkább fékezte, mint ösztönözte a jó szándékú nekirugaszkodást, vagy közeledésének oly átlátszó volt a taktikai jellege, hogy az a katolikusokat joggal nyugtalanította. Ez a létében fenyegetett baloldali ellenzék ugyan fennen hirdette a hitlerizmussal szembeforduló minden politikai irányzat, áramlat nemzeti egyesítését szemléletre, származásra, osztályra való tekintet nélkül, a vezetőségben azonban még saját táborán belül sem tudta leküzdeni az ideológiai elfogultságokat, nemhogy szövetségesül fogadja a tőle világnézetileg oly távol álló keresztény híveknek egy önmagát kereső, kialakulatlan, amorf csoportját. A baloldali szektarianizmus rányomta bélyegét a későbbi szemléletre is, s csak az utóbbi időben tapasztalhatunk tudományos erőfeszítéseket, hogy dokumentárisan feldolgozzuk, tárgyilagosan elemezzük és *megértsük* a közelmúlt nem marxista, nem egyértelműen baloldali, polgári és egyházi-felekezeti humanista, antifasiszta mozgalmait. A Korunk Szaváé tehát nem egyéni balsors: mint annyi más érték, kihullott az emlékezetből. Utóéletében a sajátos inkább az, hogy valami hallgatólagos egyetértés jegyében sokáig senki sem akart erre a maga idejében jelentős orgánumra emlékezni. A méltatlan feledésnek ebből a homályából szeretnénk kiemelni a folyóiratot, midőn megszületése után több mint félszázaddal a Vigilia hasábjain emlékezünk meg róla.

A Korunk Szava első száma 1931 júniusában jelent meg, sovány kis füzet formájában. A lap felelős szerkesztője és kiadója gróf Széchenyi György volt. A szerkesztőbizottság tagjai: Aradi Zsolt, Balla Borisz, Katona Jenő, Mihelics Vid. A lapfejen a cím alatt az irányzatot jelző felirat: *Az ifjú katolicizmus lapja*. Ez hamarosan (1932. március) *Aktív, katolikus orgánum*-má módosul. Az első szám inkább beharangozónak, előzetes felhívásnak tekinthető, amely körvonalazza a folyóirat programját. Ez a folyóirat tulajdonképpen megindulását szeptemberre, tehát jó két hónappal későbbi időpontra tervezi. Az előkészületek azonban el-

húzódtak. Nyilván a lapengedély megszerzése, az anyagiak, az előállítás biztosítása, a politikai tárgyalások bonyolultsága, alapvető szerkesztési és személyi kérdések tisztázása okozták a több mint negyedéves eltolódást.

A második szám október 15-én jelenik meg, rendes időszaki sajtótermék formájában. A felelős kiadó és szerkesztő továbbra is Széchenyi György, főmunkatárs Mihelics Vid, szerkesztő Aradi Zsolt. Az eredeti alapító együttesből tehát kimarad a két legmarkánsabb politikai egyéniség: Balla Borisz és Katona Jenő. Az utóbbi nevével nem is találkozunk többé a lap hasábjain. Négy évig tartó teljes távolmaradása tüntető jellegű. Nem így Balla Borisz, aki már a decemberi, karácsonyi szám címlapján Aradi Zsolttal mint szerkesztő szerepel. Majd fokozatosan háttérbe szorul Mihelics Vid; előbb a belső címlapon feltüntetett, megszaporodott – inkább rangos, mint a szerkesztés terén befolyásos – főmunkatársak sorába szorul, Várkonyi Fidél cisztercita és Csávossy Elemér jezsuita páter mellé, hamarosan pedig, 1932 januárjától teljesen kiválik a vezetésből, és csak cikkíróként találkozunk olykor a nevével.

A folyóirat rendszeresen, kéthetenként jelenik meg: ritkán, ünnepi alkalmakból vagy nyáron vonnak össze kettős számokat. A szerkesztőség helye többször megváltozik, de a lap egy helyen, a katolikus, Korda nevű Mária utcai nyomdában készül. Ennek igazgatója Czapik Gyula kanonok, aki egyben a legtekintélyesebb egyházi folyóiratnak, a Magyar Kultúrának felelős szerkesztője. A pap és szerzetes főmunkatársak, szerzők névsora mellett ez az összefüggés is hitelesíti az új lap katolikus jellegét és stílusát. Nem hivatalos, félhivatalos orgánium, nem is az egyház világi szócsöve, hanem a fiatal katolikus publicisták, írók, kutatók egyéni kezdeményezése, amelyet az egyház elfogadott.

1932 tavaszára kialakul a stabil irányító gárda. A fiatal aktivisták mentora és a lap tulajdonosa meg politikai reprezentánsa gróf Széchenyi György. Szerkesztők: a címlapon feltüntetett Aradi Zsolt és Balla Borisz mellett az impresszumon nem szereplő, de az irodalmi és kulturális rovatot ténylegesen irányító Possonyi László. A szerkesztőbizottság szinte állandóan változik, de a vezetés stabilizálódik, és a „négyes fogaton” belül a valóságos szerkesztő a tehetséges, aktív és ambiciózus Balla Borisz.

Nem sajtótörténeti pedantéria mondatta el a kezdet szervezési, megjelenési és személyi zűrzavarait, nem is a pikantéria kedvéért elevenítettük fel azt a groteszk francia négyest, amely az első hónapokat színezte. A botladozó kibontakozás külső megnyilvánulása a belső tisztázatlanságnak, zűrzavarnak, bizonytalanságnak.

Az ifjú katolikusok gróf Széchenyi György keresztény párti politikus oltalma alatt bontogatják szárnyaikat. A gróf a történelmi család sarja. Nem idős ember még, alig egy évtized választja el pártfogoltjaitól, de másik nemzedékhez tartozik, osztrák jezsuiták nevelték. Végigharcolta az első világháborút, 1917-ben már Zemplén megye főispánja, majd 1918-ben felsőházi tag. Dunántúli (Fejér megyei) földbirtokos, legitimista, konzervatív, de érzékeny a szociális kérdések iránt, az alkotmányosság, a törvény feltétlen tisztelője és szigorú őre, hívó katolikus, etikus lény. Kissé életidegen, javító szándékú illuzionista, akit neveltetése és nemzedéke arra predesztinál, hogy a felismert, nyomasztó társadalmi problémák, a „földi nyomorúságok” orvoslását metafizikus régiókban, a vallás világában keresse, „az Isten-szeretet legmélyéből táplálkozó emberszeretet”-ben, mint első írásában vallja.

Az ifjú katolikusok valamennyien a XX. század gyermekei. Harminc év körüliek. A forradalmak és az ellenforradalom után a 20-as években értek felnőtté. Koruk ellenére már csalódott, megkeseredett, sőt felháborodott fiatal emberek.

Kiábrándultak az úgynevezett keresztény-nemzeti kurzusból, a bethleni konszolidáció csődtömegéből, a neobarokkból, sőt az egész polgári társadalomból, a kapitalista rendszerből, amely éppen akkor süllyed létének legsúlyosabb válságába. Bethlen István tízéves uralmát 1931 októberében gúnyosan így kommentálják: „... kevés történt az alsóbb osztályokért, és a felsőbb osztályok részben mégis tönkrementek.” Az új miniszterelnök, gróf Károlyi Gyula bemutatkozását pedig szkeptikusan fogadják: „Minden kormány bemutatkozásának refrénje Magyarországon a kommün óta a beígért keresztény politika.” De hozzátesszik: az eddigi nemzeti-keresztény kormányok politikájának végső mérlege „az anyagi és erkölcsi bukás”.

A lapalapítók felhevült, türelmetlen, radikális reformerek. Eltökélttségük követelődző, csak éppen az iránytű hiányzik: merre, hogyan? Mint szalmaszálla kapaszkodnak az egyház gyér és agyonhallgatott társadalmi útmutatásaiba. És ezzel – akarva-akaratlan – az ellenzéki ségnek romantikus, a mártíriumnak a dicsfény ígérétével övezett szerepkörére vagy a hit megújítóinak piedesztáljára áhítoznak. „Minden egyes rendalapító – írja Széchenyi György beköszöntőjében – egy nagy reformátor.” Magát és körét általánosítva „a környezetével szembe került katolikusoknak” minősíti, hogy elkerülje a konfrontációt, a fennálló intézményrendszer nyílt elmarasztalását, de a bíráló szándék nyilvánvaló, amikor „álmos fásultsággal”, szociális közönnnyel, formális kereszténységgel vádolja kora társadalmát.

Széchenyi György publicisztikája emocionális. Retorikája zaklatott, inkább a keresztény lelki ségre apellál, mint a rációra. A program főlvázolása a teoretikus koponyára, Mihelics Vidre hárul. Gondolatmenetének kiindulópontjául XIII. Leó pápa 1891. május 15-én kibocsátott *Rerum Novarum* című körlevelét választja; az alkalom az enciklika megjelenésének negyvenéves jubileuma, amelyről az egyház hivatalosan is megemlékezik társadalmi vonatkozású enciklikájában, a *Quadragesimo Anno*-ban. Mihelics előjáróban megállapítja, hogy „XIII. Leó két doktrína ellen fordult enciklikájában: az individualista kapitalizmus és a marxi szocializmus ellen”, de tárgyilagos helyzetképpel egészíti ki a felhívás hatását: „Az első máig sem dőlt meg, az utóbbi pedig hatalmasabb, mint négy évtizeddel ezelőtt.” További önelemzésében Mihelics még messzebbre megy, elismerve, hogy a *Rerum Novarum*-ban foglalt következtetéseket nem a szociális katolicizmus harcolta ki, hanem többnyire a marxi szocializmus, sőt hozzátesszi: „... a katolikusok lelkét nem hatotta át a *Rerum Novarum*, s akkor sem tettek és tesznek semmit a *Rerum* elveinek érvényesítésére, amikor kezükben volt és van a hatalom.” Azt is kimondja, hogy az enciklika „terjesztését és ismertetését, ha a kommunista manifesztumra gondolunk, szégyenletesen gyatrának kell mondanunk”. Kifogásolja a katolikus pártok és politikusok defenzív magatartását, valamint azt, hogy az enciklikának csak a negatívumait hangsúlyozzák: „A küzdelmet a kapitalizmus úgynevezett visszaélései ellen és a védekezést a marxi szocializmussal szemben.” Ézért tűnik az egyház a közvélemény szemében „a rosszul értelmezett konzervativizmus bátyjának”.

A megrendülés mélysége, az önvizsgálat kíméletlensége, az önvád és a bírálat nem hagyhat kételyt a szándékok őszintesége felől. De az ifjú katolikus útkeresők félelmetes akadályokba ütköznek, amikor a kor konkrét politikai és társadalmi kérdéseivel kerülnek szembe. Mihelics Vid is elismeri, hogy a pápai enciklika „élesen elítéli az osztályharcot azzal, hogy osztályok nélkül rendezett társadalom nem képzelhető el, és hogy szegények mindig lesznek a földön”. Radikális reformer szemében ez bizony bénító tiltás, és sovány pótszernek tűnik, hogy az osztálykülönbségeket „erkölcsileg megengedett eszközökkel kell meg-

szüntetni, és olyan termelési formákat kell javasolni, amelyekben a munka megszűnik bér munkának lenni”.

Nem vonzóbb az a korrekció sem, amelyet a szerző a magántulajdonra vonatkozó dogmatikus felfogás korszerűsítésére ajánl: „A szükségét szenvedők javára kell fordítani a tulajdonosok fölöslegét.” Ez az alamizsnát prédikáló jámbor óhaj túlhaladottnak tűnt már jó másfél századdal korábban az első komoly racionalista társadalombölcselekők szemében, a világválság idején pedig kiábrándítóan üres szólamként hathatott az osztályharcra nevelt munkásokra és a nyomorgó parasztokra. De az egyház tanításainak tilalomfái és a kizsákmányoltak követelése között hanyódó katolikus reformerek cselekvési lehetősége szűkre szabott. Ezen bukott meg a múltban és fut zátonyra mindmáig minden megöly őszinte és becsületös szándékú keresztény-szocialista és keresztény-demokrata újítási szándék. Mihelics érzi érvelésének sebezhető pontját, tisztességgel elismeri: „Nyilvánvaló, hogy az a reménykedés, amely szerint az anyagi javak élvezői önmaguktól, spontán a szociális kérdés gyökeres megoldására fognak törekedni, nem vált be.” S itt következik gondolatmenetének az a veszedelmes fordulata, amely később, a megvalósulás folyamatában, nemegyszer súlyosan kompromitálta a katolikus társadalomszemlélet egyes irányait. A szociális igazság megvalósításának feladata – e nézetek szerint – a *keresztény államhatalom* kötelessége. A katolikus etatizmus, a hatalmat a kereszt jegyében gyakorló állam, az osztályharcot parancsszerűen megszüntető törvénykönyv, a társadalmi érdeellentéteket, a pluralista társadalmi mechanizmust a rendiség korlátai közé kényszerítő hierarchikus struktúra szükségszerűen és elkerülhetetlenül vezet a tekintélyuralom valamely formájához, amint azt Salazar, Dollfuss példái a gyakorlatban bizonyították. Félreértések elkerülése végett: az ifjú katolikus reformerek tervei nem katolikus diktatúrák létrehozását szolgálták, bár a későbbiekben a Korunk Szava nemegyszer elismerően, sőt lelkendezve említette a portugál és az osztrák katolikus tekintélyuralmat meg a hasonló törekvésű spanyol, francia mozgalmakat, de végül is a márxai szocializmus és a kapitalista liberalizmus (vagyis a nyugati demokráciák példájának) kategorikus elutasítása után más reális alternatíva nem maradt.

Csak a kor összefüggéseinek ismeretében és a társadalmi légkört érzékelve érthetjük meg a fiatal katolikusok helyzetét, gondolkodását és választásait. Egyházi iskolákban, szerzetesi gimnáziumokban nevelkedtek, vallásos közösségek tagjai voltak. A katolicizmus, pontosabban saját meghatározásuk szerint: a *szociális katolicizmus* volt világnézetük alapja. Vallásos lelkiismeretük háborúja, igazságszomjuk ösztönözte reformvágyaikat. De az integrális katolicizmus a vallásos elkötelezettség követelményévé avatja az egyház minden tanításának elfogadását, a feltétlen engedelmisséget. Kiváló bölcselekők, tudósok, művészek szüntelenül az eretnekség szakadékanak szélén egyensúlyozva igyekeztek hitüket, gondolataikat a doktrínákhoz igazítani. Roppant keskeny volt tehát az útkeresők számára járható ösvény, nem csoda, ha botorkáltak, letértek róla és eltévelyedtek. Mert küzdelmes a pályája az *új gondolatok* úttörőjének is, de a legkeservesebb annak a sorsa, aki a *hit* új megvilágítására törekszik. A modern gondolkodók és politikusok máig megoldatlan problémája egy új kor új kihívásainak beillesztése hitük világába.

A Korunk Szavának elindítói tudták, hogy ugarra merészkednek, amikor gyakorlati, szociális reformokat hirdetnek meg a magyar katolicizmus mezsgyéi között. Már a lap harmadik számában, 1931. november 1-én visszafogott hangnemben, de egyértelműen bírálják a XX. katolikus nagygyűlést, amelyen a világiakkal szembeni bizalmatlanság jutott kifejezésre, és ahol a közönséget „kirendelt

szerzetesek és apácák” képviselték, ahol hiányzott az ifjúság, és amelyen a lelkesedés nem volt spontán. „A magyar hierarchia – írják – mintha önmagát akar-ná még ámítani a biztonságról, az erő-képzetéről – ami nincs meg már többé.” Az 1933. január 1-én megjelent számban, az „Őszintén, de nem tiszteletlenül” című publicisztikában határozottabb az állásfoglalás: „... küzdünk azon felfo-gás ellen, amely a szociális reformok tekintetében Magyarország számára külön helyzetet akar teremteni.” A célzás félreérthetetlen, bár a katolikus orgánumnak óvatosan kellett fogalmaznia. Kényes helyzetében inkább eszméi népszerűsíté-sére helyezi a súlyt, külföldi példákat idéz, és kerüli a polémiát, különösen ka-tolikus személyiségekkel, intézményekkel, laptársakkal szemben.

A folyóirat profilja egyébként hamarosan kialakult. Nyolc évig majdnem min-den szám *Az idő sodrában* gyűjtőcímen aktuális politikai és társadalmi publicisz-tikával, többnyire névvel nem jegyzett glosszákkal indult. Cikkek, tanulmányok, teológiai értekezések alkották a lap gerincét. Szókimondóak, kemények voltak a szociográfiák, riportok. Szerzői fiatal jobb- és baloldali szociális radikálisok: Oláh György, Fiala Ferenc, Szabó Zoltán, Féja Géza, Boldizsár Iván. Gazdag volt a tájékoztató híryanag, elsősorban a hasonló jellegű reformer külföldi katolikus mozgalmakról. Rendszeresen foglalkoztak kulturális kérdésekkel, közöltek mű-bírálatot. Szépirodalom ritkán és keveset szerepelt.

A lap életében két korszak különböztethető meg; a cezúra 1935 tavaszára esik. Az első szakaszban Balla Borisz és elvbarátai szerkesztik a folyóiratot, a máso-dikban Katona Jenő veszi át a szerkesztést. A személyi cserék határozott politi-kai irányváltozást jelentenek. Katona Jenő szerkesztésében a *Korunk Szava* fokozatosan, de következetesen balra tolódik. Módosul a magatartás az alapvető bel- és külpolitikai kérdésekben. Az első szakaszban a lap rokonszenvet, re-ményteli várakozást tanúsított a Gömbös-kormány úgynevezett reformprogramja és a miniszterelnök személye iránt. A hitlerizmust ugyan kezdettől fogva bírálta, de a kritika csak a teológia területére meg a nemzetiszocializmus vallásüldözé-sére szorítkozott. Jellemző erre a beállítottságra egy 1934. március 15-én írott glossza: „A nemzetiszocializmus is igen hosszú ideig szimpatikus volt sokunk előtt, mert azt hittük, hogy a fasizmus német válfajáról van szó. Mussolini meg-találta az egyházhoz vezető utat. Ehelyett a nemzetiszocializmus minden szociá-lis tette és ígérete ellenére a modern kor legnagyobb aposztáziája, egy új po-gányság.” A hitlerizmus megbélyegzése így összeegyeztethető a fasizmus elvi el-fogadásával és ennél fogva a hazai szélsőjobboldali radikalizmus és a keresztény mezben jelentkező tekintélyuralmi törekvések igenlésével. Így történhetett meg, hogy a folyóirat egyik számában megrója Ernst Sándort, a tekintélyes konzervatív katolikus pap-politikust, mert a nemzetiszocializmussal szemben elnéző cikkét a hitleristák hivatalos lapja, a *Völkischer Beobachter* közlésre érdemes-nek találta. 1932. júniusi számában viszont örömmel üdvözlí, hogy Milotay Ist-vánt, a magyar szélsőjobboldali publicisztika ismert alakját megválasztották kép-viselővé, majd megünnepli Milotay újságírói pályafutásának 25. évfordulóját is.

Katona Jenő szerkesztői tevékenysége nyomán ez a kettősség fokozatosan fel-számolódik. A parancsuralmi rendszerek és módszerek elutasítása egyértelművé válik, ha fel-felbukkannak is egy „megjavított”, „demokratikus és modern” rendi állam nosztalgiai.

A *Korunk Szava* egyik legnagyobb, példamutató, a magyar sajtóban egyedül-álló erénye a nagyfokú nyitottság, a mértéktartás és türelem volt. S ez elsősor-ban Széchenyi György valóban keresztényi jellemének köszönhető: nagyvonalú-ságának, toleranciájának s az általa oly gyakran említett *caritas*nak. Ez a szellem hatotta át a folyóirat szerkesztőit, amikor ankétot rendeztek oly fontos és kényes

aktuális kérdésekről, mint a hitlerizmus, a földbirtokpolitika, a szociális problémák, a választójog, s a vitában valóban megszólaltatták a legkülönbözőbb nézetek képviselőit.

Az első ankét 1932. június 1-én – tehát még Hitler hatalomra jutása előtt – a nemzetiszocializmust tűzte napirendre. Egyetlen hozzászóló, Milotay István fejezte ki rokonszenvét Hitler és eszméi iránt, de különös módon nem volt egyértelműen elmarasztaló több mérsékelt, polgári személyiség – König Antal teológus, Kray István keresztény párti képviselő, Mihelics Vid – állásfoglalása. Sőt, az akkor már kisgazdapárti Eckhardt Tibor „nagy ideálok” követőjét látta a majdani Führerben. Valamennyien a kommunizmus elleni védekezés eszközeit hitték Hitlerben. A tárgyilagosság kedvéért meg kell említeni, hogy ebben az időben még az európai polgárság jelentős rétegei osztoztak ebben a tévedésben, Benedetto Croce, G. B. Shaw, sőt Thomas Mann sem ismerte fel eleinte a fasizmusban rejlő iszonyú fenyegetést. Az ankét során csak a szociáldemokrata Kéthly Anna és Ignótus Pál helyezkedett szembe a hitlerizmussal, higgadt, érvelő stílusban, de határozottan. A Korunk Szava fórumként szolgált a termékeny eszmecsere, olvasói előtt ismeretlen és idegen nézetek terjesztésére.

A nyitottságnak, ha nem is ilyen közvetlenül politikus, de annál beszédesebb megnyilvánulása volt Possonyi László *Magyar prózairók* tanulmányosorozata. A szerző arra vállalkozott, hogy tizennyolc magyar prózairó szellemi arcképét vázolja fel. Sokatmondó és meglepő a névsor és a csoportosítás: I. Herceg Ferenc, II. Móricz Zsigmond, III. Molnár Ferenc, IV. Kosztolányi Dezső és Tormay Cecile, V. Komáromi János és Gulácsy Irén, VI. Szomory Dezső, VII. Babits Mihály és Földi Mihály, VIII. Zilahy Lajos, IX. Surányi Miklós és Makkai Sándor, X. Erdős Renée és Csathó Kálmán, XI. Szabó Dezső és Nyíró József, XII. Kassák Lajos. A válogatás szuverén volt: figyelembe vette az írói tehetséget, a rangot és a népszerűséget is. Természetesen vitatható ez a szelekció, de vitathatatlan a törekvés a tárgyilagosságra. Possonyi, a kitűnő tollú, választékos ízlésű, szellemes esszéista bevezetőjében hangsúlyozta: „Világnézeti meggyőződésünket sohasem fogjuk eltitkolni, de a gyűlölködés és a tehetség el nem ismerése idegen tőlünk.” Jeles fogadalom ez a kiélezett politikai, világnézeti és csoportharcok éveiben. A szerző be is váltotta ígértét. Finom, a lényegre törő portrék sorozatában tette mérlegre a korabeli magyar próza irodalmát. Észrevehető az igyekezet, hogy a szigort inkább az ideológiailag hozzá közelebb állókon gyakorolja, a távolabbiak irányában pedig megértést tanúsítson. Tervét kisebb módosításokkal végre is hajtja, az arcképcsarnokot a magyar irodalom szeretete, az alkotás iránti tisztelet hatja át. Herceg Ferencről megállapítja, hogy ő „a kor hivatalos írója”. Méltatja mesterségbeli felkészültségét, de megjegyzi, hogy regényeit „a finom ízlés és a közepszerűség” jellemzi. Molnár Ferencről elismeri, hogy szórakoztató, de elmarasztalja felszínességét, kiemelve művei közül a Liliomot és A Pál utcai fiúkat. Föltétlen elismeréssel adózik Móricz Zsigmondnak. Az utolsó portré Kassák Lajosé. Possonyi hangsúlyozza az eszméi távolságot, de figyelmeztet, hogy Kassák „egész emberi beállítottságában az igazságot keresi”, és „mint a szociális lelkiismeret ébresztőjét” ajánlja írásait olvasóinak.

Ez az irodalmi szemlélet bátor intellektuális tett volt olyan korban, amikor gyűlölködés és stigmatizálás állított egymással szembe írókat, irányzatokat, csoportosulásokat. A Korunk Szava az emberek jóhiszeműségében, kölcsönös tiszteletében, a szó erejében bízott, amikor több kísérletet tett a lelkek megbékítésére, hídverésre, szintézis kialakítására a szociális kérdésekben, a kultúrában, a humanum értelmezésében. Pedig egy idő után nyilvánvaló lett, hogy a szemléletbeli ellentétek mellett az egyéni ambíciók, féltékenység és nézeteltérések még a

kis szerkesztőségen belül is feszültségeket szítanak, és mélyülő belső válságot idéznek elő. A szakítás 1935 tavaszán következett be. Sajnálatos, látványos és botrányos külsőségek közepette.

Balla Borisz, Aradi Zsolt és Possonyi László ultimátumban követelték Széchenyi Györgytől, hogy adja át nekik teljhatalommal a lap szerkesztését, s mivel a lap tulajdonosa erre nem volt hajlandó, kiléptek a Korunk Szavától, és Új Kor címen új „aktív katolikus orgánium”-ot alapítottak, amelynek első száma 1935. április 20-án jelent meg. Széchenyi gróf elszigetelődött; magára maradt betegen, kézirat, szerkesztők, szerkesztőség és kiadóhivatal nélkül. Lapját átmenetileg meg sem tudta jelentetni 1935. március 15. után. Csak április 15–május 1-i keltezéssel, tehát másfél hónap múlva jelent meg a következő, hevenyészve összeállított kettős szám Széchenyi szerkesztésében és kiadásában, majd május 15-én jelentkezik a fejlécen az új szerkesztő: Katona Jenő.

A szakítást szükségszerűen fűszerezte az ilyen alkalmakkor elkerülhetetlen személyeskedés, kölcsönös vádaskodás, szemrehányás, tisztázatlan anyagi kérdések feszegetése. A polémia abszurd jelleget öltött, amikor Széchenyi György, akit éppen akkor választottak meg képviselőnek kormánypárti támogatással, Balla Borisz szemére hányta Gömbös miniszterelnök iránti vonzalmát. A jobbra sodródó Balla pedig azért korholta Széchenyit, hogy a tokaji nyílt választáson a hatalom terrorját vette igénybe a közismerten liberális pesti baloldali újságíró, Lázár Miklós ellen. Egy évig tartott, amíg egy választott bíróságnak (Szandtner Pál és Szekfű Gyula professzorok és Zimányi Gyula piarista főiskolai igazgató) sikerült elsimítania a nyílt ellenségeskedést. Annyi mindenesetre nyilvánvaló, hogy az ingerült és elfogult szócsata mélyén tényleges, komoly politikai ellentét húzódott. Ez kiderül Balla Borisz írásaiból, nyilatkozataiból is. Még a szakítás előtt a liberális Az Est-lapok konszernjéhez tartozó Magyarországnak adott nyilatkozatában kijelentette: „Ma a jó tiszta erőknek kötelességük odaállni Gömbös Gyula mellé. Ha nem állnának oda, megtörténhet, hogy őket szorítják ki a mindenütt lesben álló hatalmak.” A pártütés tehát ezúttal is az olcsó politikai merkantilizmus „akkor már inkább mi, mint mások” jelszavával történt. Vezércikkében az Új Kor első számában már elvibb magaslatokra emelkedik a dörge-delem a reformok állítólágos akadályozói ellen. „Ezek azok – írja Balla –, akik gáncsolják és gúnyolják a reformokat, ezek azok, akik mindig idézőjelben írnak a »reformnemzedékről«. Ezek azok, akiknek a becsületes és puritán keresztény Wolff Károly politikája is gyanús, csupán és egyedül azért, mert nem hajlandó a Gömbös Gyula és reformpolitikája ellen üvöltők kórusába beállani.” A gróf Széchenyi Györgyhöz intézett „Kedves Gyuri Bátyám” megszólítással kezdődő levélben pedig többek között az áll: „... tudod jól, hogy mi valamennyien igen közel állunk Gömbös Gyulához, és annak legtöbb programpontjával egyetértünk, és tudod jól, hogy ezért voltunk előtте mindig gyanúsak, sőt »hitleristák«-nak is híreszteltél bennünket miatta.” Vagy másutt: „Ha te... nyíltan és őszintén Gömbösék mellé álltál volna, hidd el, ma másképp beszélnének rólad az emberek.”

A személyi és aktuálpolitikai vonatkozásokon túllépő elvi alapvetés feladatait ismét a teoretikus Mihelics Vid vállalja, aki az Új Kor második, május 5-i számában, mintegy visszhangozva négy évvel korábbi, idézett téziseit, most is leszögezi: „... Mélyenszántó reformok erős központi kormányzást követelnek. Olyan igazság ez, melyet egész Európa fejlődése tanúsít. Ez a kormányzás nem tűrhet meg olyan pártokat, amelyek a nagy célokban is különböznek, s a program és a jóakarát részére nem előlegzik a bizalmat,” 1935 derekán ez egyértelmű állásfoglalás volt a totalitárius rendszerek mellett, és türelmetlen elutasítás a pluralista, parlamentáris demokráciával szemben. Az orientálódás Gömbös

Gyula irányába tehát több volt egyszerű taktikánál, tájékozatlanságnál, helyezkedésnél. Az Új Kor azoknak az ifjú katolikus reformereknek kívánt „aktív orgánuma” lenni, akik a reformok megvalósításának biztosítékát a tekintélyuralmi kormányzatban látták, hiszen az az „erős, központi kormányzás”, amely nem tűr meg bizonyos (vele egyet nem értő) pártokat, feltartóztathatatlanul diktatúrába torkollik. A pontosság kedvéért hadd említsük meg, hogy „egész Európa fejlődése” nem ezt a folyamatot igazolta. A tárgyilagosság kedvéért azonban azt is meg kell jegyeznünk, hogy az Új Kor ifjú katolikusainak reformeri heve hamarosan lelohadt. Hozzájárult ehhez nyilván a „reformnemzedék” soraiban elhatalmasodó általános kiábrándulás, a szociális demagógia lelepleződése, Gömbös Gyula váratlan halála. Maga Balla Borisz alig fél év múlva, már 1935 végén megvált a szerkesztőségtől, és a miniszterelnökségre vonult be miniszteri titkárnak, később pedig átnyergelt a diplomáciai pályára.

A Korunk Szava következetesen bírálta a kormánypolitika szolgálatába lépett vetélytárs ballépéseit. Idézte a tekintélyes katolikus személyiségek éles elítélő nyilatkozatait. A Magyar Kultúra május 4-i számában Bangha Béla főszerkesztő, jezsuita páter megbélyegzi Balla Boriszék eljárását, szakítását, átállását a kormánypárt táborába, illetve Milotay István yédőszárnyai alá. Megállapítja, hogy tettükkel nemcsak Széchenyi Györggyel, hanem a katolikus politikával helyezkedtek szembe, ezért „helyzetük a katolikus napisajtóban tarthatatlanná vált”. Czapik Gyula kanonok az Egyházi lapokban megfeddi „a könnyelmű, meg gondolatlan, önhitt fiatalokat”, akik a reformlelkesedés hevületében nem vizsgálják meg kellő komolysággal a reformok tartalmát és azt, hogy összeegyeztethetők-e a katolikus hittel. A legszigorúbb Nyisztor Zoltán a Nemzeti Újságban, a legtekintélyesebb katolikus napilapban: ő személy szerint Balla Boriszt teszi felelőssé a történetekért, és nyilatkozatát úgy jellemzi, hogy az „szinte elejétől végéig az utolsó ötven év egész magyar katolikus közéletének és politikai képviselőletének arcucsapása és ostromozása”. Cikkének végén megállapítja: „Egy túlfűtött ambíciójú és idejét kivárni nem tudó fiatalember most éppen a katolicizmus jelszavával »Krisztus akarátát« emlegetve akarja az egész katolicizmust egy jó szándékú, de reményeit még be nem váltott politikai párt számára szállítani. A katolicizmust senkinek sincs joga szállítani.” A szemrehányásokon olykor érezhetőek a merev ortodoxia, a tradicionalizmus, a szellemi irányítási monopólium féltésének nyomai. Amikor például azt kifogásolják, hogy a szakadárok a katolikus Széchenyi oldaláról a félliberalis(!)-félprotestáns Milotayhoz álltak, vagy amikor azt hangsúlyozzák, hogy a katolicizmus nevében „csak az egyházi autoritás beszélhet”, vagy az általános viszolygás az újtól, a reformoktól. Kétségtelen azonban, hogy az egyházi tekintélyek erélyes elmarasztalása lefékezte az Új Kor alapítóinak lendületét, és riasztotta olvasóikat. A folyóirat elszürkült, eljelentéktelenedett.

Evtizedek távlatában csak sajnálni lehet, hogy a magyar katolikus megújulás amúgy is kicsiny tábora oly korán megoszlott és meggyengült, és a szellemi ellenállásban nem fejthette ki a hozzá méltó szerepet. Inkább csak egy jelentős szellemi áramlat lehetőségét villantotta fel, amely azonban sajátos hazai körülményeink között nem tudott kibontakozni. A veszteség annál fájdalmasabb, mivel abban az időben a katolikus egyháznak és a katolicizmusnak Magyarországon rendkívüli volt a befolyása. A katolikus egyháznak a kor nagy kérdéseiben a keresztény humanizmus szellemében fogant határozott, bátor, nyílt állásfoglalásainak meghatározóan fontos hatása lehetett volna az egész ország sorsára. Ez azonban sokáig váratott magára. Így csak magányos hívők – Széchenyi György, Szekfű Gyula, Pethő Sándor, Babits Mihály; Apor Vilmos és Márton Áron püs-

pökök és mások – lelkiismeretének hangja szólaltatta meg a katolicizmus aggodalmait és tiltakozását.

Katona Jenő válságos időkben, nehéz körülmények között vette át a Korunk Szava szerkesztését. A fasizmus terjeszkedése fenyegetésből valósággá lett. Európa hadszíntérré kezdett átalakulni. A támadás felkészületlenül érte az antifasizmus erőit, közöttük a katolicizmust is. Defenzívába szorultak. Meggyengült pozícióikban általában inkább keresték a diplomáciai egyezkedés, időhúzás útját, mint hogy vállalják az elkerülhetetlen nyílt kiállást.

A Korunk Szava ebben a nyomasztó légkörben derekasan megállta a helyét. A magyar szellemi ellenállás bátor, következetes szócsövévé fejlődött. S ez elsősorban Széchenyi György és Katona Jenő érdeme. Katona a Magyar hitleristák című politikai pamfletjével a kor egyik legrbriliánsabb politikai-irodalmi művét alkotta meg. A folyóirat szellemi irányítója ekkor Szekfű Gyula, aki 1937 nyarától állandó tagja a változó összetételű szerkesztőbizottságnak és aktív cikkírója a lapnak. A szerkesztőség körül bátor és következetes munkatársak gárdája alakult ki. Említsük meg Kovács Imre, Szabó Zoltán, Boldizsár Iván, Pallavicini György örgróf, Nagy Tibor, Lendvai István, Bálint Sándor, Káldor György, Gogolák Lajos, Gyöngyössy István, Kozma Erzsébet, Szabó István nevét. A kulturális rovat állandó munkatársai: Kállai Ernő, Ferdinándy Mihály, Keresztury Dezső. A Vatikánból írta folyamatos tudósításait a Németországból száműzött Friedrich Muckermann jezsuita páter. Állandó cikkíró a francia neokatolicizmus legjelentősebb személyisége: Jacques Maritain filozófus.

A folyóirat most már valóban aktív katolikus orgánus. Állásfoglalásában egyre világosabb és bátrabb. Nem kerüli meg a kényes kérdéseket, nem tompítja hangját. Elkötelezi magát a demokratikus fejlődés, a parlamentarizmus, a keresztény demokrácia mellett. 1936. augusztus 1–15-i kettős számában Katolikus sajtónk hiteléért című szerkesztőségi cikke szemrehányás és felelősségre vonás a katolikus sajtó passzivitásáért. „Akadtak a katolikus sajtónak orgánusai – írja –, amelyek hallgatásukkal asszisztáltak a totális állameszme előretörésének.” Fölhánytorgatja, hogy ebben a sajtóban hosszú hónapokig egy tiltakozó hang sem hallatszott a nácizmus gátlatlanságáról, sőt dicsérő cikkek jelentek meg a nemzetiszocialista Németországról. „Volt idő, amikor mi voltunk egyedül a magyar katolikus sajtóban” a következetesen harcos antifasisták. Ezért vállalták a lapbetiltás és a belső válság veszélyét is.

A Korunk Szava volt az első és egyedüli keresztény sajtóorgánus, amely már az első zsidótörvényt elutasította. „Katolikus ember ezt a javaslatot jó lelkiismerettel nem teheti magáévá” – írta gróf Széchenyi György 1938 tavaszán.

A folyóirat 1938. május 15-i száma üdvözli a Márciusi Front debreceni lapját, a Tovább-ot. Tiltakozik a falukutató írók ellen indított irodalmi perek ügyében. Február 15-én Endre Lászlónak Pest megye alispánjává történt megválasztása alkalmával ifj. Pallavicini György kipellengérezte az új korszakot, mely „üvegházban növekedett ijesztő bogáncskóróvá, a kormányhatalom mindenkor elnézése és többé-kevésbé burkolt támogatása mellett”. A március 16-i keltezésű 1938-as 6. szám vastagbetűs szövegben így kommentálja az Anschlusst: „A keresztény Ausztria elbukta óta a német nemzetiszocialista államrendszer, hatalmi törekvés és világszemlélet a Lajtnál áll. Mi tovább is teljesítjük magyar katolikus kötelességünket hazánk függetlenségéért és a keresztény szabadságért!” Ritka mérész kiállítás a korabeli magyar sajtóban. Az október 15-i szám lelkesen üdvözli a fiatal Márton Áron kinevezését Erdély apostoli adminisztrátorává. Idézi szavait: „Végeredményben Erdélyben csak a demokrácia eszméje nem idegen. A szó tiszta és nemes értelmezésében demokratának lenni, ez ősi

erdélyi tradíció. Minden más kívülről importált világnézet csak pillanatokra tudja lekötni az erdélyi temperamentumot." Az 1938. decemberi szám előbb méltatja a Györffy István professzor irányítása alatt megszervezett Táj- és Népkutató Központ kiállítását, majd helyteleníti annak bezárását.

A belső vívódás legdrámaibban a spanyol polgárháború megítélésében tükröződik. A Korunk Szava ebben a tekintetben is külön álláspontot képviselt a magyar katolikus sajtón belül. 1938-ban, amikor a harc már eldőlt, tekintélyes külföldi katolikus személyiségek megszólaltatásával igyekezett érzékeltetni ellenvéleményét. Egy angol dominikánus teológus, Jacques Maritain filozófus és François Mauriac publicista-író szavai azt juttatták kifejezésre, hogy Franco tábornokkal a katolicizmus nem azonosulhat, és a polgárháború *nem* keresztes hadjárat, amelyben a katolikus hívó elkötelezettsége természetes és vitathatatlan.

A Korunk Szava politikai arculatának kritikus pontja a programszerű, merev antimarxizmus. Tagadhatatlan, hogy e téren az amúgy is bizalmatlan hierarchia nem tűrt volna semmiféle nyitási kísérletet, és az is tény, hogy e tekintetben a korabeli katolikus sajtó nem különbözött a *legális polgári sajtó egészétől*. Ismeretes, hogy a magyar uralkodó elit csak a legutolsó órában kezdett számolni a realitásokkal, és csak akkor igazította politikáját a történelemhez. Említésre méltó és tanulságos azonban egy röpké dialógus-intermezzo, amely 1937-ben zajlott.

A kezdeményezés marxista oldalról indult, ami változást jelentett a korábbi merev dogmatikus állásponthoz képest; hiszen Csömöri József a Szocializmus 1935. júniusi számában Vallási aktivizmus című cikkében még így intézte el az ifjú katolikusok jelentkezését: „Az aktív katolicizmus azonban nemcsak reakciós, hanem egyben kapitalista világszemléletű, akkor is, ha írásaiban éles kapitalistaellenes kifakadásokkal találkozunk is. Ha meginog a kapitalista rend, a kapitalizmus védelmében látja a maga hivatását az aktív, szociális katolicizmus épügy, mint a konzervatív kapitalizmus.”

Ennél sokkal intelligensebb és meggyőzőbb Fejtő Ferenc érvelése, aki a Szép Szó 1937. július-augusztusi számában, majd a Szocializmus szeptember-októberi számában nyíltan és nagyvonalúan taglalja a kereszténység és a szocializmus viszonyának időszerű kérdéseit. Nem tagadja az alapvető világnézeti ellentétet, de arra figyelmeztet, hogy a fasizmus a megsemmisítés közvetlen fenyegetését jelenti mindkét ideológia számára. A logikus következtetés: szót kell váltaniuk egymással, igyekezniük kellene szót érteni. A Korunk Szava részéről a válasz elutasító volt. Előbb Horváth Béla költő, publicista utasította vissza a ki nyújtott kezét, azzal, hogy hívők és hitetlenek között nem lehetséges a megértés; majd Kozma Erzsébet a párbeszéd feltételül a marxisták eszmei kapitulációját szabta meg. „Az együttműködés csak akkor lehetséges – írta –, ha az illető csoport belátja, hogy abban, amiben eddig eltért a kereszténység álláspontjától, nem volt igaza.” Fejtő érvelő és máig időszerű válaszainak végső konklúziója: „A marxista, aki a katolikus hívó segítségét kéri a demokrácia védelméért vívott harchoz... egyszerűen felszólítja az Egyházat arra, védje önmaga elemi érdekeit, minthogy a szocializmus is megvédi a magáét.” Nyílt, őszinte és értelmes beszéd. Bármilyen tényleges, tartós együttműködés egyetlen lehetséges alapja az eredeti tanításokban meghirdetett saját és egyben közös értékek őrzése. Hívó és hitetlen között a metafizika területén az ellentét valóban áthidalhatatlan, de az anyagi világban lehetséges; sőt, adott esetben kötelező a szocialista és a keresztény ember együttműködése a természetjogba foglalt elvek védelmében, a zsarnoksággal, az elnyomással, az embertelenséggel szemben. A dialógus feltétele

tehát nem az eszmei kapituláció, az alakoskodás, a taktika, a manipuláció, hanem a keresztény és a szocialista eszmében rejlő ősi, eredeti és valódi (immanens) értékek érvényesítése.

Az 1938-as esztendő a megpróbáltatások és csapások esztendeje volt a Korunk Szava életében. Meghalt a szerkesztőbizottság két tagja: Biga József, a kiváló szlavista és Grieger Miklós pap-képviselő. Nyáron új szerkesztőbizottságot kellett alakítani, amelynek tagjai: Szekfű Gyula, Horváth Sándor dominikánus szerzetes, teológus és Molnár Kálmán, a közjog professzora. Augusztusban, hosszú betegeskedés után elhunyt gróf Széchenyi György, a lap alapítója, tulajdonosa és felelős szerkesztője. Az osztrák Anschluss, majd a nyugati polgári demokráciák müncheni kapitulációja Hitler előtt, a faszizmus előretörését jelezte.

A Korunk Szava utolsó, a VIII. évfolyam 24. száma 1938. december 15-én jelent meg. Még búcsúra sem nyílt alkalma, mert nem sejtette, hogy további megjelenése veszélybe került. Pedig az aktív katolikus orgánus ugyanúgy áldozataul esett az 1938-as fasiszta jellegű sajtórevízióknak, mint 135 lap társa, köztük a Szocializmus és a Szép Szó! A Magyar Nemzet már 1939. január 4-i számában megdöbbenésének adott hangot, hogy a Korunk Szava nem jelent meg január 1-én, és tiltakozott a lapengedély megvonása ellen. Apponyi György gróf január 16-ra interpellációt jegyzett be a képviselőházban a katolikus sajtó üldözése címén, és felszólalásra jelentkezett a Korunk Szava megszüntetése ügyében Dulin Jenő kisgazdapárti képviselő is. A jobboldali többségű parlament botrányba fullasztotta az interpellációkat, a kormánypárti képviselők egy része kivonult a teremből, a szélsőjobboldali gróf Festetics Domokos pedig azt kiabálta: „A spanyol vörösöket üdvözölte a lap.” De a kereszténységével kérkedő kormánynak mégis kínos volt egy katolikus folyóirat betiltása, különösen miután Serédi Jusztinián hercegprímás Szekfű Gyulához intézett levélben méltatta a lap érdemeit. Imrédy miniszterelnök Kolosváry-Borcsa Mihály sajtófőnökre hárította a felelősséget. Az pedig az MTI-ben megjelentette az „illetékes hely” nyilatkozatát, amely különböző adminisztratív, jogi rendszabályokra hivatkozva indokolta a lapengedély megújításának megtagadását. Katona Jenő a Magyar Nemzet 1939. január 24-i számában ezeket a formális indokokat is sorra megcáfolta. Hasztalanul. A Korunk Szava is a sajtórendszert jogtípró intézkedéseinek egyik korai áldozata lett.

*

1939 őszén, Teleki Pál miniszterelnöksége alatt új katolikus folyóirat kap lapengedélyt: a Jelenkor. Szerkesztője Katona Jenő. A szerkesztőbizottság tagjai: Szekfű Gyula, Horváth Sándor, Molnár Kálmán. A lap a Korunk Szava örökségét veszi át. 1944 márciusában, a német megszállás után Katona Jenő és a lap többi munkatársa illegalitásba kényszerül, a Jelenkort betiltják. A Korunk Szava alapítójának fia, gróf Széchenyi Pál honvédezászlós 1944 decemberében egy SS-járőrrel vívott fegyveres harcban Budapesten hősi halált halt.

TÖRÖK ENDRE

A valóságos ember

Vasadi Péternek, hatvanadik
születésnapjára, köszöntésül

„Az isteni nagyságtól megérintett ember egyszerre méri föl hiányait, és határain túllépő önmagát; különös, biztos, telített pillanatok ezek. Valamiképpen így egye-sül a »többivel«, mégis felfokozottan önmaga marad. Kitágul, megsejt és fölsza-badul, saját emberi alapjai mégsem változnak. Föladja önmagát; ami mégis elmé-lyül benne, éppen saját mivolta. *Személytelen személyisége és személyes személy-telensége egyidejű.*” (Vasadi Péter: *Az ember reménye*)

*

De mit ért ebből manapság az ember, ha nem tudja, hogy a mulandóság és az örökkévalóság közé van helyezve és ezáltal *valaki*. Ha csak a mulandóságban lenne része, nem volna miért élnie, márpedig az ember él és tevékenykedik, akarát valamilyen célra irányítja. Mondhatnánk, az örökkévalóságnak engedel-meskedik. Csakhogy erről mit sem tud, ha pedig valamit mégis tud, rosszul vagy alig tudja. Az embert abban, hogy *valóságos ember* legyen, voltaképp két körül-mény akadályozza: vagy az, hogy túlértékeli magát környezete rovására és ezzel eltorlaszolja lelkét a világ elől, vagy pedig aláadja magát a világnak, kockára téve belső szabadságát. Mindkét veszély: érvényes veszély. Az első esetben az ember nem vagy látszólag törődik azzal, ami körülötte történik. Saját önkénye szerint él, *vél*t érdeke szempontjából, a legkülönbébb elfogultságoktól indítva, amelyek közül talán a legfőbb az elfogultság saját maga iránt. Ez a narcisztikus vonás, az egyén gyönyörködése önnön lényében, hamis képzeteket kelt nemcsak saját magáról, hanem másokról, egyáltalán a világ dolgairól is. Egy végzetes önbizalomtól félre-vezetve úgy jár el, mintha a világ őerte volna, személyes élvezetei kedvéért vagy fájdalma tárgyaként, amelyet ezért hol szolgájának, hol ellenségének tart. A sze-mélyiségét előtérbe helyező ember önmagának kiszolgáltatott ember, s e kiszol-gáltatottság, ha fokozódik, a lélek megbetegedésébe vált, a sehová nem tartozás érzésébe: a személyiség fölfalja önmagát. A körülményeinek magát alávető egyén voltaképp ettől, a sehová nem tartozás érzése elől menekül egy másik ki-szolgáltatottságba. Jószerivel csak azt teszi, amit előírnak neki, s ezáltal mintegy feladja személyiségét, amely minden más valóságtól elkülönült valóságként ne-hezedik reá különben. A személyiség az ember pokla: akárha élete vezérlő el-vének gondolja a világgal szemben, akárha eladja a világnak, hogy elfusson sza-badsága elől, amely lelkében, a tudata alatt várakozik, hogy megnyilatkozzon.

Csak az az ember szabad, aki életével az élete fölé törekszik. E meghaladás ál-tal lesz *valaki*, mivel nem a személyisége mint öncél szabja meg cselekedeteit, s

nem is valami idegen természet, hanem lényében a mulandóság érzésétől az örökkévalóság felé hívó *tudati lélek*, amely szellemi megismerésre vágyik. Tudni akarja, mi a törvény, mert tudja, hogy van törvény, a kapuja is megnyílhat előtte, ha nem az önző emberi akarat kíván parancsolni az igazságnak. Ez az akarat ugyanis becsapja az embert, személyes érdekét felruházza az igazság képzetével. De ha cselekvésének célja végül is csupáncsak személyes cél, hiányzik belőle a hiteles erő, nincs, ami kiváltsa életét a dolgok börtönéből, amelyekre figyelme irányul. A személyiséget öncélként állító akarat az esetlegességeket állítja a maradandóság helyett, az egyéni hasznosságot és sikert a manapság divatos önmegvalósítás nevében, amely a legtöbbször nem más, mint az önkényesség, sőt az erőszak „legalizálása” a lelkiismeret kiiktatása árán. A bűn élvezetébe hajtja az embert a hiúság, a tolakodó magamutogatás, a társadalmi képmutatás és ravaszság által, amely mennél rejtettebb és eredményesebb, annál nagyobb kielégülést nyújt az önhitt egyénnek. Az önmegvalósítás e hamis akarata vétkes akarat, amennyiben az ember önmaga hozza magának a törvényt a személyisége szerint, tagadván az egyetemes törvényt. Pedig ez a törvény a lelkébe van írva utasításként, hogy fokozza a szeretetet, vagyis a közös emberi érdek szellemében járjon el mindenkivel, akire különben személyisége tör. Lehet, hogy az önmegvalósítás embere az emberiségre hivatkozik, sőt a legtöbb esetben hivatkozik is, de aki az emberiség nevében szól, a semmi nevében szól. Az emberiséget valójában nem lehet szeretni, mert e szeretetből hiányzik az élő fájdalom. Szeretni csak a másik embert lehet. Aki a másik ember helyett az emberiséget gondolja szeretete tárgyának, az senkit sem szeret.

*

Az akarat akkor működik helyesen, ha felfüggeszti önmagát az igazság előtt, mintegy arra törekszik, hogy megszüntetvén a személyiség elfogult jelenlétét, utat nyisson az egyénben az igazság „felszólamlásának”. A *tudati lélek* az, amely az emberben „hallja az ő beszédét és megtartja”, míg a személyiség „hallgatja az ő beszédét és nem teszi meg” (Lk 6, 47, 49). Vagyis a tudati lélek éber lélek, tudja az igazságot, míg a személyiség maga szerint akarja és ezáltal önléte csapdájába esik. A személyiség felülmúlása a tudati lélekben az ember megmentése attól, hogy saját rabszolgájává váljék. E lélek közönlése a világba pedig a világ megmentését jelentené, mivel a minden emberben közös lényeket mondja. Eszerint senki sem több és nem is kevesebb a másinál, mert mindenki ítéletre van bocsátva. Ha pedig ítéletre van bocsátva, helyt kell állnia az ítélet előtt. Éppen ezért a tudati lélek által vezérelt embernek az a dolga, hogy a világot ne a végső halálnak, hanem az „új Jeruzsálemnek” próbálja felkészíteni. Mivel minden szétesni látszik, közvetítő erő legyen bűnösök és áldozatok között, látván, hogy a bűnöshöz az áldozata áll a legközelebb. Nincs olyan bűnös ugyanis, akiben az áldozata ne lenne jelen, és nincs olyan áldozat, aki a tettest ne hordaná magával, egymásra néznek még a történelemben is, amelynek profán oldala éppen azért rejtély, mert rejtély mint üdvtörténet. A kölcsönös elutasítások világában a *valóságos ember* az egyesítésben „érdekelt” a lélekbe írt tudás szerint, sejtven, hogy e tudás nélkül az emberi nem semmire sem megy, még ha jelenleg vissza is vonja magát e tudás elől, többre becsülven szerzett ismereteit. Pedig az ismeretek fokozódása nem mond ellent a magasabb tudásnak. Épp ellenkezőleg: úgy látszik, mintha valamiként feléje vezetne, csak az ész „jogát” és a lélek „jogát” a bűnös szabadság elzárja egymástól. A tudati lélek embere ismeret és tudás között a közvetítésnek van odaadva, hogy az ismeret ne legyen csupán ismeret,

hanem felvegye a lélek tudását, mégpedig a tényleges szabadság értelmében, mely szerint „ahol az Úr Lelke van, ott a szabadság” (2 Kor 3, 17).

*

„A magához édesgetésnek Istennél nincs határa. Önmagába hasít Fia föláladozásával, hogy végérvényesen biztosítsa a választásában is esendő ember örök örömet. Meghal, Isten meg mer halni az emberért, hogy az ember éljen. A szüntelen emberi nem-re Istennek mindig új és mindig alázatos válaszai vannak: a bűnben rejlő elutasításra a megbocsátás, a tévedésre a világosság, a végleges halálra a föltámadás, a kegyetlenségre az irgalom, a gyors gyűlöletre a lassan kibontakozó szeretet. *Isten megadta az emberi választás szabadságát, de nem titkolja, hogy csak Benne választhatja az ember önmagát.*” (Vasadi Péter: *Az ember reménye*)

VASADI PÉTER

Elnevezések

Nádler Istvánnak

Azt a lassú lehajlást,
ahogy a homlokod
majdnem érinti a
földet, azt nevezed
hatalomnak. Azt az
indulatot, mely dönti
belőled a szót, dézsából
mint a vizet, azt
nevezed szeretetnek.
Égsz tőle. Égési
sebeid rőtfa-lú városok
tested térképén.
Bőröd zsírtól nem
ragyog. Ölelése-d nem
roppant izületet, de
szoros. Mondhatnak téged
baljós remetének, ki
téveszméiben nyakig
ülve e hépes farsangra
azt mondja – haláltánc.
Sőt, kozmikus idiótának,
aki tengerzúgásért bele-
hallgat a tenyerébe.
Jó. Bizzuk a kürtszóra.

Pillantás

A legsötétebb függönyömet
átszúrja egy aranytű
tekintet. Mikor visszafelé
bukom le magamban, nyúlik
utánam, mint az arany-nyál.
Azután kikerekedik,
leeresztett szemhéjak alól
csap ki a lángja;
így fele forró.
Gyógyíthatna, de csak átjár.
Majd lehül és elapad.
Nyúzza a bensőmet ez a
térvesztés, pedig simogat.
Mintha kiabálnék,
pedig csak suttogok,
suttogom a nevét.

Mielőtt

Te mindig meztelen vagy
mint az öltözetlen ég
a rombuszkristály vagy
a fénytalálkozás. A félelem
van állig fölruházva.
Ő aggatta rád hitvány
hatalma rongyait, téged
gúnyolt, de önmagát
vetette meg és rettenése
csúsztatott ölünkbe.
A fegyvercsordát majd
a megrepedt szívedből
kiömlő hó fullasztja
meg, mielőtt
csörren a rézkilincs

A VIGILIA BESZÉLGETÉSE

Horvát Adolf Olivérrel

Horvát Adolf Olivért, a biológiai tudományok kandidátusát a vele foglalkozó írók rendszerint mint „a Mecsek növényvilágának nemzetközi hírű kutatóját” említik. A jelző ezúttal azt a – hazánkban, sajnos, nem túlságosan ritka – belső ellentmondást takarja, hogy Horvát Adolf Olivér nemzetközi elismertsége nagyobb a hazainál. Ezt a ténymegállapítást illusztrálhatnánk egyebek közt azoknak a kitűnő külföldi botanikusoknak a névsorával, akik a Horvát Adolf Olivér 70. születésnapjára készített emlékkötetet méltónak érezték tanulmányaikkal gazdagítani. Horvát Adolf Olivér jelenleg Pécsen, a Janus Pannonius utcában, egy régi ház szűk kis lakásában él, öreg bútorok, botanikai szakkönyvek és folyóiratok között. A herbáriumos szekrény a folyósóra szorult. Üvege mögött ma már védett mecseki növények finom rajzai. Ezek Csapody Vera ajándékai halálból a növények élő példányaiért.

– *Meséljen a családjáról, a gyermekkoráról.*

– Apám törvényszéki orvos volt, és már idős ember, amikor kinevezték egyetemi tanárnak. Anyám, Berzeviczy Margit abból a családból származott, amely még Gertrúddal jött be Magyarországra, s a Tátrában, Berzevicén kapott birtokot a királytól. Egyik rokonom az a Berzeviczy Gergely, aki először írt – latin nyelven – a jobbágyok felszabadításáról. Anyai nagyanyám Bornemissza Gergely leszármazottja, akit az Egri csillagokból ismerünk. A debreceni piaristáknál, ahová középiskolába jártam, Lendvay István tanította a természetrajzot, igen jól, alaposan; szerettem is a tárgyat. A döntő dolog azonban mégiscsak az volt, hogy diákkoromban egyszer három hétig influenzával feküdtem, és ezalatt a Természettudományi Közlönyt olvastam. Szép és jó folyóirat volt ez, olyan nagy nevek is írtak bele, mint Entz Géza, Eötvös Loránd vagy Gorka Sándor – csak akik hamarjában eszembe jutnak. Gyönyörű illusztrációk kísérték a szép magyarsággal megírt cikkeket. Manapság a tudósok az ilyen ismeretterjesztést rangon alulinak tartják. Persze, nem is tudnak olyan jól magyarul, mint azok a régiek... Ezt a lapot olvastam, és olyan érdekesek voltak a cikkek, hogy elhatároztam: biológiával fogok foglalkozni.

– *Hogyan jutott eszébe, hogy pap legyen? Hogyan lehetett ezt összeegyeztetni a természettudományos érdeklődéssel?*

– Egészen kis koromtól pap akartam lenni; döntésemnek ez a része nagyon egyszerű, mert soha fel sem merült bennem más. A biológia iránti vonzalom későbbi keletű. A kettőt azonban nagyon könnyen össze lehetett egyeztetni, ha az ember egy tanítóréndebe lépett. Ott kedvére foglalkozhatott bármilyen kutatómunkával. A cisztercieket választottam, így aztán 1924. március 25-én, Gyümölcsoltó Boldogasszony napján édesanyámmal Zircre utaztunk. A dolgok rendes menete az volt, hogy az ember először elvégezte a hittudományi főiskolát, azután pedig az egyetemet. Én a Pázmány Péter Tudományegyetem bölcsészkarán a természetrajz-kémia szakot végeztem el. Így lettem paptanár. Pécsre meg úgy kerültem, hogy az itteni cisztercita gimnáziumban volt hely, és én ide kértem ma-

gamat. Akkor még általános biológiával szerettem volna foglalkozni, és arra egyedül Pécsen látszott lehetőség: az orvosi egyetemen volt ilyen tanszék. Az elméleti kutatásra meg is kaptam a lehetőséget, de a tanszék felszereltsége nem volt jó. A gimnázium viszont gyönyörű természetrajzi szertárral rendelkezett, amelynek én lettem az őre. Majer Móric – a múlt század második felében elődöm a gimnáziumban – lelkesen tanulmányozta a mecseki flórát, s nagyon szép gyűjteményt hozott össze. Amikor rendezni, katalogizálni kezdtem, kiderült, hogy könyvekre volna szükségem. A Nemzeti Múzeumhoz fordultam, ahol Jávorka Sándor, a Növénytár osztályvezetője nagyon készségesen fogadott, s biztatni kezdett: legyek Majer Móric munkálkodásának folytatója. Én aztán megfogadtam, hogy Jávorka kedvességét, amellyel engem, a kezdő tanárt elhalmozott, úgy fogom viszonzni, hogy egykor én is hasonlóan viselkedem a hozzám fordulókkal. Azt hiszem, ez sikerült is. Talán ezért kapta a nevemet egy, az Andokban élő orchidea nemzetség – Horvátia Andicola – egykori tanítványom, Garay László jóvoltából (aki a hosszúhetényi tanító fiaként a háború végén sodródott végül a Harvard egyetemre, s lett a világ legkiválóbb orchideakutatója).

– Egy fiatal, ambiciózus tanár elkezdte rendezgetni az iskola természetrajzi gyűjteményét – így idővel tudós lesz belőle. Ilyen egyszerű volt?

– Részben igen, mert szinte el is várták akkoriban az embertől, hogy komolyan vegye, amit csinál. A gimnázium tudós igazgatója, Kis Albin is biztatott. Első cikkemet a pécsi Mecseki Egyesület évkönyvébe írtam elődömről, Majer Móricról: Egy elfelejtett pécsi botanikus címen. Előadásokat tartottam a „szabad líceumban” – ez a későbbi TIT-hez volt némileg hasonló. Tanulmányt írtam a gimnázium értesítőjébe, majd a mecseki különlegességről, a vad pünkösdi rózsáról nemsokára a Természettudományi Közönybe is, abba a folyóiratba, amely néhány évvel azelőtt nekem a döntő lökést adta. A cisztercita rend alapításának 800. évfordulóját 1942-ben ünnepeltük, ez alkalomból jelent meg A Mecsek hegység déli síkságának növényzete című, már összefoglaló jellegű munkám. Mindig, amerre megfordultam, botanizáltam. Így például a háború alatt két nyáron át a szentgotthárdi apátság erdeit jártam be, és írtam le az ott talált növényzetet. Ez a munka 1944-ben a Botanikai Közleményekben jelent meg.

– Akkor tehát viszonylag igen fiatalon komoly tudományos eredményeket ért el.

– Hát tulajdonképpen igen. 1948-ban föl is vették a Szent István Akadémia tagjai közé, amelynek olyan tagjai voltak, mint Szent-Györgyi Albert, és nemcsak katolikusok... De aztán hamarosan átszervezték az egész magyar tudományos életet, az Akadémiát, a minősítési rendszert. A kandidátusi fokozatot csak 1957-ben kaptam meg.

– Érez-e csalódást, hogy a tudományos karrierje, legalábbis ami a külsőségeket illeti, nem úgy alakult, ahogyan alakulhatott volna? Vagy nem is volt Önben hiúság?

– Nem hiúságnak nevezném, hanem egészséges tudományos ambíciónak. Ez mindenkiben megvan, aki valamit el akar érni, s akiben még sincs, az pipogya alak. Úgy értem, az egészséges emberi természet igényli az elismerést, amit munkája alapján megérdemel. De rögtön hozzáteszem: vannak esetek, amikor ezzel nem kell törődni. Az én életem nem úgy alakult, ahogyan fiatalkoromban képzeltem, de nincs bennem semmi csalódás, mert mindvégig azt csináltam, amit szeretek, és végül is az elismerés sem maradt el. Az ötvenes években is tanítottam középiskolában. Igaz, három évig Kaposvárott kaptam csak munkát, de

még ott is, mindvégig megvoltak a hétvégeim, amikor botanizálhattam kedvemre. Azután pedig az Akadémia célhitelt biztosított a Mecsek növényföldrajzi térképének elkészítéséhez...

– *Mekkora hitel volt ez?*

– Hát nem volt sok, de a gépelésre, erre-arra futotta belőle. A Pécsi Erdőgazdaság erdőmérnökei nélkül persze aligha boldogultam volna. Ők rengeteget segítettek. Lovas kocsival, az ő kíséretükben jártam hétvégeken a Mecseket. A talajtani vizsgálatokat is az Erdészeti Tudományos Intézetben végezték el. Így aztán azok az évek nekem nagyon jó emlékeim. Az Akadémia révén majdnem mindvégig megkaptam az órakedvezményt, ami a botanizáláshoz időt biztosított. 1957-től változás kezdődött az életemben. Az akkor rendezett Kitaibel-emlék-ünnepségen egy híres prágai professzor és egy romániai botanikus kérték, hogy szeretnének lejönni a Mecsekbe. Én fogadtam, kalauzoltam őket. A következő évben, 1958-ban Csehszlovákiában rendezett tudományos kirándulást az IPE, a Nemzetközi Növényföldrajzi Társaság, és erre már engem is meghívtak. Ezzel el is kezdődött az én harmadik „korszakom”, amely szinte a mai napig tart. Elmagyarázom, hogyan értem. Az első időszak, 1931-től 1942-ig mindössze a pályakezdést tartalmazta és azt, hogy megismerkedtem a Mecsek flórájával, igyekeztem azt feldolgozni. 1942-től az ötvenes évek végéig, mondjuk 60-ig már ökológiai munkát végeztem, és le tudtam tenni az asztalra az összefoglaló növényföldrajzi munkát. Az ezt követő, harmadik korszakom a nemzetközi kapcsolatok, az utazások ideje: Albánia és Görögország kivételével minden európai országban megfordultam. Ismeretséget kötöttem a szakma legjobbjaival, részt vettem jóformán minden kongresszuson, jártam Amerikában, Japánban is, és itt a Mecsekben 89 alkalommal voltak vendégeim a világ legkitűnőbb botanikusai.

– *Hány nyelven beszél?*

– Nekem szerencsém volt, mert már a gimnáziumban tanultam nyolc évig latint, és teológiából is latinul kellett vizsgázni. Így a kongresszusokon olykor én szoktam a latin nyelvű zárszót mondani, ezt szinte el is várják már a többiek... Ezzel kapcsolatban elmesélek egy mulatságos dolgot. Egyik itáliai kongresszuson a latin nyelvű beszédem után odajött hozzám egy ottani újságíró, és azt mondta: nem hitte volna, hogy a magyar nyelv ennyire hasonlít az olaszhoz... Mindehüti a világon vannak ilyen „művelt” újságírók, látja? Na, hogy visszatérjek a kérdéshez: németül is gyermekkoromban tanultam meg, nemcsak az iskolában, hanem úgy, hogy az apát úr nyaranta minket, növendékeket mindig elküldött ausztriai apátságokba, hogy német szóra szokjunk. Franciául novícius koromban tanultam meg. Aztán – nem tudom, tudja-e ezt egyáltalán – 1945-ben egy rövid ideig nem lehetett németül publikálni szakmai munkát sem, s egyébként is láttam már, hogy a tudomány nyelve egyre inkább az angol lesz. Ezért 1946 telén, amikor szénszünet volt, és így rengeteg kényszer-szabadidőhöz jutottam, fogtam egy angol szótárt, s miután láttam, hogy a szavak háromnegyed részét ismerem, elkezdtem angolul tanulni. Délelőtt egy lecke, délután egy... Még egy nyelvet tudtam, de azt sajnos az évek folyamán elfelejtettem, ez pedig a görög.

– *Mondana valamit a botanikáról? Első munkái leírások egy-egy terület növényvilágáról. Tudomány ez egyáltalán? Mi újat lehet itt még találni? Az ember laikusként úgy képzei, csak ki kellene nyitni valamilyen könyvet, megnézni valamilyen térképet, és meg lehetne tudni azt, amit Ön fáradtságos terepjárással ennyi évtized alatt megnézett-begyűjtött...*

– Jó kérdések! De egy kicsit sok egyszerre. Haladjunk sorjában. Tény, hogy a leíró növénytan ma már nem olyan tudományág, amiért kandidátusi és doktori fokozatokat hajigálnak az ember fejéhez. Sok országban megfigyelhető, hogy egyre több amatőr botanikus működik, természetszeretetből, kíváncsiságból, és igen jól. Az a „bizonyos könyv vagy térkép” azonban, amiből mindent ki lehetne olvasni, nincs meg. Egy-egy országnak van flóraműve, nekünk is van, de ez szűkszerűen sosem lehet teljes, majd később elmondom, miért nem. Másrészt a növények elterjedése fittyet hány az országhatároknak. Párizsban egy nagy botanikai világkongresszuson az angolok javasolták, hogy kellene készíteni egy Flora Europea-t, vagyis egy olyan flóraművet, amely egész Európát tárgyalja. A munkát indító tárgyaláson Bécsben én képviseltem Magyarországot. Az első kötet 1964-ben jelent meg, 1980-ban az utolsó, az ötödik. De ezzel is az a nehézség, hogy országok szerint épül fel. Az igazi megoldás egy nagy, átfogó térkép lesz, ahol a növényföldrajzi határok, a tájegységek lesznek a rendező elv. Ez azonban olyan lassan készül, hogy én már nem fogom megérni. Ahhoz ugyanis, hogy minden pontos legyen egy ilyen térképen, mindenhová oda kell menni, minden négyzetméter területet át kell vizsgálni, mindenről pontos leírást kell adni – hát hol van ehhez ember, idő, pénz, kitartás? Aztán ott vannak a változások! A Mecsek flórájához is most készítem egy tanítványom segítségével a – talán – utolsó pótlást; mert mint mindenütt, itt is új és új fajok bukkannak fel, és ugyanakkor szomorú törvényszerűségként fajok pusztulnak el, tűnnek el az emberi beavatkozás eredményeképpen. Épp most került a kezembe egy szép kis könyv a Rajnavidék védelemre szoruló növényeiről, és ámulva látom, hogy ott már a búzavirág, ez az egészen közönséges növény is kipusztulófélben van... De egy olyan látószólag egyszerű kérdés is vitatott sokszor, hogy egy növény hol őshonos, hol fordul elő; a botanikusok, azaz a floristák véleménye megoszlik vele kapcsolatban.

– *Floristák? A botanikusok is szakosodnak?*

– Ilyen, hogy botanikus, valójában nincs is... Mert hogyan is alakul ki a föld növénytakarója? Először megjelennek a zuzmók, amelyek savaikkal megtámadják a sziklát, és talajt képeznek rajta. Követik őket a mohák. Majd a lágyszárú növények terjednek el, aztán a cserjék és legvégül a fák – hiszen nekik van a legvastagabb talajtakaróra szükségük. Mármost az is botanikus, aki zuzmókkal vagy mohákkal foglalkozik, és botanikus a florista is – mint jómagam –, akinek a magasabb rendű növények a szakterülete, de a botanikához tartozik a genetika és az élettan is; s mindezekben belül vannak külön algológusok, gombakutatók stb. Lényegében alkalmazott botanikusoknak tekinthetők a kertészek és a mezőgazdák is. Ma már vannak vegetáció-kutatók, akik a növénytársulásokkal foglalkoznak; én magam is aránylag régen áttértem erre. Manapság egy olyan leíró művet, mint mondjuk az én mecseki flóraművem volt, még tán doktori értekezésnek se lehetne beadni, morfológia, mondják rá és legyintenek. A molekuláris biológia olyan divatos lett, hogy szinte lesöpör minden más kutatási területet. Nem mondom, hogy a molekuláris biológia nem fontos, csak tudja, hogy van a divatokkal... Pedig ha valaki a növénytársulásokkal és ökológiával foglalkozik, tehát a növények elterjedését kutatja fejlődéstörténetükkel, kialakulásukkal együtt – talajvizsgálatokkal és éghajlatkutatással összefüggésben –, akkor rendkívül fontos és korszerű tevékenységet folytat. E kutatásoknak a környezetvédelemben, tájvédelemben, tájalakításban óriási jelentőségük van – vagy rövidesen lesz! Nemrég vettem kezembe japán botanikus barátom könyvét: Japán vegetációja és tája. Tudja, ők ha valamibe belekezdnek, roppant alaposan csinálják. Lefényképezik, feltérképezik az egész vegetációt, ami jelen pillanatban található,

ezt reális vegetációnak nevezik. Ugyanakkor megpróbálják rekonstruálni azt a helyzetet, ami az ember megjelenése előtt volt, mielőtt a mocsarakat lecsapolták és az erdőket kiirtották, ezt potenciális vegetációnak hívják. Különbösen én is ezzel a metodikával dolgoztam. Mi ennek az értelme? Talán valami nosztalgia? Egyáltalán nem! Ez az ismeret nem marad holt, hanem nagyon is élő; a további tájalakítás, tájszervezés szempontjából ugyanis már a potenciális vegetációt lehet alapul venni. Nem arról van szó, hogy – mondjuk – a búzaföldek helyére telepítsük vissza az őserdőket, hanem arról, hogy ahol még megvan az eredeti vegetáció, például az erdők, ott védjük, s ha új fajokat telepítünk, akkor olyanokat elsősorban, amelyek az ősi növényzetben azon a tájon megvoltak. Ezt a tevékenységet pedig nem lehet úgy végezni, hogy nem ismerjük a táj valamennyi növényfaját. Vagyis ha az ilyenfajta kutatók, mint magam is volnék, kivesznének, e tekintetben megállna a tudomány.

– *És kiveszőben vannak?*

– Hát ez az én egyik nagy gondom. Ezt a munkát manapság nemigen becsülik; nagyon időigényes is, sok év kell, mire az ember egy tájegység növényzetét megismeri, költséges is, mert ma már az emberek nem szeretnek vonattal vagy autóbusszal terepre járni, kényelmesebb az autó, csak éppen drága a benzin. Ezért a fiatalok inkább beülnek a laboratóriumokba, foglalkoznak valami növényélettani részkérdéssel, így könnyen szerezhetnek doktorátust is. Ez mind szép, csak sajnos, nincs elég floristánk. Viszont az is igaz, hogy mindig voltak és lesznek emberek, akik szeretik a természetet és vonzódnak ahhoz, ami esztétikai örömet is okoz – érthető, hogy a legtöbb amatőr természetkutató lepkékkel vagy virágokkal foglalkozik... Angliában például, mikor feltérképezték az ország összes növényét, több száz amatőr botanikus segített. Ez biztató jel, nem igaz? Manapság sajnos, a biológia, a természetismeret nagyon háttérbe szorult. Igaz, egy grenoble-i barátom is panaszkodott ugyanerről; ez a divat – ahogy a tudományban lenni szokott – végigment egész Európán. De hát azért nem olyan szomorú a jövő, mutatja az angliai eset is. Persze legtöbb helyen úgy gondolják, hogy a virágok nézegetése, térképezése nem hoz semmilyen hasznot, pedig ahogy Humboldt mondta: ha a tudósok megtalálják a tudomány aranyát, abból igazi arany is válhat. A vadon termő növények jelzik a mezőgazdaságnak, hogy adott helyen mit lehet eredményesen termesztani. Az ökológiához persze segédtudomány is kell: földrajz, meteorológia vagy éppen geológia, mert azt is fontos tudni, hogy a növénytársulások milyen kőzetekből keletkezett talajon élnek. A Mecsek déli lejtőin például triász kori agyagos mészkő elmállásából fekete redzina talaj képződik, amelynek kitűnő a levegő- és vízgazdálkodása.

– *Meg lehet kérdezni egy botanikustól, helyesebben floristától, hogy van-e kedvenc virága?*

– *Hogyne! Nekem van, kettő is. Az elsőt úgys kitalálja...*

– *A vad pünkösdi rózsza?*

– *Úgy van, a Paeonia banatica. Szerencsés vagyok, hogy az én vadászterületemen terem Magyarország legszebb vadvirága, amely sajnos, ma már a legvéde-
tebbek egyike is. No és a másik kedvencem az illatos hunyor. Ez annyira jellemző a Mecsek flóraterületére, hogy a legújabb mecseki szállót róla nevezték el, mellesleg egyik volt tanítványom javaslatára. Ez is nagyon szép és főleg nagyon kedves virág, egyike a legkorábban virágzóknak. Januárban és februárban végig virágzik, de ha kivételesen enyhe a tél, már decemberben, sőt, néha november-*

ben is megjelennek az első példányok. Mielőtt Európát bejártam volna, úgy tudtam, mert úgy szerepelt a magyar botanikai irodalomban, hogy balkáni, pontosabban illír faj. Ámde aztán Itáliában, még hozzá Firenzében botanizálva eljutottam egy erdőbe (ki tudja, talán abba, amelyről Dante ír a Divina Commediában!), és mit látok: ott az illatos hunyor. Hát így kiderült, hogy déli, mediterrán fajról van szó, egész pontosan egy közép-kelet-szubmediterrán fajról; tehát nem a tengerpart mediterrán zónájából való, mert akkor nálunk sem élne meg, hiszen télen fagyok vannak; egy szóval ezt is pontosítani kellett, csak még nem közöltem le. Mostanában éppen azzal foglalkozom, hogy hogyan kellene korrigálni a déli fajokról szóló irodalmat.

– *Most is dolgozik?*

– Természetesen. Csak persze nem tudok már terepre járni, vonatozni, hol itt, hol ott aludni, az én koromban ez nekem már nem való. Könyvet se igen írok már, de néhány kérdést még tudok és szeretnék is tisztázni! Olvasom a botanikai lapokat. Nézzem csak körül, ami szakirodalom itt fel van halmozva a szobámban, az bőségesen ellát engem tennivalóval. És mindig kapom az új kiadványokat.

– *Egyebet nem olvas? Nem látok itt szépirodalmat.*

– Amíg a rendben éltem, ott kitűnő könyvtár volt, nem volt szükség arra, hogy az ember saját könyveket gyűjtsön. Azelőtt sokat olvastam, a költészet kevésbé érdekelt, inkább Tolsztoj, Dosztojevszkij, Márai és főleg Shakespeare, akit nagyon szeretek, minden sora bölcsesség. És a történelemfilozófia érdekelt mindig. Na és persze a biológia, annak minden ága. Amikor ökológiával kezdtem foglalkozni, kiderült, hogy szinte valamennyi biológiai tudománnyal összefügg, még az állattannal is, úgyhogy aki ezzel foglalkozik, egy pillanatra sem ér rá unatkozni.

– *És mostanában? Sokat van egyedül, mivel tölti a napjait? Szereti például a zenét?*

– Nem, hát én bizony amuzikális lény vagyok. Gyerekkoromban zongorázni tanultam, de csak két hétig, a szüleim nem akartak tovább gyötörni. Na persze nem vagyok azért süket, a korális zenét nagyon szerettem. Sokat vagyok egyedül, de mégsem egészen, mert van néhány tanítványom, akik mindmáig rendszeresen meglátogatnak. Aztán eljárak a METESZ-be, ott vannak funkcióim, érkeznek a levelek, sőt a külföldi látogatók is, bár sajnos a barátaim közül egyre többen elhalnak.

– *Hogy annak idején Pécsre jött, nem bánta meg?*

– Sose bántam meg, mert itt volt nekem Magyarország egyik legszebb flórája!

– *Itt él Pécs belvárosában, s az ablakából éppen arra a gimnáziumra lát, amelynek falai közt fiatalon a pályáját kezdte. Milyen érzés ez?*

– Már semmi különös, de egy darabig fájt. Ezt az új szárnyat 1934-ben építettük. Még nem volt modern technológia, de márciusban kezdődött az építkezés és októberben már tanítottunk az épületben. Engem itt minden téglához emlékek fűznek. Miután elkerültem, évekig be sem mentem, csak az érettségi találkozókra, azok meg rendszerint vasárnap voltak. A növénygyűjtemény aztán átkerült a főiskolára. Arra még most sem szeretek gondolni, hogy mi lett a szertárammal. A gyönyörű rovargyűjteményt, ezt tudom, megették a múzeumi bogarak.

– *Jó tanárnak tartotta magát?*

– Nézze, nálunk a cisztercieknél a tanítás alaptevékenység volt. Ismeri a mondat: ora et labora. A „labora” nálunk a tanítás lett. Az életünk úgy zajlott, hogy délelőtt tanítottunk, és az egy órákor tálalt ebéd és a nyolc órai vacsora között ki-ki – ma úgy mondanánk – a hobbijával foglalkozott: kertészkedett, családot látogatott, olvasott, házgondnok volt, vagy a katolikus körbe járt. Hát ez az idő nálam évekig a botanizálásra fordítható és fordított időt jelentette. Így talán érthető, hogy a tanítás és a tudomány között nálam sosem volt éles határ. Hogy aztán tanárként voltak hibáim, azt tudom. Túlságosan elnéző voltam. Nem szerettem buktatni. Nagyon sokat voltam együtt a tanítványaimmal, szerettem a gyerekeket. Talán lehettem volna velük szigorúbb is, de hát ilyen voltam. Egyszer egy tanulómnak, aki különben értelmes volt, gyenge jegyet adtam kémiaiából. Ő aztán annyira megdühödött ezen, hogy tanulni kezdett . . . természetrajz- és kémia-tanár, később professzor lett.

– *Tudományágának, a botanikának a jövőjét hogyan látja?*

– Mindig lesznek művelői, amíg növények lesznek.

– *Halhatatlanság van-e a tudományban? Mit gondol, amit Ön elvégzett, meddig él?*

– Nekem szerencsém van! Amíg valaki az itteni természeti képet meg akarja rajzolni, nem nélkülözheti azt, amit én elvégeztem, Előbb avulnak el a nagy felfedezések, mint azok a tudományágak, amelyek adatokat közölnek. Az adat mindig adat marad.

– *Mi az, ami bosszantja? Milyen embereket nem szeret?*

– Egyvalamit nem bírok: a lelketlen gúnyolódást, a másik ember kínzását, megvetését. Az egyszerű, tiszta, közvetlen embereket szeretem. Nekem módomban állt a szakmám révén a világ legjobbjával találkozni, és mondhatom, legtöbbjük szerény, kellemes, egyszerű ember. Sajnos, manapság szomorúan látom, hogy az emberek közt nagyon sok az önző, anyagiás, rideg, hogy is mondják még mostanában: a manipuláló, ügyeskedő ember.

– *A világban tapasztalható jelenségeket látva, milyennek képzei a jövőt? Optimista tud-e maradni?*

– Azt hiszem, csak realista vagyok. Látom, hogy a fiatalok mindig valami szebbet, jobbat akarnak; aztán megismerik az élet nehézségeit, és elkezdik azt csinálni maguk is, amit körös-körül látnak. Egyik oldalon ott van a csodás technika – a villanyborotvától a repülőgépig –, ami az emberek életét kényelmesebbé, érdekesebbé teszi, a másik oldalon pedig a hiányérzet – az egyszerű élet iránti nosztalgia, a nyugtalanság – és a borzalmak. A rengeteg éhen pusztuló gyerek Afrikában. A terrorizmus és a kábítószer, amik szerencsére nálunk még nem terjedtek el. Hallatlanul barátságtalan dolog a terrorizmus, elképedek és szörnyülködöm, amikor a híreket hallgatom. Persze egy világháború még barátságtalanabb dolog volna! Bízom benne, hogy nem következik be. Sokan azt hiszik, a vallás kényelmes dolog, ami megment a gondoktól, az aggodástól. Nem így van. Én is ebben a században éltem, én is láttam, ami végbement; én is azt mondom Szent Ágostonnal: a világban valami démon is tevékenykedik. Mint ember csak remélem, hogy a dolgok jóra fordulnak. Aminthogy azt is csak remélem – már mint botanikus –, hogy az emberi kapzsiság végül is nem pusztítja ki a növényeket, s nem ítéli halálra ezzel az egész Földet.

Hallama Erzsébet

EGÉSZSÉGES FELE-SÉG, TESTI-LELKI EGÉSZ-SÉG

Az emberi szexualitás célja nemcsak a „gyermekáldás”, hanem a házastársak közötti *kommunikáció* is, amelynek egész testünk a kifejezőeszköze. A mimikához és a mozdulatok nyelvéhez hasonló *jelbeszéd* ez. Az egymásra nézés, az egymáshoz közeledés, az érintés, a közellét, a meztelenség, az átölelés, a behatolás, az egymással való játék olyan tartalmak testi kifejezései lehetnek, mint az érdeklődés, a vonzalom, a közelség, a melegség, a bizalom, az adás, az elfogadás, az egyéni beteljesülés, ez pedig messze túlnyúlik a szexuális szférán. E tartalmak létfontosságú *emberi alapszükségleteknek* felelnek meg, s jórészt ezek kielégülésén múlik az ember *testi-lelki egész-sége*, életereje, boldogsága.

Az ostoba vagy csak idejétmúlt tabukkal együtt a bölcs megfontolásokat, normákat és elveket is ledöntő szexuális forradalom következményeként nemcsak felértékelődött, hanem túl is értékelődött a szexualitás. Elvesztette szegénybelyegét, ugyanakkor széles körben önértékké is vált. A tabuk és tiltások rendjét a szabadságnak és a szabadosságnak egyaránt teret adó rendetlenség foglalta el. Nem annyira földi paradicsom, hanem inkább tájkép csata után. A rabságban lévő, nemiségét szégyellni kénytelen ember ettől az akciótól nem szabadult fel, még a nő sem. Az elnyomottabb fele-ség, a nő arra kényszerült, hogy másságát (sajátosságát) feladva az erősebbnek vélt fele-séghez, a férfihöz váljon hasonlóvá, legalábbis jogaiban. A másság értékeinek felismerése, egy helyesebb, pontosabb és gazdagabb emberkép megszületése helyett „szabadosság, egyenlőség, testiség” típusú jelszavak pufogtak el. Valódi vívmányok is születtek persze: egyre többen kapcsolják össze a szexet a szerelemmel, de ami a kapcsolat lényegét illeti, nagy a zavar a fejekben, és ami még fájdalmasabb: a szívekben.

Keresztény körökben is eléggé nagy még a tétovaság, annak ellenére, hogy ebben a tekintetben az elmúlt negyedszázadban évszázadok lemaradását sikerült pótolnunk. Egyesek a nemiség istenítésén, mások megszentelésén („megkeresztelésén”) fáradoznak, az élvezetet és az aszkézist is értéknek tartó tudathasadásos helyzetbe kerülnek, sokan az „előbb tanulj meg úszni, azután menj a vízbe” alapelv szerint próbálják megvalósítani szerelmüket, legalább ennyien a próbálgatás, a szexuális összehangolódás jogosságát hangsúlyozzák. Van-e jogom a gyönyörhöz? Miért ne lenne nekünk, keresztényeknek is jogunk hozzá? Milyen feltételek mellett részesülhetek benne? Nem éppen a gyönyörről kellene lemondanom, vagy legalábbis vágyamat határok közé szorítanom? Ám, ha ezt teszem, mondhatom-e szerelmemnek, hogy határtalanul szeretem? Megérti-e Isten azt, amit a szexualitás nyelvén közlünk egymással? És ha igen, nem botránkoztatjuk-e meg vele? Ilyen és ehhez hasonló kérdések tódulnak elő azokban, akik egészséges fele-ségüket, vagyis férfiasságukat és nőiességüket a nemiség nyelvén kifejezett szeretetkapcsolatban szeretnék testi-lelki egész-séggé kiteljesíteni.

„És minél nőbb a nő, és minél férfibb a férfi, annál emberebbnek nevezzük”, tréfálkozott Karinythy. Ezúttal is halálos komolyan, nemünkkel kapcsolatos kötelességeinkre figyelmeztetve bennünket. Hogy a különneműek mássága beépíthető *értékké* (ajándékká) válhasson, különböző nyelvű dialógusokra van szükség a két nem között. A szexualitás nyelve nem csupán *szimbólumokkal* tesz érthetővé valamit, amit nehéz szavakkal kifejezni, hanem ezt testileg tapasztalható, így *megélhető valósággá* is teszi. Ezek az élmények azonban nemcsak a testet érintik, hanem az egész embert; és nem csak azért, hogy kedvet csináljanak a „komolyabb” párbeszédhez is (mint a nemiséget csak mézesmadzagnak tekintő álbölcsek tanítják). Az összeillővé váló fele-ségekből egészebbé váló emberek mindenestül odaadják magukat és elfogadják egymást az egyesülésben. Ki remélheti ezt? Aki számára az „aktus”, a szexuális kommunikáció *erkölcsi kérdés* is. Döntő, sok mindent eldöntő ugyanis az, hogy mennyiben igazak a testileg is érzékelt *ígéret*ek, hogy mennyire felelnek meg a partnerkapcsolat valóságának, hogy értelmes egészet alkot-e a két fele-ség. Ahol hiányzik ez az *igazság*, ott a szexuális gesztus eleve meg van fosztva lényegi tartalmától, és csak részleges, csak pillanatnyi kielégülést okoz. Nemcsak azért nevezhető tűzzel való játéknak a felelőtlen szexuális viszony, mert megégetjük magunkat a „perzselő szexualitással”, hanem még inkább azért, mert ellobbanhat, kialudhat a Tűz, amely csak az igazságtól táplálva lobog bennünk a szeretet tüzeként. A nemiség csak a mindenség jeleként eredményezhet számunkra igazi kielégülést. A II. Vatikáni zsinat emelkedett szavaival: „A hitvesi szerelem . . . szabadon akart vonzalomban irányul személyről személyre, a személyiség egészének javát keresi, ezért képes sajátos méltósággal gazdagítani a testi-lelki megnyilatkozásokat.” (GS 49.)

Az egymásnak teremtetett férfiasság és nőesség egymáshoz közelítő testi-lelki párbeszédre ad lehetőséget. Ha tudatosítjuk a szexualitásnak ezt a funkcióját, akkor ismét megtalálhatjuk a helyét az élet egészében, és áthidalhatjuk a szakadékot közte és a szeretet, valamint közte és a vallás között.

„A nő olyan, mint a szántóföld, amelyet az ekének kell felhasítania. A föld zöldellő frissességéből merítette Ádám férfierejét. Kezdetből fogva így rendeltetett ez, teljes tisztességben, és nincs okunk emiatt szégyenkezni.” Ez a kora középkori szöveg nem egy eretneké, hanem éppen az eretnekekkel vitatkozó Szent Hildegáré, a szexualitás védelmében. Komolyan kellene venni a Biblia embertanát, amely az ember és Isten kapcsolatát a szerelmesekéhez hasonlítja. Újra át kellene gondolni a szerelmes együttlét és a megtartóztatás ritmusát a házasságban. Mitől is tartóztatná meg magát az ember? A jeladástól? A párbeszédétől? A végső beteljesedés evilági előlegétől? Attól a Tűztől, amely bevilágíthatja a felfelé menő meredek ösvényeket is? Nem, ettől semmiképpen sem! A kétszemélyes önzés oltárán bemutatott pogány áldozatoktól, a szerelem-hamisítványoktól, a szeretetet megcsúfoló szeretkezésektől, az egész-séggel nem törődő fele-ségek felelőtlen rögtönzéseitől és rutinszerű „házastársi kötelességteljesítéseitől” kell megtartóztatni magunkat. Nem feledve, hogy ebben a Tűzben is megjelenhet ugyanaz, aki az égő csipkebokorban.

Számunk írói:

Rostoványi Zsolt közgazdász, tudományos munkatárs
Vásárhelyi Miklós sajtótörténész
Heije Faber teológiai tanár, pszichológus, Hollandia

LEVÉL HOLLANDIÁBÓL

Kedves Főszerkesztő Úr!

Budapesti beszélgetésünk alkalmából Ön megkért engem, hogy folyóiratuk számára írjak a hazámban végbemenő fejlődésről, mindenekelőtt a lelkipásztori tevékenység megújításáról, vagyis saját szakterületemről. Találkozásunkkor már beszéltem Önnek a munkámról. Bizonyára emlékszik arra is, hogy én a protestáns egyház tagja vagyok – huszonöt éven át lelkészként, majd Leidenben, a teológiai fakultáson működtem, kezdetben mint tudományos főmunkatárs, később lektor voltam, tudományos pályafutásomat végül Tilburgban, a római katolikus fakultáson, a vallás- és pasztorálszichológia professzoraként fejeztem be. Munkámmal többek közt azt szerettem volna elérni, hogy a papságot, a lelkészeket alaposabban felkészítsék a lelkipásztori szolgálatra.

Szívesen vállalkozom rá, hogy erről részletesebben is beszámoljak. De előtte még hadd adjak rövid áttekintést Hollandia vallási és lelki fejlődéséről. Enélkül nehéz volna témámról beszélni, s talán a Vigilia olvasóit is érdekelni fogja. A római katolikus egyház figyelemmel kísérte, gyakran kétséggel fogadta azokat a változásokat, amik az utóbbi évtizedekben a holland egyházban végbementek. Mi is történt valójában? Kis ország vagyunk, annak is érezzük magunkat. Iskolás fiúként még azt tanultam, hogy Hollandiának hatmillió lakosa van. Ma ugyanezen a területen körülbelül tizenhárommillióan élnek. Ezt a növekedést a pozitív, sőt expanzív életvitel jelének tekinthetjük. Figyelmünk a jövőre irányul. Mindig is nagy birodalmak peremén éltünk: kezdetben a római birodalom, később a különböző nyugat-európai hatalmak, végül a spanyol világbirodalom részeként, amelytől az 1568-tól 1648-ig, vagyis nyolcvan éven át tartó háború után szakadtunk el. Valószínű, hogy a széleken élve mindig is szabadnak éreztük magunkat – hosszú távon igazán egyetlen királynak vagy császárnak sem voltunk lekötelezve –, s parasztok, halászok vagy kereskedők lévén valójában a saját ügyeink érdekelték. Különben országunkban sok kis város élte életét, s a városról mi mindig azt tartottuk, hogy levegője szabaddá tesz.

1648 után hamarosan a korabeli Nyugat-Európa jelentős nemzetei közé emelkedtünk: egyetemeink, akár a leideni, akár az utrechti, a tudományos élet központjai voltak, tengeri hajózásunk minden földrészre kiterjedt, kereskedelmünk gazdaggá tett bennünket, s ebben az úgynevezett „arany évszázadban” megteremtődött világhírű képzőművészetünk. Gyakran háborúskodtunk a szomszédos államokkal, nemegyszer megnyilvánult politikai és hadászati fölényünk.

A 18. században nemzetünk fokozatosan jelentőségét veszítette. Kis ország letünk, amelyet törekvő nagyhatalmak vettek körül: Anglia, Franciaország s a 19. században Németország. 1800 táján francia, 1940-től 1945-ig – s ez mai helyzetünk szempontjából nagyon fontos – német megszállás alatt voltunk. De erős azonosságtudat élt s él bennünk ma is. Történelmünk, kultúránk, anyanyelvünk, egyházunk és vallásunk bizonyosságul szolgál, hogy nem tartozunk sem a franciákhoz, sem a németekhez vagy az angolokhoz, függetlenségünket őriznünk és vé-

delmeznünk kell. Ha ezt nem vesszük figyelembe, nem érthetjük, Rómának miért vannak nehézségei a holland egyházzal.

Úgy hiszem, helyes, ha először Hollandia napjainkban meglevő vallási problémáiról beszélek, s aztán a lelkipásztorkodás megújításáról: a kettő amúgy sem választható el egymástól. Hazámban a vallás – így az egyház is – mindig nagy szerepet játszott. A reformáció, amely kálvinizmusként érkezett 1550 körül Franciaországon és Belgiumon át hozzánk, bizonyos tekintetben összefonódott a katolikus Spanyolország elleni felkeléssel. 1648 után, amikor hivatalosan is elismerték hazánk függetlenségét, az államegyház a kálvinista lett. Aki más, kisebb vagy nagyobb egyházi szervezethez tartozott, nem vállalhatott állami hivatalt, de vallását, a toleráns városatyák jóvoltából – többé-kevésbé titokban – gyakorolhatta. Még a római katolikus egyház is, bár sok tagja volt, évszázadokon keresztül megtűrt kisebbség lehetett csupán, akárcsak a gyéresebb „liberális” egyházak, mint pl. a mennoniták és a remonstránsok. Változást az úgynevezett „francia korszak” hozott. A felvilágosodás hatására bevezették a vallásszabadságot. Ez 1848-ig tartott, míg a római katolikus egyház fel nem mérte lehetőségeit. Új püspökök keletkeztek, s az egyház igyekezett a népben meglevő katolikus csoportokra támaszkodva híveit emancipálni. Ezt a törekvést olykor gátolta a Róma és a reformáció közt még mindig elevenen élő ellentét. Közben a 19. században Hollandiában is tért hódított a liberalizmus és a szocializmus eszméje, egyfajta modern szekularizált kultúra, amely többé-kevésbé védekezésre kényszerítette az egyházakat. A különféle felekezetekhez tartozó politikusok kapcsolatot kezdtek építeni a régi ellentétek fölött. Mindenekelőtt az úgynevezett „iskolaharc” egyesítette a protestánsokat és a katolikusokat. Ez a folyamat a 20. században jutott érvényre, s végül a második világháború után keresztény-demokrata unióhoz vezetett.

Fontos volt ebben, hogy a katolikusok jól megszerveződve elsőrendű kulturális és politikai tényezővé tudtak emelkedni. Habár szinte gettóban éltek, volt – mint ők mondták – „gazdag római életük”, ami többek közt a Rómához és a pápához való rajongó kapcsolatban nyilvánult meg. Az egyház még sokáig védekező helyzetben érezte magát a liberális és szocialista vonású modern kultúrával és a protestantizmussal szemben, amely szívesen álmódta protestáns nemzetnek Hollandiát, habár a gyakorlati politikában az együttműködés erősödött. Lényeges ebben azt megfontolnunk, az egyház és a vallás kérdései mennyire befolyásolták a nép életét.

Hollandia nyílt vidék. Nincsenek hegyei, amelyek határt vonnának közé s a szomszédos országok közé. Franciaországból, Németországból, Angliából a kulturális hatások könnyen jutnak el hozzánk a nagy folyamokon s a tengeren. Nemzetközi kereskedelmet folytatunk, sok idegen nyelven beszélünk, utazunk szerte a világon. De számottevő erő van bennünk, hogy az idegen hatások áldozatává ne váljunk. Mi, mint már említettem, önmagunk maradunk. Amit végül még mondanom kell, a mostani századot érinti, mindenekelőtt az utóbbi ötven esztendő eseményeit. Alapvetően két dolog határozta meg népünk életét: a háború s a háború utáni idő, és benne életünk mélyreható elvilágiasodása. A háború bizonyos naivitásban, egyféle ártatlanságban ért bennünket. Százötven éven át nem ismertünk háborút. Gazdag indonéziai gyarmataink jóvoltából egyre gyarapodó létnek örvendtünk. A világ egyik nagy feszültségű szegletében éltünk – de bizonyos nyugalmat élveztünk egy évszázada tartó semlegességi politikánk következtében.

A háború és a német megszállás mintha sötét, iszonyú verembe taszított volna bennünket. Fölcsupdunk ártatlanságunkból, s megtanultuk, milyen kegyetlenek

lehetnek az emberek. Életeszményünk összeomlott. Mint nép s mint különféle népcsoportok magunkra maradtunk. Felfedeztük egymást, s elkezdtünk együttműködni az ellenállásban. Új aspektusokat fedeztünk fel egyházainkban is: új öntudatra tettünk szert. Protestánsok, katolikusok és nem keresztények együttműködésében tapasztaltuk, hogy az egyháznak saját, nagyszerű feladata van az Istentől elhagyott világban. Észrevettük, hogy lelkünk mélyén valójában már milyen ökumenikusak voltunk. Önkéntelenül, tehát nem intézményesen, erős ökumenikus tudat jött létre.

Ezek a tapasztalatok bizonyos értelemben alakították egyházi fejlődésünket a háború után. Amit az utóbbi évtizedekben átéltünk, az az emberek sajnálatos elvilágiasodása. A gyors és széles körű iparosodás nemcsak a városokban, hanem a mezőgazdaságban is átalakította a lakosságot, kiszolgáltatta a rádió és a televízió hatásának, szociális és szellemi dezintegrációt hozott magával. Az eredmény: az egyházak elvesztették központi szerepüket a nép életében, peremre szorultak; éltek azonban a háborúban szerzett tapasztalatukkal, s a modern „világ” ellenében felfedezték új perspektíváikat a társadalomban.

A háború után érezhetővé vált a katolikusok mély vágya, hogy egyenrangú polgárai legyenek a nép megújuló életének. Ekkor jött a Vatikáni zsinat. Olyan volt, mint a rég áhított csoda. Az aggiornamento gondolata mindennél jobban megfelelt Hollandia helyzetének. Kapu nyílt, amely lehetővé tette a gettóból való kivonulást: más egyházakhoz, a korszerű tudományhoz, a kultúrához, a másokkal való együttműködéshez jöhetett létre csatlakozás. S mindez mély tudatában annak, mi az egyház szerepe a világban.

A holland egyház magáévá tette a zsinat kezdeményezését, s munkához látott: új katekizmus született, új gondolatok nyilvánultak meg a katekézisiről, saját zsinatot hívtak össze, amin a nők helyzetéről s a papi cölibátusról cseréltek eszmét, s ahol megmutatkozott, a püspökök hogyan juthatnak párbeszédre híveikkel, akiknek elképzeléseit komolyan veszik. Olyan volt, mintha új tavasz nyiladoznék.

A helyzet napjainkra eléggé komplikálttá vált. A polarizáció nyilvánvaló: a konzervatív katolikusok – ebben a pápa 1985 tavaszán tett látogatása is megerősítette őket – többé-kevésbé szervezett pártot alkotnak. Az értelmiségre azonban kevés a befolyásuk, csupán egy kisebbség, régi családok, konzervatív-szociális csoportok stb. támogatják őket, a hívek közül azonban sokakat, egész progresszív csoportokat elidegenítenek az egyháztól, úgyhogy a püspökök e pillanatban eléggé izoláltak, és sokat vesztenek tekintélyükből. A progresszívek még szép számmal jelen vannak a klérusban is, a vezető szellemi körökben is, de helyzetük ambivalens. Folytatni kívánják tevékenységüket, el szeretnék azonban kerülni a megütközést Rómával.

A lelkipásztori tevékenység megújítása

Az általam vázolt háttér ellenére is látnunk kell a nagy fejlődést a lelkipásztori munka terén, s elsődleges célom is, hogy erről számoljak be levelemben. A háború előtti esztendőkhöz nálunk épp e területen vált egyre aggasztóbbá a helyzet. A nagy gazdasági válság, a munkanélküliség, a nemzetiszocializmus veszélye, az egyházon kívüli mozgalmak, mint például a „Moral Rearmament” (erkölcsi megújulás) komoly feladat elé állították a lelkipásztori munkát. A gyakorlati teológia terén a képzés kifejezetten rossz volt, s a kézikönyvek – mint Thurneysen műve a lelkipásztorkodásról – eléggé személyesek és egyoldalúak voltak.

Katolikus részről is írtak a lelkipásztori munkában érzett „nyugtalanító helyzetről”, s vita tárgyává tették a megszokott gyakorlatot.

Én magam – ha megengedi, hogy röviden a személyemre tereljem a szót – 1932-ben lettem lelkész, s kezdettől tapasztalhattam, milyen felkészületlenül álllok e nagy politikai és gazdasági problémákkal, emberi gondokkal teli világban. Sokat tudtam a hajdani zsidó népről meg az egyiptomiakról, Ágostonról és Hegelről, de a nagyvárosi emberről, akivel szembekerültem, semmit se tudtam. Hogy mit él át egy beteg, arról soha semmit nem hallottam, arról sem, hogy az embernek milyen nehéz önmagát megértetnie.

Elkezdtem lélektani műveket olvasni, s a háború idején, amikor két esztendőn át nem gyakorolhattam hivatásomat, belefogtam egy pszichológiai stúdiumba, amit a háború után be is fejeztem. A lelkipásztori munkában később hasznát vettem ennek a stúdiumnak, tapasztalhattam, milyen kevés pszichológiai ismerettel rendelkezik néha a lelkipásztor az emberekkel való bánásmód terén. Az ember így aztán könnyen „érdekes esetté” válik, a lelkipásztor nem vállal vele szolidaritást, ami kettőjük kapcsolatában nélkülözhetetlen. Nekem mindenekelőtt a beteggé válás problémái voltak fontosak. A beteg emberrel való kontaktust nagyon fontosnak tartom a lelkipásztori tevékenységben. Az a szerencse ért, hogy részt vehettem egy pszicho-szomatikus kutatócsoport munkájában az amsterdami egyetemi klinikán, s 1955-ben megírtam disszertációmát a beteggé válásról, s így lettem a pszichológia doktora. A bizonytalanság a gyakorlati teológia területén ez idő tájt egyre nőtt. Sok fakultás megpróbált változtatni ezen. A leideni fakultás elhatározta, hogy a hagyományos tárgyak mellett a szociológiát és a pszichológiát is elindítja. Munkámra való tekintettel ez utóbbi tanszékre engem hívtak meg. Feladatom a pasztorálpaszichológia megszervezése volt. De hát mi a pasztorálpaszichológia? Alighanem pszichológia lelkipásztoroknak, mint az orvosnak a medicinális pszichológia, hogy segítse a betegek gyógyításában. De milyen segítséget várhatunk mint lelkipásztorok a pszichológiától?

Többször utaztam – más célból ugyan – Amerikába, s mivel teológusokkal folytatott beszélgetéseimből már tudtam, hogy ott újfajta képzés, úgynevezett „clinical pastoral education” folyik – mi aztán „klinikai lelkipásztori képzés”-nek neveztük el –, reménykedtem, hogy választ kaphatok majd kérdéseimre. 1960-ban négy hónapot töltöttem az Egyesült Államokban, hogy tanulmányozzam az új oktatási módszert: Chicagóban részt vettem az egyetem tanfolyamán, előadásokat és szemináriumokat hallgattam, többek közt Seward Hiltnernél, az egyik vezető pszichológusnál, számos oktatási központot látogattam meg. S valóban: ez a tanulmányút sok mindenre választ adott. Odaát a pedagógus John Dewey elvét követték, hogy tanulni nem annyira az elméletből, inkább a gyakorlati tapasztalatból lehet. Anton Boisen, az egyik pszichiátriai intézet lelkésze több fiatal lelkészt bevont a munkájába, s aztán megbeszélte velük a betegek szerzett tapasztalatukat. Ez volt ennek az újfajta képzésnek a kezdete: lelkészek feljegyzik tapasztalataikat (ezek az úgynevezett beszélgetési jegyzőkönyvek), s ezeket a feljegyzéseket gondosan elemzik. Együtt fedezik fel, valójában mi ment végbe ezekben a beszélgetésekben, amelyekben a kommunikáció csak nehezen jött létre vagy jól sikerült, s mi volt a lelkipásztor része mindebben.

Ez a képzési mód nekem megoldást adott a problémáimra. Itt a lélektant nem elméletben tanulták, hogy aztán alkalmazzák, hanem a kezelés megértésére s egyben megjavítására használták. Igazi képzési módszer volt.

Hazatértem azzal a szilárd eltökéltséggel, hogy ezt a módszert népszerűvé tessek. A „szükség” akkora volt, hogy tervem – itt-ott némi ellenállással – viszonylag hamar sikerült is. Számos plébánost, lelkészt találtam, aki vállalkozott e

módszer elsajátítására. Néhány közülük elment Amerikába, s ott szupervizor-
oktatáson vett részt. Ezzel lehetőségük nyílt, hogy a klinikai lelkipásztorkodás
kurzusait végezzék. Mindez terjedt, akár az olajfolt. Visszhangra találtunk német
földön, Svájcban, s különböző nyugati országokban megindult az új lehetőség
keresése.

Ma nemzeti és nemzetközi szervezetünk van a „pastoral care and coun-
seling”-ra – hivatalosan így neveztük el. Elmondhatjuk, hogy a fakultásokon si-
került a gyakorlati teológia arculatát megváltoztatnunk. A hangsúly már nem az
elméleten van, nem azon, hogy lelkésként mit kell tennünk, hanem azon, hogy a
gyakorlatban mit teszünk s az Evangélium fényében mit tehetünk. Közelebb ke-
rültünk egyfelől az egyház, másfelől az Újszövetség realitásához. Azt is tudjuk,
hogy az egyetem csak bizonyos fokig készíthet föl bennünket hivatásunkra, hogy
szükségünk van tapasztalatokra, amikből meríthetünk. Éppen ezért kórházak-
ban, börtönökben, községekben tanulóközpontokat szerveztünk, ahol szuper-
vizorok segítik a hallgatókat és a fiatal lelkészeket, hogy jobb lelkipásztor válják
belőlük.

Egyre nagyobb szerepet kapott tehát a szupervizor személye. Ő az, aki segíthet
másokat, hogy szerzett tapasztalatukat hasznukra is fordíthassák. Észrevettük,
ez nem is olyan egyszerű. Magába foglal ugyanis jókora ön-felfedezést – napvi-
lágra kerülnek homályos foltjaink, s ezzel a rejtett félelmek és agressziók –, s ez
bizony nehéz. Segítő kell, támogató. A szupervizorok jelenléte tehát nagyon fon-
tos, s valamennyi országban erre gondot is fordítanak. Azt tapasztaltuk, hogy a
képzést a szupervizorokkal kell kezdeni.

A fejlődés eredményeként Hollandiában nemcsak a gyakorlati teológia, ha-
nem a lelkipásztori munka is megváltozott. A változó társadalom pasztorális
perspektíváit egy új kézikönyvben foglaltuk össze. Magam voltam főszerkesztője
ennek a kiadványnak, munkatársaim gyakorlatilag valamennyi felekezet és öku-
menikus szervezet pasztorálteológusaiból kerültek ki; az új kézikönyv ezekben
az esztendőkből nyilvánvalóvá tette, hazám egyházai mennyire alkotólag igye-
keznek reagálni egy modern társadalom új és nagy feladataira.

Hadd említsek néhány példát.

Először is: változóban a lelkipásztori beszélgetés. Egy pszichiáter egyszer azt
mondta nekünk, teológusoknak, hogy pasztorációinkban többnyire csak útnak in-
dítottuk „üzenetünket”, anélkül, hogy elgondolkodtunk volna, vajon elérkezik-e
a címzettekhez. Nem úgy, mint a pszichiáter, aki tudatosan „figyel oda jól”, s
megkeresi azt a pontot, ahol mondanivalója célt érhet. A szupervízió megtanít
bennünket odafigyelni, s valóban „harmadik fülünket” használni. A pszichoana-
lízis segítségével tudatunkba jut, a másik hogyan küszködik, hogy legyűrje ellen-
állását, s az érzésátvitel mennyire színesíti a kontaktust. Eleinte Carl Rogers
pszichológiája volt fontos számunkra; később láttuk, a lelkipásztorok mennyit
tanulhatnak az analitikusoktól; most ismét új fejlődésnek lehetünk tanúi, mint
az alakpszichológia vagy a tranzakciós analízis, s ez nekünk nagyon fontos.

Fennáll annak a veszélye, hogy a lelkipásztori munka oly sokat átvessz a psi-
choterápiából, hogy maga is egyfajta terápiává válik. De a folyamatos vita követ-
keztében, ami a pasztoráció lényegéről zajlik, mindig a lelkipásztori tevékeny-
séget tartjuk elsődlegesnek. Mindazonáltal a módszer s a lelkipásztor habitusa
változott a legtöbbet. A lelkész érzékeny lett, megértette, hogy a beszélgetésben
gyakran az érzelmek a legfontosabbak, s meg kell tanulnunk odafigyelni.

A második nagy változás, hogy új viszony alakult ki a pszichoterápiához s ál-
talában a gyógyítás világához. Egyre több lelkipásztor folytat párbeszédet orvo-
sokkal, s csatlakozik a kórházakban tevékenykedő pszichoterápiai csoportokhoz.

Elmondhatjuk, hogy sok olyan intézményben, mint a börtön vagy a hadsereg, a lelkész jóval „láthatóbbá” válik. Nem mindig illik bele a „világi” szervezetekbe, de gyakran jut ezekben nyilvánvalóbb azonosságához. A kórházakban az orvostudomány gyors és hathatós fejlődése következtében egy sor erkölcsi probléma akuttá vált, például a művi inszemináció és az eutanázia. Ilyen esetekben gyakran a lelkipásztortól várnak segítséget.

Ebből következik a harmadik döntő változás: a lelkipásztorság világában egyre több nyitottság észlelhető a modern világ problémái iránt. Régebben eléggé elkülönültünk a tudósok világában, s máig nagy a szakadék a fizikusok, kémikusok, mérnökök stb. világához való viszonyunkban. Az új lelkipásztori munka bizonyos mértékben meghozta a nyitottságot a modern kultúrával szemben. A lelkészek kihívásnak érzik a mai technikai és urbánus társadalmat. Az egyháznak már nem a társadalom közepén a helye, mint régebben; peremre szorult, s ottan kell megmutatkoznia és szavát hallatnia. A pasztoráció egyike a fontos hídaknak, hogy korunk problémáival kontaktusba kerüljünk. A II. Vatikáni zsinat óhaja – hogy ablakot nyissunk korunkra – többek között a modern pasztorációban válik valóra.

Ezzel összefüggésben a negyedik változás, hogy a lelkipásztorok – s ezzel a lelkészek általában – azonosságuk új tudatára ébrednek. Az, hogy átélik a kihívást, már bizonyos öntudatot ad nekik; szembenéznek a mai ember sok, egész valóukat felkavaró kérdésével, s ez rádöbbeníti őket arra, hogy ebben a helyzetben mi a pasztoráció feladata, miben segíthetik az embereket. S így az új pasztoráció sok mindent mozgásba hozott. Elmondhatjuk, hogy ennek befolyása alatt új témák merülnek föl, s ezek fontosak lehetnek az emberek vallásos fejlődésében. A lelkipásztorok sok országban elgondolkodnak napjaink pasztorációs lelkiségén, az emberiségen egyáltalán, s a lelki vezetés lehetőségein.

Hollandiában s Nyugat-Európa sok országában a vallási megújulás jeleit látjuk, s ez alapvetően korrigálja a külföldnek gyakran rólunk alkotott képét.

Maarn, Hollandia

Heije Faber
(K. O. fordítása)

KÖRLEVELEK A BÉKÉRŐL

A közelmúltban több ország katolikus püspökei nyilatkoztak az igazságosságról, a háborúról és a békéről. A pásztorlevelek célja, hogy az emberiség jövője érdekében mozgósítsanak minden hívó és nem hívó, erkölcsi felelősséget érző embert. 1983 elején több ország püspökei közös konzultációt folytattak e kérdésekről a Vatikánban. Ezután jelent meg 1983 első felében az Egyesült Államok, a Német Szövetségi Köztársaság és Hollandia püspökeinek körlevele; majd 1983 második felében és 1984-ben Ausztria, Belgium, Brazília, Franciaország, Írország, Japán, Kanada, Magyarország, Nagy-Britannia, a Német Demokratikus Köztársaság és Svájc püspöki karának pásztorlevele.

A pásztorlevelek közös gondolatait így összegezzhetjük: A béke értelmezése, a tartós béke előkészítése. A béke bibliai alapjai. Párbeszéd és kölcsönös megértés a béke érdekében. Nemzetközi tekintélyű szervezet létrehozása a béke fönntartására.

A béke értelmezése és előkészítése

Valamennyi pásztorlevél egy békésebb világ építésének lehetőségeit vizsgálja, és ehhez különböző szempontokat és módszereket javasol. Az amerikai levél idézi II. János Pál pápát: „A béke nem pusztán a háború szünetelése, hanem magában foglalja a népek és nemzetek közötti kölcsönös megértést és bizalmat, együttműködést és kötelező megállapodásokat. A békét úgy kell felépíteni, mint egy katedrális, türelemmel és rendíthetetlen hittel.” VI. Pál pápa a „*Populorum progressio*” körlevélben ezt írta: „A béke nemcsak a fegyverek nyugvása a bizonytalan erőegyensúly állapotában; a béke építése állandó feladat azzal a céllal, hogy a béke Isten által akart rendben, teljes igazságosságban jöjjön létre.” A holland pásztorlevél is kiemeli, hogy a béke az igazságosság gyümölcse, az igazságosság pedig bizalomra épül. Az NSZK püspökei a pásztorlevél címéül Izaiás próféta üzenetét választották: „Az igazságosság békét terem” (Iz 32, 17).

Az amerikai pásztorlevél a tartós béke előkészítése érdekében béketeológia kidolgozását javasolja. A béke előkészítése során a bibliai Isten országa képből induljunk ki, majd teológiai és társadalomtudományi szempontok alapján vizsgáljuk meg azokat az akadályokat, amelyek a tartós békéhez vezető úton felléphetnek. A tartós béke előkészítéséhez békeutatásra is szükség van; erre a hadikiadások legalább egy ezrelékét kellene előirányozni. A püspökök békeakadémia felállítását szorgalmazzák az Egyesült Államokban, hogy a „béketanulás” szervezett formában történjék.

A Biblia tanítása a békéről

Az Ószövetség népe akkor élvezett hosszabb ideig békét, amikor Istennel is békében élt. Az ószövetségi „salom” (béke), amit az emberek üdvözléskor kívántak egymásnak, a szabad, igazságos és biztonságos életet, az Istennel kötött szövetség megvalósulását jelentette: „Az igazság és hűség találkoznak, az igazságosság és a béke csókot vált” (Zsolt 85, 11). Izrael számára végzetes volt, amikor Isten helyett földi hatalmakkal szövetekezett: „Jaj azoknak, akik... a lovakban bízodnak, a töméntelen harci szekérben... és nem az Urat keresik” (Iz 31, 1–3). Izraelben a „béke” sokszor igazságtalanságot, belső elnyomást jelentett, ezért hirdették a próféták, hogy csak a Messiás eljövéte után, a boldog jövőben valósul meg az igazi béke.

A Megváltó „mint békészerző... eljött, hogy békét hirdessen” (Ef 2, 17). A hegyi beszédben Jézus minden kor keresztényei számára fontos életszemléletet tanít. Alkotó szeretetre nevel, amelytől távol áll a gyűlölet és a megtorlás; a rosszat, az igazságtalanságot alapjaiban igyekszik legyőzni. Az Ő szellemében munkálkodó emberek mindig arra törekszenek, hogy az ellenfelet a békének megnyerjék, a vitás kérdéseket erőszakmentesen, együttműködve rendezzék. Ezzel lehet az erőszak ördögi körét megszüntetni. A keresztény minden embertársában erkölcsileg felelős, megváltott lényt lát: elképzeléseit, terveit meghallgatja és igyekszik megérteni; barátként közeledik hozzá: „Amit akartok, hogy veletek tegyenek az emberek, ti is tegyétek velük” (Mt 7, 12). Ezt a keresztény alapállást alkalmazzuk a politikában is. Így juthatnak érvényre a társadalmi és politikai életben Jézus szavai, amelyek az erőszaktól való tartózkodásra és az ellenség szeretetére intenek.

Párbeszéd és kölcsönös megértés a béke érdekében

„Hívők és nem hívők legyenek minden ember iránt bizalommal, higgyék, hogy a másik fél is képes okosan tárgyalni, a jót, az igazat és az igazságot megérteni, ő is kész a jövőben remélni és a testvért szeretni – ez az alapja a párbeszédnek” – mondta II. János Pál pápa 1983. január 1-i üzenetében. A béke megteremtéséhez párbeszédre van szükség!

Az amerikai pápistorlevél a két szuperhatalom tárgyalásait sürgeti, mert „a voltaképpeni veszélyt a szuperhatalmak vetélkedése jelenti; ezért mindketten egyaránt felelősek, és mindkét állam közös érdeke, hogy sose használjanak atomfegyvert... A diplomáciai tárgyalásokon a másik félben legtöbbször a lehetséges vagy tényleges ellenfelet látják. De gondoljunk arra, hogy a másik félben talán mást is fel lehet fedezni... Nem akarjuk azt az illúziót kelteni, hogy a szuperhatalmak kapcsolatát egyengető út feszültségmentes, vagy hogy a béke nehézség nélkül elérhető. Nem szabad azonban »a szívet megkeményíteni«, ne-hogy eltorlaszoljuk a változások útját, amelyekre szükség van azért, hogy a jövő más legyen, mint amilyen a múlt volt.”

A nyugatnémet pápistorlevél kiemeli, hogy „az államközi kapcsolatokban a bizalmat azzal lehet megerősíteni, ha az állam – saját biztonsága fenntartásának határáig – bizalmat előlegez a másiknak. A pápával együtt arra bátorítjuk felelős politikusainkat, hogy tegyenek meg minden lépést, még a legkisebbet is, amely ezen a nagyon döntő területen értékes párbeszédet indíthat el. Aki nem teszi meg a béke érdekében lehetséges – és ezért szükséges – lépéseket, aki az együttműködés esélyeit nem ragadja meg, és a más kormányok, illetőleg népek által kezdeményezett erőszakmentes konfliktusrendezést elutasítja, az nemcsak egy lehetséges alkalmat szalaszt el, hanem főként azért bűnös, mert fenyegető világ-helyzetünket, a mai és a következő generációk jövőjét nem segíti megoldani.”

Az egyház javaslata a tartós béke biztosítására

„A népek általános jóléte ma olyan kérdéseket vet fel, amelyek a világ minden nemzetét érintik. Ezeket a kérdéseket csak olyan politikai tekintély képes megoldani, amely megfelelő hatalommal, szervezettel és eszközökkel rendelkezik, és befolyása az egész földkerekségre kiterjed. Az erkölcsi rend biztosítása érdekében kényszerítően szükséges egy egyetemes politikai tekintély létrehozása” – írta XXIII. János pápa a „Pacem in terris” körlevélben. A nemzetközi kapcsolatokat és a békét csak az igazság, az igazságosság, a szeretet és a szabadság alapján lehet felépíteni. Az emberi családot a közös teremtés, meghívásunk Isten országába, valamint a jogok és kötelességek erkölcsi köteleke kapcsolja egybe. Az egyes önálló államok reális értéke az, hogy a rendet fenntartják és a társadalomban a tekintélyt képviselik. A nemzeti határokkal azonban nem lehet megszüntetni az egész emberi közösség iránti mélyebb felelősséget. Az emberi család tagjai politikailag és gazdaságilag is függnek egymástól. Ez is szükségessé teszi, hogy integráltabb nemzetközi rendszer felé haladjunk.

A „Gaudium et Spes” lelkipásztori konstitúció szerint is a béke „feltétele egy olyan, általánosan elismert nemzetközi tekintély, amely tényleges hatalom birtokában szavatolni tudja az általános biztonságot, az igazságosság és az emberi jogok tiszteletét”. A békét és szabadságot védő nemzetközi tekintélyű szervezet létrehozásával az egyes államok jogkörük egy részét átadják majd e szervezetnek. A nemzetközi jog érvényesítése érdekében világbíróásra lesz szükség, amelynek határozatai kötelezőek és végrehajtásukat szankciók is segítik.

A nemzetközi szervezet feladata lesz az elmaradottak támogatása és gyorsabb fejlesztése is. Ez ma különösen fontos, mert 800 millió ember él teljes nyomorban, ami állandó háborús veszélyt jelent: „A fegyverkezési verseny súlyos csapás az emberiségre, és tűrhetetlenül sérti a szegényeket.” „A nemzetek közösségének olyan szervezetet kell létesítenie, amely foglalkozik a mai feladatokkal, így elsősorban a még mindig elviselhetetlen nyomorban tengődő országok helyzetének enyhítésével.”

Állásfoglalás az atomháború és az elrettentés kérdésében

Az elmúlt 40 év alatt 130 helyi háború volt a világban, amelyek több mint 30 millió ember halálát okozták. A fejlett világ tovább fegyverkezik, a fejlődő országokban pedig növekszik a nyomor. Ebben a helyzetben különösen nagy az atomháború veszélye. Ma az egész föld léte forog kockán, a teremtmény tönkretelheti a Teremtő művét. Mivel az atomháború hatása nem korlátozható, ezért a háborút eleve törvénytelennek kell minősíteni. Mindegyik pásztorlevél radikálisan elítéli az atomháborút. Az atomfegyverek alkalmazása – akár támadó, akár védekező céllal – erkölcsileg megengedhetetlen, az atomháború megakadályozása abszolút erkölcsi parancs. Az atomháborút nem lehet megnyerni és nem lehet túlélni. Az Egyesült Államoknak „mélyszéles sajnálkozását kell kifejeznie az 1945-ös atombombázások miatt” – írja az amerikai körlevél.

Az atomháború veszélyét növeli az elrettentés címén folyó fegyverkezés. Ezt azzal indokolják, hogy a védelmet helyettesíti, mert az ellenfelet – atomtámadása esetén – súlyos megtorló csapásokkal fenyegeti. E csapások olyan mérhetetlen károkat és tömegpusztítást okoznának, hogy elrettentik az ellenfelet támadó tervétől. A pásztorlevelek hangsúlyozzák, hogy csak a háború megakadályozásának szándéka igazolhatja a jelenlegi fegyverkezési szintet. Ez a módszer csak átmenetileg tűrhető el, a jövő egyetlen elfogadható útja a leszerelés mielőbbi megkezdése és záros időn belüli teljes végrehajtása. Ezt sürgeti az is, hogy a fegyverkezés olyan anyagi forrásokat emészt fel, amelyekre másutt nagy szükség lenne.

Az egyház küldetése és feladatai a békéért folyó munkában

Az egyháznak különleges feladatai vannak ma „az atomfegyverekkel állig fölfegyverezett világban és a szekularizált, újpogány társadalomban” – írja az amerikai pásztorlevél. Olyan közösségekre van szükség, amelyek Krisztust tanúsítják, a helyes keresztény lelkiismeretet fejlesztik, főként a háborúról, a békéről, az igazságosságról és az élet megbecsüléséről folytatott vitafórumokon.

A béke reményét jelenti az, hogy hiszünk a gondviselésben, bizakodunk a történelem Urának bölcsességében, és munkálkodunk a béke érdekében. Kis gyakorlati lépésekkel igazolhatjuk az evangélium „nagyobb igazságosságát”. A német körlevél szerint az egyháznak mozgósítania kell a világ minden részén működő közösségeit a béke építésére.

Az egyház az istentisztelettel is a békét szolgálja. Istentől a szív békéjét és a keresztény testvérrel való találkozás örömét kapjuk, amit a békeköszöntéssel fejezünk ki. Az eukarisztikus lakomában Isten meghív asztalához, a közös étkezéshez, ami a béke ősi szimbóluma. A keresztény ember példát mutathat a békétlen világban, ha követi Krisztus útmutatását: „Menj, előbb békülj ki embertársaddal” (Mt 5, 24).

Mayer László

In memoriam

Dr. Csapody Vera (1890–1985)

Dr. Csapody Vera egyénisége, munkássága nemcsak növendékei emlékezetében él felejtethetetlenül, hanem a magyar botanika eredményeiben is. Hogy hogyan kapcsolódott össze életében a tanári és a tudományos hivatás, arról ő maga vall az alábbi lírai hangulatú visszaemlékezésben. Az ott elmondottak megértéséhez tudnunk kell, hogy mint Jávorka Sándor munkatársa úttörő munkát végzett a Kárpát-medence teljes növényvilágának rajzokban és akvarellfestményekben való megörökítésében. Rajzai és festményei hűen illusztrálják a növényfajok rendszertani jellemzését, leírását. Közös munkájuk első – és nemzetközileg legelismertebb – eredménye a Magyar Flóra Képekben. Ez 1929–34 között folyamatosan jelent meg nagy alakú füzetekben, legutóbb pedig az Akadémiai Kiadónál 1975-ben egy hatalmas kötetben. Tartalmazza a Nemzeti Múzeum Növénytarában lévő lepréselt és holt növénygyűjtemény irodalmi feldolgozását és illusztrációját, és így a nagy értékű, nemzeti vagyonnak számító gyűjtemény a szakemberek számára hozzáférhetővé vált. Dr. Csapody Vera munkája ebben: 576 fekete-fehér tábla és 32 színes tábla, egy-egy táblán 4–10 növényképpel!

Jávorkával és más szerzőkkel közösen még további húsz szakkönyvet illusztrált, növényképei további mintegy hatvan kézikönyvben, lexikonban, cikkeken stb. jelentek meg. Ránk maradt akvarellfestményeinek a száma 12 000. Ezek nagyrészt a Növénytar tulajdonában vannak. Sok bel- és külföldi kongresszuson, kiállításon mutatták be őket, például Milánóban (1928), Edinburghban (1964), Pittsburghban (1967), Johannesburgban (1974).

Legutolsó nagy munkáján, a készülő Dendrológiai atlaszon 1971 óta dolgozott dr. Debreczy Zsolttal közösen. Az atlasz a mérsékelt égöv fáiról és cserjéiről ad majd összefoglaló tájékoztatást.

A magyar botanikusok tiszteletük jeléül mintegy tíz növényi taxont neveztek el dr. Csapody Veráról.

„Hivatásos életművet gondoltál ki számomra,
különbözöt mindattól, amit mások elé tűztél...

(Newman)

A Baross utca páros oldalán lévő első ház, amelyet még Steindl Imre építtetett magának, nem tartozik a csendes házak közé. Az ablak időnként hangosan megreteg, az alattunk dübörgő egyenletes kocsizajban olykor türelmetlen túlközlés hallatszik. Kinn zajlik a világ, de a lakásban – úgy tűnik – csend van; csak a nagyszülői hagyaték, a késő barokk „repetáló óra” jelzi bájos csemlalóhangján az idő múlását.

Vera néniel dolgozunk. Előtte a vázlat, jobbán a növénymodell, időnként rátekin, majd a rajzlap fölé hajlik, s csak a tolla perceg.

„Nem tudom, mondtam-e már magának, Zsolt, hogy életemben semmi sem úgy alakult, ahogyan elképzeltem – de most már látom, mennyire így lett minden jó. Édesanyám csodálatra méltó életbölcességének egyik mondása egész életemben elkísért: Minden úgy jó, ahogy van, nem pedig úgy, ahogy lenni kellett volna.

En a növényfestés gondolatát – ma is emlékszem – valósággal úgy „kaptam”. Hirtelen megfogalmazódott bennem az, ami addig csak ötletszerű volt, hiszen a szépségéért festetem le egy-egy virágot a tájképek mellett. S akkor valósággal belémnyilallt, milyen hasznos lenne a Kárpát-medencében élő összes növényt lefesteni! A gondolat nem hagyott nyugodni. Így jutottam el volt növénytantanáromhoz, s kaptam tőle útmutatást a növényhatározáshoz, s szereztem be tanácsára az akkor még egyetlen használható határozót, a Cserei-félt.

Életem – úgy tűnt – mégis más irányban haladt. Elvégeztem az egyetemet. Felajánlották, maradjak a fizikatanuszéken. Megkaptam doktori témámat. Mily nagy boldogság volt! Nagyon szerettem a kísérletezést, tulajdonképpen mindig az kötött le, ami van, nem szerettem a fantáziálást – nem volt fantáziám.

S akkor váratlan fordulat – édesapám súlyos betegsége. Viszonylag fiatalon – egyébként alkotó szellemi ereje teljében – meghalt, hét gyermeket hagyva maga után. Tragédia? Mint hívó is éreztem a halálban a nagy tragédiát. Édesapánk volt az egyetlen kereső a családban, akkoriban nem járt özvegyi nyugdíj, s mi pénz nélkül maradtunk. Édesanyám alkalmi munkákat vállalt, kötött, még képeslapokat is színezt, nekem pedig kereső állás után kellett néznom. Fájó szívvel hagytam ott a tanszéket. Sorstragédia? Utólag hálás lehetek a Teremtő irányításának, a Gondviselésnek. Édesapám nem élte meg a világháborút és Trianont. Ő, aki annyira szerette hazáját, nem élte volna túl a tragédiát – én pedig egy sokkal sokkal nőiesebb foglalkozást kaptam cserébe: a száraz tudományos-ság, az elzártág helyett ifjú lelkek seregét bízták rám!

Rájöttem hamar, hogy nagyon szeretek tanítani! A Szent Szív-rend Sophianum leánygimnáziumában tanítottam 34 évig... Módszertani, nevelési cikkeim is jelentek meg.

A tanári munka mellett több időm maradt festésre. Évközben félretettem annyi pénzt, hogy valahova elutazzam a hosszú nyári szünetben. Életem ismét egyenesbe került.

Akkoriban már sok virágképem gyűlt össze, de senkit sem ismertem a botanikusok közül. S ismét egy váratlan fordulat: egy természetrajzi tárgyban meghívott előadó váratlanul lemondta előadását. Belenyugodhattam volna: elmarad az előadás, hát elmarad. De én sajnáltam, hogy hiába jönnek majd az emberek, és felajánlottam: elhozom festményeimet, készítsünk egy kis botanikai kiállítást belőlük... S ezen a kiállításon találkoztam Jávorka Sándorral (a későbbi akadémikussal), aki azután életem menetét hosszú időre meghatározta.

Elkezdtem a rendszeres növényrajzolást, hetente bejártam a Nemzeti Múzeum Növénytárába, az Akadémia épületébe. Egyre többen ismertek, s nemsokára megjelentek a Magyarország valamennyi edényes növényét felölelő füzetek (*Iconographia Florae Hungaricae*).

Egy szép napon aztán felkértek iskolánk, a Sophianum leánygimnázium igazgatására. Édesanyám elkomorodott, mikor ezt örömmel elújságotlam: »Örülök, Vera, de sajnálom is, mert így majd kevesebb időd jut a rajzolásra.« Úgy is lett... az esték a munkahelyen megnyúltak, a nyári szünidők lerövidültek.

Aztán jött a háború. Utána egy darabig ment minden a maga rendjén, az államosított iskolában is. Mígnem egyszer csak az akkori főigazgató közölte velem, hogy nem tehetem be többé a lábam az iskolába, mert fegyelmi eljárást indítottak ellenem. Hosszú hónapok után jött a papír: »Magatartásából az államra nézve kár származhatott volna.« – Nézze, akkor ilyen időket éltünk. Korábbi szolgálati éveim elvesztek, 58 évesen állást kerestem, Bántott, de megértettem, máshol van rám szükség.

A Természettudományi Múzeumba Jávorka Sándor vett fel. A TTM akkori főigazgatója, Boros István a fegyelmin csak mosolygott. Az Akadémia »tudós-pótlékából«, ha szűkösen is, de megéltünk. Hazai határozókönyvek rajzai, a közép-európai disznövények színes atlasza, a Magyar növénynevek szótára, majd Jávorka halála után a Csíranövény-határozó – ezek már mind a Növénytárban születtek. De hisz innèn már ismeri a történetet?

A Dendrológiai atlasz megjelenését én már nem fogom megélni, de ameddig Isten engedi, dolgozom; szemem világát és azt, hogy kezem nem remeg – külön isteni adománynak tekintem.”

1985. november 6-án Vera néni csendesen elaludt. Nem jelezte semmi a halálát, csak a pulzus lassúbbodása, az egyre hidegebb kezek...

S most, hogy visszatekintek Vera nénire – ő nem egyszerűen a „virágos Vera néni” – ahogyan a rádió, a tévé, az újságcikkek nevezték. Igaz, előtte mindig ott volt a virág! A virág mint modell és a virág, a tanítványok, a tisztelők virágszájai. De Vera néni nem lágy-ságával lett szeretetre méltó; nem volt szolgálalkú. Kemény ember volt, akivel nem lehetett akármit végrehajtatni, csak ami a lelkiismeretével, a hitével egyezett. Asztalán otthon még minden érintetlen – az ecsetek, az Angliából jött Gillou tollak s egy nyitott jegyzetfüzet: Andersen Életem meséjének idézetével: „Szép mese az én életem, gazdag és boldog mese. Ha ifjúkoromban, amikor szegényen és egy szál magam nekivágtam a világnak, egy mindenható tündérrel találkozom, s az így szólít meg: válassz utat és célt, képességeidnek és értelmeknek megfelelőt, s ahogy az evilági bölcsesség megkívánja, én őrizlek és vezetek azon az úton... akkor sem élhettem volna okosabban, jobban. Életem története azt mondja el a világnak, amit nekem: van egy szerető Isten, aki mindent a legjobban igazít el. Hatalmas öröm élni, Istenben és emberekben egyaránt hinni. Mintha kedves barátok körében ülnék, úgy beszélem el nyíltan, bizalommal életem történetét, gondjaimat és szerencsémeket, a siker és elismerés örömét úgy, ahogy majd egyszer – hiszem – Istennek számolok be róla. Hiúság ez? Aligha. Szívem megindult és alázatos maradt. Minden gondolatom hálaadás Istennek...”

D. Zs. B. Gy.

Haza és nagyvilág

Hat hét Amerikában

Hat hetet töltöttem Észak-Amerikában az Itt-Ott című folyóirat köre, a Magyar Baráti Közösség meghívására: hat eseményekben, találkozásokban és látványokban igen gazdag hetet. Részt vettem, és két előadást tartottam a kör egyhetes hagyományos összejövete-lén, amely mindig pihentető természeti környezetben, hosszú évek óta az Ohio állambeli Lake Hope, a Reménység Táva mellett zajlik le. A helynév mintha szép jelkép lenne: arra a közös reményre utal, hogy a világ más-más táján, egymástól óriási távolságban élő magyarok szótértése nemcsak szükséges, hanem lehetséges is. Ennek a közös reménynek a jelében jönnek össze nyaranta New Yorkból, Clevelandból, Washingtonból, Chicagóból, Los Angelesből, Torontóból és Vancouverből a Baráti Közösség tagjai, s hívnak meg egy-egy vendéget, előadót a szülőhazából.

Összeferrott és tevékeny emberi közösséggel találkoztam a zöld dombok között, pedig a közel százötven fős gyülekezet igen tarka szociológiai képet mutatott. Volt ott egyetemi tanár, író, lapszerkesztő, lelkész, mérnök, orvos, főiskolai hallgató, volt régi és új emigráns és olyan is, akinek elődei a nagy kivándorlás hullámai sodorták az Újvilágba. Volt, aki törve, idegen hangsúlyokkal ejtette a szót, a legtöbben azonban kifogástalanul beszéltek magyarul. Nézeteik sem mindenben találkoztak, időnként élénk viták hevítették az amúgy is forró augusztusi délelőttiakat. Ezek az eszmecserék azonban mindig megmaradtak az elvi nézeteltérések keretei között, sohasem csaptak át személyes térre, és a délelőtti órákban még oly heves vitapartnerek délután már vidám társalgás közepette hűsöl-

tek a Reménység Tavának lágy hullámaiban. Vagyis igazi emberi közösségre találtam, amely a messziről érkezett vendéget is nyomban barátként fogadta, feloldva benne az idegenség nyugtalanító érzését. Ezt az emberi közösséget nemcsak a közös célok fűzik össze, hanem a közösen kialakított otthonosság emberi légköre is.

Mindenekelőtt mégis a közös célokról kell szót ejteni. Az Egyesült Államoknak, hivatalos statisztikai adatok szerint, körülbelül egymillió-hétszázezer magyar származású polgára van, ezek közül azonban csak mintegy félmillió beszél magyarul, s tart valamiféle kapcsolatot a magyar kultúrával. Az amerikai „olvasztótégely” tehát több mint egymillió magyart nyelt el néhány emberöltő leforgása alatt. Nos, a Magyar Baráti Közösség munkáját az a célkitűzés vezérli, hogy lehetőleg minél több magyart tartson meg az anyanyelv és az anyanyelvi kultúra hűségében. E cél szolgálatában nemcsak konferenciát rendeznek, hanem hétvégi magyar iskolákat is fenntartanak, előadókörutakat szerveznek, könyvek megjelentetését segítik elő, támogatják a magyar egyesületi életet. Márpedig az amerikai (és kanadai) magyarság megmaradásának egyik fontos záloga éppen az egyesületi élet, a közösségi összefogás, amely lehetővé teszi a kapcsolatokat a magyar kultúrával, s az odakint felnövekvő fiatal nemzedékeket is képes megtartani ennek a kultúrának a vonzásában. Ezt az igazságot ismerte fel a legutóbbi, Veszprémben rendezett Anyanyelvi Konferencia is, midőn oly nagy teret szentelt a szétszóródásban működő magyar egyesületek tevékenységének, a nemzeti tudatot fenntartó erőfeszítéseiknek.

Ezzel a tevékenységgel én is igen gyakran találkoztam amerikai utam során. A Reménység Tavánál rendezett összejövetel után ugyanis – a Magyar Baráti Közösség meghívására – előadókörúton vettem részt, és ennek során számos magyar közösséggel, egyesülettel találkoztam New Yorkban, Chicagóban, Clevelandben, Atlantában, Los Angelesben, San Franciscóban, Portlandben és a kanadai Vancouverben. Ezekben az egyesületekben igen mozgalmas élet folyik, a nagyobb közösségek külön épületet: Magyar Házat tartanak fenn, ahol működvelő színielőadásokat, ismeretterjesztő irodalmi, történelmi és néprajzi előadásokat, társasvacsorákat rendeznek, újságot adnak ki, családi ünnepeket tartanak. Hadd hivatkozzam most csupán a vancouveri Magyar Házra, amelyben délutántól késő estig zajlik az élet: táncegyüttes és színjátszó kör rendez próbát, a klubhelyiségben csendes diskurzus folyik, az egyik szobában pedig az egyesületi lap: a Tárogató készül. A lap szerkesztője, Tamás Miklós – egykori soproni erdészhallgató – mint költő is felhívta magára a figyelmet: néhány esztendeje látott napvilágot *Eszkimó szerelem* című szép kötete.

Az amerikai magyarság közösségi életének másik otthona az egyházközösségek keretében jött létre. Nem véletlenül hivatkoztam ezekre a veszprémi Anyanyelvi Konferencia úgy, mint a magyarságtudat ugyancsak igen fontos fenntartóira. Amerikában, amint tapasztaltam, igen bensőséges kapcsolatok fűzik az embereket a templomhoz, a gyülekezethez: nemcsak a közös áhitat idején, hanem a köznapi és a közösségi élet dolgaiban is. A gyülekezetek általában csupán néhány száz főből állnak, ily módon a lelkész személyesen is jól ismeri híveit, osztozik örömeikben, tudomása van gondjaikról. Sokatmondó jelkép, hogy mise vagy istentisztelet végeztével személyesen, kézfogással, néhány közvetlen szóval vesz tőlük búcsút a templomukban. Ezek a szép közösségi hagyományok érvényesülnek a magyar egyházak életében is. A gyülekezetek mindig élő emberi közösségek: tagjaik erősen összetartanak, támogatják egymást a bajban, közösen ülik meg a családi ünnepeket, és természetesen közösen gondozzák anyanyelvi kultúrájukat. A magyar templom, legyen katolikus vagy protestáns, olyan közösségi központot jelent, amelyet nagy távolságokból, akár több órás autótútnyi messzeségből is rendszeresen felkeresnek a nagyvárosokban szétszórta élő magyarok.

Több helyen is találkoztam az egyházközösség keretében szerveződő magyar közösségi élet eredményeivel: San Franciscóban és Vancouverben katolikus, Los Angelesben és Clevelandben református magyar gyülekezetekben jártam, s az anyanyelvi kultúra fennmaradásán fáradozó tudós lelkészekkel kötöttem ismeretséget, talán így is mondhatom:

barátságot. San Franciscóban a bencés Hites Kristóffal, Vancouverben a jezsuita Ugrin Károlyval, illetve Trombitás Dezsővel, Hollywoodban Kálmán Szabolccsal, a San Fernando-völgyi magyar református egyház lelkipásztorával. Híveik nemcsak a templomban vannak együtt, hanem az istenháza mellé épült gyülekezeti teremben is, ahol igazi közösségi élet folyik, és kulturális összejövetelek, előadások ápolják a kapcsolatokat az egyetemes magyar kultúrával, szolgálják a nemzeti tudat megtartását. Ezt a gyülekezeti életet természetes módon hatja át a keresztény ökumenizmus szelleme: a magyar katolikus és protestáns templom nem „két szomszédvár”, hanem egymást támogató és kiegészítő két otthon, amely kölcsönösen nyitott minden keresztény és minden magyar számára, jól tudván, hogy ez a nyitottság az Iste-nszolgálatnak és az egyházközség nemzeti-kulturális tevékenységének egyaránt javára válik.

Hadd idézzem fel találkozásaim egyik emlékezetes és kedves pillanatát: látogatásomat a San Francisco mellett megtelepült bencéseknél. Los Angelesből kora reggeli repülőgéppel érkeztem a nyugati part egyik legszebb és legmozgalmasabb városába. A hatalmas légikikötőben Hites Kristóf várt, s gyorsan beszállított kis japán kocsián a „monostorba”: hamarosan kezdetét vette a magyar mise. A „monostort” persze csak átvitt értelemben szabad érteni, inkább egy terjedelmes parkban elhelyezkedő telepről van szó, jellegzetes, favázas, faborítású amerikai épületekről: ilyen a templom, a nagy előadói csarnok, az iskola, a tanári iroda, a rendház, a kollégium, amelyhez természetesen szép uszoda és számtalan sportpálya tartozik. A magyar bencések az ötvenes években telepedtek le az Egyesült Államokban. Eredetileg a komáromi gimnázium tanárai voltak, akiket iskolájuk államosítása után a csehszlovák hatóságok egy eldugott kis hegyvidéki kolostorban telepítették le, s innen sikerült először Nyugat-Németországba, majd Amerika keleti partjára, Boston közelébe kerülniük. Három magyar bencés, közöttük Hites Kristóf atya jutott arra az elhatározásra, hogy a nyugati parton próbálja megvetni egy új „monostor” és talán egy magyar gimnázium alapjait. Adósságokba bonyolódva vásároltak meg San Francisco közelében egy tekintélyes földdarabot, építkezni kezdtek, s fokozatosan megteremtették a mai szép telepet. Hites Kristóf sokáig az iskola igazgatójaként tevékenykedett, néhány éve azonban fiatalabbaknak adta át helyét. A tanárok többsége ma már amerikai, és a középiskola is angol nyelven oktatja növendégeit, közöttük számos San Francisco-i magyar család gyermekét. Kristóf atya filozófiát és etikát tanít, s mellette szervezi a nyugati part e gyönyörű vidékének magyar kulturális életét, gondozza a magyar hitéletet. Minden iránt érdeklődik, ami idehaza történik, különösen a szlovákiai magyarok sorsa iránt.

Szinte mindenütt rendkívül élénk érdeklődéssel találkoztam: a mai magyar irodalom, a történetkutatás vagy a néprajz újabb eredményei, általában az „óhaza” változó-alakuló élete igen nagy mértékben foglalkoztatja az amerikai szétszóródásban élő magyarokat. És igen nagy az érdeklődés a nemzetiségi sorban élő magyar milliók, különösen az erdélyi magyarság bizony, nemigen megnyugtató helyzete iránt. Mondják korábbi látogatók, hogy ez nem volt mindig így, a Budapestről érkező vendéget időnként bizalmatlanság fogadta, s előítéletekkel kellett megküzdenie. Hosszú utam alatt szinte egyáltalán nem találkoztam ilyesmivel, úgy tetszik, a kölcsönös látogatások és tapasztalatcserék eredményei kezdenek beérni, s mindez nemcsak a szülőhaza iránti érdeklődést frissítette fel, hanem elfogulatlanabbá tette a szemléletet is. Megvallom, otthon éreztem magamat ezekben a chicagói, clevelandi, atlantai, Los Angeles-i, San Franciscó-i, portlandi és vancouveri magyar közösségekben: alig győztem válaszolni a záporozó kérdésekre, mindenütt barátsággal, jóindulattal találkoztam. Lake Hope, a Reménység Tava szerencsés jelnek bizonyult: onnan indultam el amerikai utamra, s azzal a biztosabb reménnyel tértem haza, hogy az egymást kereső igyekezet, a kölcsönös megértésre törekvő jószándék képes közelebb hozni egymáshoz az idehaza élőket és az elszármazottakat.

Pomogáts Béla

Jékely Zoltán összegyűjtött versei

Az *utolsó szál liliomhoz* című 1983-as válogatás után Győri János gondos szerkesztésében kézbe vehettük a sokak által nagyon várt összegyűjtött verseket. A modern magyar irodalomban valószínűleg kevés költőnek van olyan igazán nagy és sokrétegű olvasóközönsége, mint Jékely Zoltánnak. Verseit nemcsak olvassuk, de úgy érezzük, soha nem látottan-hallottan is nyomban fölismerni véljük. Keats szerint az olvasói öröm, élvezet abból fakad, hogy a költemény „majdnem az emlékkép” erejét hat ránk. Valami, amit nem „tudtunk”, de nem is teljesen új számunkra, amit már sokan sokszor gondoltak, ám az olvasott vers tökéletességével még nem fejezte ki senki.

Már a fiatal Jékely első kötetében, az *Éjszakákban* szinte mindazt megtaláljuk, ami költészetét azután, majd egész életén át, oly mással össze nem téveszthető módon jellemzi. Első megszólalása kész, érett költőt jelentett, s „egészen különálló, sajátosan egyéni színt képviselt nemzedékében”, mint Rónay György írja, „mindannyiuk közt ő volt a legeredetibb”. Kitűnő versek sorakoznak a korai évek termésében, az egész életműből is alig túlszármalhatóan magaslanak ki. Olyanok, mint a *Szép nyári zenekar*, a gyakran idézett, zsoldárt intonáló, felejtethetetlen *A marosszentimrei templomban*, az *Új évezred felé* föllebezethetetlen álom-jövőlátása, vagy a tér és idő végtelenjét kutató, nagy összegző vers, a *Csillagtoronyban*.

Első jelentkezésétől utolsó közreadott verseiig egyetlen nagy, minden mást magához idomító alapélmény fogja egybe költészetét – s ez a mulandóság élménye. Ennek érzelme hatja át, igaz, többnyire áttételes formában: a nosztalgia ábráin, az emlékezés fátylán át, álmolátásosan, a múlt képeit az őket őrző tárgyakból hívja elő. Ha verseit időrendben haladva vizsgáljuk, szinte szembetűnik, hogy a nosztalgikus hang mindenekelőtt a harmincas évek verseiben uralkodik (*Eltűnik egy világ, Enyeden ősz van, Kalotaszegi elégia*); az álomszerű látomások a második, a háború utáni korszakát jellemzik inkább, s ez a *Madár-apokalipszis*ban jut tetőpontjára. A későbbi esztendőkhöz aztán egyre szaporodnak a sajátosan jékelys tárgyköltészet darabjai, mint a *Zsámbék romjai*, a *Középkori falmetszet* címen írt, számozott versek vagy a *Ház-síralom*. Tévedés lenne azonban így szigorú határokat vonnunk, s megfedkezünk arról, hogy Jékely minden időben egyben milyen szenvedélyesen közérdeklődésű költő volt; idézzük csak az 1936-ból való, Lehmbruck híres *Megalázott* című szobrával rokon szellemisségű *Apotheózist*, amely az abesszin háborúról szól, s a népek lerohanása ellen tiltakozik. Az ugyanebből az évből keltezett *Öcsémnek* valamennyi víziója közül talán a legerőteljesebb, már a közvetlen közelben élők pusztulásának lehetőségét idézi, a háború értelmetlenségét, iszonyatát aposztrofálja. Érdemes a vers utolsó négy sorát, a belőle áradó döbbenetet leírunk: „Otthon anyánk szeméből könny pereg / és egyre hajtogatja: ő szült, ő szült! / Reggel apánk rémületen rámered: / egyetlen éjjel hófehérré őszült.”

Hogy ennyire magunkénak érezzük ezt a költészetet, azt végül mégis inkább Jékely félreismerhetetlenül meleg, intim hangütése, hanghordozása teszi. A verset létrehozó, gyakran közhelyszerűnek tűnő lírai helyzetet magától értetődő természetességgel vállalja s varázsolja magasrendű poézissé. A primér élményt, az „ihlető pillanatot” örökíti meg, belőle bomlik ki olykor élesen nem is körvonalazódó, inkább a hangulat színtjén megmaradó gondolata. A versben magában előttünk áll saját keletkezése, alakulása is, s ez

valóban ritka élmény az izmusok költészetének útvesztőjében néha tanácstalanul kutató, eligazodni próbáló olvasónak. Jékelynél ugyan találunk sokszorosan összetett asszociációjú képeket, de nála lépésről lépésre követhetjük a képek egymáshoz rendelődésének logikáját. Így aztán nagyon is magától értetődőnek hatnak a verseiben egymásba kapcsolódó metaforák. Az olvasó pillanatról pillanatra úgy érzi, már előre ismeri a következő versmozzanatot. Mintha ismeretlen Mozart-művet hallgatnánk, s bár nem tudhatjuk, hiszen nem ismerjük, mivel lep meg a zene következő üteme, mégis, mihelyt elhangzik, úgy érezzük, pontosan ez volt az, amire vártunk, számítottunk.

Máskor épp ellenkezőleg: az újszerű, meglepő kifejezés tökéletessége ragad meg váratlanul. Gondoljunk csak a *Csontjaimhoz* „síri hapták”-jára, vagy a kesernyésen ironikus *Futballisták* „dérült pasas”-ára. Éppen ez, a meditációt egy „oda nem illő” szóval, mozzanattal is verssé tevő, távolságteremtő elem, melynek szerepét a háború után, s aztán a hatvanas évektől némi rezignált, finom irónia veszi át (*Gül Baba fürdőjéhez*, *Évtizedek hatalma*), ragad meg bennünket különösen.

Jékely mesterien bánik a nyelvvel, a nyelvi lelemény azonban soha nem válik nála mutatvánnyá vagy tisztán öncélú technikai bravúrrá. Még az olyan puhán gördülő, melodikusságában szinte föloldódó versben sem, mint az *Önaltató. II.*: „El nem illő almaszágban / alszom néma kamra-zugban, / hol halomnyi lóm, kacat van . . .” stb.

Jékely költészetének varázsa tehát alighanem elsősorban a megfogalmazás minőségében rejlik. Az álomszerűségben, az elmélkedés „Tagtraum”-jellegében, versei finom, elégikus hangvételében, gazdag képi kifejezéseinek erejében. S az avantgarde után a versben egyre bátrabban használt köznyelvi szókincsében, amely soha nem teszi harsánnyá vagy bántóvá stílusát, mint ahogyan visszafogott mértékkel, de mindig hatásosan alkalmazott erdélyi tájszavai sem ragadják ki sosem a mozarti könnyedségből, eleganciából. Még szürrealista elemeit tartalmazó képeit is közvetlennek, természetesnek érezzük, hiszen látványhoz kötöttségük az olvasónak mindvégig nyilvánvalóan megmarad. A hatvanas évektől egyre rövidülnek versei, s néha csupán egyetlen, önmagában is teljes, szuggesztív képpé tisztulnak. „Egyre mélyebb a kút, amelyből estelente / felhúznám az imák enyhétadó vizét; / se esti anya-csók, se égi tente-tente – / Nincs, mi eloltaná napi poklom tüzét.” (*Imádság*)

Nehéz utódnak lenni, mondja Goethe. Jékely úgy lett az, hogy soha nem volt apja, Áprily Lajos epigonja. Kivételes költői korszak, a Nyugat nagy nemzedékének vívmányait summázza s adja át az olvasónak. A modern magyar költészet talán éppen rajta s nemzedéktársain keresztül válik igazi élményünkké. Ami a Nyugat költőinél még bravúr, náluk már természetes, Jékelynél, épp erdélyi indíttatásával magyarázhatóan menten maradva minden kordivattól, formálódik tovább ez az örökség, s válik mindig is fölismérhető hangnemű, kristálytisztá költészetté. (*Magvető Könyvkiadó*)

Németh Anna

Következő számunkból

Gergely Ágnes Christopher Okigbóról
Christopher Okigbo versei
Desmond Tutu: Isten szándéka
Bálint Péter elbeszélése
Jánossy István: Gondolatok az archetípusról
Új sorozatunk: Orosz keresztény filozófusok

Rubin Szilárd: Római Egyes

Regényének vége felé Rubin Szilárd elrejtett egy epizódot, amely a reménytelen szerelemről szóló történetet oly élesen megvilágítja, mint egy műtőben elhelyezett reflektor. A főszereplő barátja egy dél-amerikai költőtalálkozóról hazatérve elővett egy fényképet, amelyet egy paraguayi falu utcáján csinált egy „szépségében is fenyegető arcú” gyerekről. „Ki ez?” – kérdezte itthon maradt barátját, aki habozás nélkül rávágta: „Az ötéves Heathcliff.” A válasz hihetetlen volt, és mégis tökéletes. Nemcsak azt igazolta, hogy a regényhősöket érintetlenül hagyja az idő, hanem hogy a *Római Egyes* főszereplője otthonosan mozog azokban a dimenziókban, amelyek a mindennapi életben csak egy-egy különleges pillanatban érzékelhetők.

Mint általában a jó regényeknek, a *Római Egyes*nek sincsen ideje. Bár szerelmének történetét az író múlt időben meséli el, ez mégis különbözik a köznapi értelemben vett múlt időtől: sokkal inkább egy olyan időrétegre utal, amely semmilyen nyelven sem fejezhető ki, mert gyaníthatóan magához az időhöz sincsen köze. A történet a római egyes számmal jelölt harcányi fürdőkabinban kezdődik, a főszereplő születésnapjának hajnalán, és ugyanitt, ugyanezen a hajnalon fejeződik be. A tengerek utáni honvágyban élő hős ebben a fürdőcellában idézi fel reménytelen szerelmét; s miközben emlékei megelevenednek, a cella kitágul, éppúgy, mint az élet: „A fürdőkamra... egyedül az öröklétről akart tudomást venni: családja visszfényében cserepekre hullott az idő.” Ám ha az idő cserepeire hullik, akkor ez nemcsak az örök életnek, hanem a pusztulásnak is a jele; s a fürdőkamra ettől kelti egy kriptá benyomását is, ahonnan az ember az életet távoli, időtlenné vált fényképként szemlélheti.

Az elmúlás érzése a szenvedély állapotában a legnyomasztóbb. Rubin Szilárd regénye a reménytelen szerelemről szól, pontosabban arról a szenvedélyről, amellyel a főszereplő egyre elszántabban sze-

retné magáénak tudni szerelmét. Mint mindenkit, aki saját szenvedélyeivel képtelen megalkudni, őt is a maradéktalan birtoklás vágya hajtja: a mindenről lemondó, mindenét szétesztó szeretetet tartja a vágy igazi gátjának, és szerelmét úgy próbálja megvalósítani, hogy a vágy tisztaságát semmi, még a szeretet se színezzé át. Nem idegen ez attól a kérlelhetetlenségtől, amellyel a misztikusok is mindent félresöpörnek az abszolútumhoz vezető útról; de éppen a misztikusok példája mutatja, hogy miközben az ember kizárólag saját belső hangjára hallgat, és egyedül az őt éltető vágyra van tekintettel, a világot és vele együtt önmagát is a minden tanulság híján lévő romlásnak szolgáltathatja ki. „Bár megromlottam, de nem nőttem fel”, mondja a hős, miközben szerelme reménytelenséget megérezve rádöbben arra, hogy a szerelem csupán egyik változata annak a megnevezhetetlen, minden célon túlmutató vágynak, amely életét kisgyermekkorától irányította. Az ilyen vágy rabságában élő ember nyomasztóvá válik; anélkül, hogy kézzelfogható oka lenne, légüres tér támad körülötte, miként a regény hőse körül is, aki joggal teszi fel a kérdést: „Miért válnak rögtön ellenségesse még vadidegenek is?” És nemcsak a vadidegenek; ha fölsejlik a szenvedély határtalansága, akkor az is megdermed, akire a szenvedély irányul, és mint a főszereplő szerelme, „elnémul, mint aki súlyos üveglapokat érez maga körül”. Az ilyen abszolutisztikus vágy fogságában az ember nem családalapításra törekszik, nem karrierre vágyik, nem otthon akar teremteni, vagyis nem az életben akar boldogulni; hanem mindenekelőtt megváltást remél. Csakis a megváltásba vetett hit nem engedi, hogy az ilyen ember megalkudjon a körülményekkel; ez a vértanúkat idéző fanatizmus teszi érthetővé, hogy az ilyen ember miért nem enged semmilyen esetben sem az ösztönszerkezetét is meghatározó vágyból.

Nem áll távol az ilyen magatartás az önsorsrontástól, amely a *Római Egyes* főhőseinek is legjellemzőbb, és tégyük hozzá, legmegindítóbb vonása. A hős egyebek között ezért is bizhat az olvasó szeretében; mi-

közben a szeretett nőtől megváltást remél, kívül kerül a világon és egyre mélyebbre zuhan. Az elvakult szenvedélyről, az eszeveszett vágyról a józan emberek sok rosszat elmondhatnak, néha még jogosan is. Egyvalamit azonban mégsem lehet elvitatni tőle, és a többiek szemében az ilyen ember ettől válik olyan különössé, riasztóvá és idegenné: a szenvedélynek, az abszolutisztikus vágnak a rabságában ugyanis az ember bármit megtehet, mégsem válik tisztátalanná. A regény egyik páratlanul szép helyén a hős a lelkét a falusi árnyékszékhez hasonlítja, amelyet éjszaka a gypmester kitisztított, fertőtlenített, majd fehérre meszelt. Az árnyékszék, amely a főhősben egyébként a pokol képzetét ébresztette, ilyenkor mély és ünnepélyes volt, s a lenti üreg semmiben sem különbözött egy cellától. „Virradatkor, amikor kiosontam megnézni, az illemhely olyan tündöklelesen tiszta és szép volt, hogy térdelni lehetett volna az alján, mint a körmenet előtt a felsikált utcakövön. Azóta sejtem, hogy amiként vannak éléskamra-lelkek, melyekben bárki és bármikor azonnal táplálékot lel, vannak olyan ritkán és nehezen megtisztulók is, köztük az enyém, amelyeket úgy kell átváltoztatni írócellává, mint egy

bélsárral telített illemhelyet, hogy egy-egy kivételes napkeltén saját valódi vágyaikat is felismerhessék.”

Rubin Szilárd regényének ez és az ehhez hasonló felismerések biztosítanak külön helyet a mai magyar prózában. Ritkán látnak napvilágot nálunk ennyire illúziótlan könyvek; és elvétve találni olyan műveket, amelyek ennyire szemérmetlenül, szinte gátlástalanul derítenék fel a mélyben lapangó ösztönöket. A regények ezt általában az önmanipuláció végtelenül változatos fortélyaival leplezik el – az élet alapvetően erkölcsi megítélésétől kezdve a realisztikus társadalomrajzon át a technikai tökéletesség és a stilisztikai hibátlanság túlértékeléséig minden ezt szolgálja. A *Római Egyes* ilyen értelemben korántsem hibátlan alkotás; s ha Rubin Szilárd korábbi regényére gondolunk, az emlékezetes és ma is eleven *Csirkejáték* szigorúbb, ökonomikusabb műnek tűnik, amelyhez képest ez a kisregény olyan benyomást is kelt, mintha önmaga előkészületeként íródott volna. És mégis, az olvasót magával ragadja, a képzelet később is újra és újra visszatér hozzá, és csak növeli sajnálkozásunkat, amiért írójától olyan ritkán olvashatunk újabb műveket.

Földényi F. László

Színház

Saint-Exupéry: A kis herceg

A magyar televízió az új esztendő tiszteletére Himnusz és Szózat elhangzása után Antoine de Saint-Exupéry *A kis herceg* című művéből vett idézettel köszöntötte nézőit: „Tessék, itt a titkom. Nagyon egyszerű: jól csak a szívével lát az ember. Ami igazán lényeges, az a szemnek láthatatlan.” Az elidegenedés és elmagányosodás évtizedei után megnőtt az igény a szeretetre, a barátságra, az emberi kapcsolatok megteremtésére és megerősítésére.

A szeretetigény egyidős az emberiséggel, s minden ember ezzel születik, csak a körülmények, a társadalmi, gazdasági, politikai viszonyok távolítják el, csökkentik vagy szüntetik meg ezt az igényt. Arisztotelész már kimondta: Az ember társas lény; s száz év múlva, a római háborúk idején Plautus válaszolt rá: Az ember az embernek farkasa. Újabb kétszáz év múlva megjelent a Földön a Szeretet, Jézus alakjában és hirdette: Szeresd felebarátodat! Kétezer év óta ez a parancs sokszor került homályba, merült feledésbe.

A háborúk fizikai és szellemi pusztításai után – és ez nemcsak a második világháborúra vonatkozik – az emberek önzökké, befelé fordulókká váltak, csak önmagukra, saját jólétükre gondoltak, az anyagi javakban vélték megtalálni a boldogságot. Fel-

bomlottak a barátságok, válságba kerültek a házasságok, megszűntek az értelmes kapcsolatok. Művészetben, irodalomban, színpadon az elidegenedés vált divatos irányzattá, a társadalomban az elmagányosodás következett be. Ezeknek ellenhatásaként jelentek meg a szeretet-igényű művek az irodalomban és a színpadon.

Saint-Exupéry, a magányos repülő költő fantáziával megalkotta csupaszív, érzékeny kis társát, a kis herceget. Ez a poszt-szimbolikus meseköltőmű, akárcsak Maeterlinck Kék madara, az emberi kapcsolatok, a barátságot és a szeretetet a romlatlan gyermeki lélekkel ábrázolja. Nem véletlen tehát a televízió újévi szeretet-üdvözlője, nem véletlen, hogy a Kék madár Thália színházi előadását a televízió is sugározta, s hogy ugyanez a miskolci Nemzeti Színházban is bemutatásra került. S nem véletlen, hogy A kis herceg a hetedik magyar kiadást érte el, hangplemez készült belőle, és színpadra is került.

A József Attila Színházban A kis herceget Rónay György fordításában alkalmazta színpadra Belia Anna és Valló Péter. Valló tervezte a díszleteket és ő rendezte az előadást. A kísérőzenét és hozzá a dalszövegeket Bródy János szerezte, és mintegy narrátorként, saját gitárkíséretével, a színpad szélére állva, ő maga adja elő, a mai fiatalok utcai ruhájában, ezzel is jelezve, hogy ő a játékon kívül áll. Ének- és zene-számai hangulatilag nemcsak illenek az előadáshoz, hanem fokozzák is annak érzelmi hatását.

A kis herceg szerepében Ivancsics Ilona teljes illúziót nyújt. Az a szőke, törékeny „kisfiú”, akit Saint-Exupéry színes rajzai révén megismertünk. Schäffer Judit igyekezett követni a szerző illusztrációit a jelmezek megtervezésénél. A mesekönyv szövege a színpadra állítás dramaturgiájának megfelelően rövidült ugyan, de nem változott. A pilóta, vagyis maga a szerző szerepében Újréti László igyekezett szerepe ket-tősségének megfelelni. A színésznek a szituációt kell élnie a színpadon. Ez pedig: a sivatagban géphiba miatt kényszerleszállást végző, egyheti ivóvízzel ellátott pilóta, aki a gép javításával együtt az életéért

küzd. Helyzete kritikus, kedélye borús. Odapottyant egy ismeretlen bolygóról egy kisfiú. Természetes, hogy az első percek csodálkozása után a férfi felelősségérzete a kisfiúért, önmagáért, a sivatagból való szabadulásáért, hangulatilag befolyásolja a pilótát. Ez a hangulat tehát a találkozás elején indokolt, de Újréti László a helyzetnek megfelelő érdes hangja a kis herceggel való megismerkedés után sem lagyul s a kisfiúval való barátkozásnál is gyengédebb magatartást vártunk tőle.

Iglódi István a kis herceg által meglátogatott hat kisbolygó hatféle alakjával, rövid jeleneteiben csak illusztrálja a történetet, s elsősorban a gyermek nézők igényeit elégíti ki, olykor harsány, erősen karikírozó megjelenésével. Jól játszik és maszkban is kielégítő a kigyó nem éppen rokonszenves szerepében Kocsis Judit, míg Szabó Éva rókJa hanghordozásában a kis herceg mellett a legjobban közelíti meg a szerző szövegét, amely éppen a róka és a kis herceg közötti párbeszédben éri el csúcstét.

A róka jelmeze sajnos merőben elűt a többiekétől, s meg sem közelíti a szerző rajzán ábrázoltat. Természetesen nem átlatbőrbe bújtatott színészre gondolnánk, de a rókaprémes, kucsmás, muffos, angol kosztümbe öltöztetett hölgy még a felnőtt nézőben sem igen kelti a róka képzetét, nem is szólva a gyerek nézőkről, akik csak egy „rendes” ruhába öltözött nénit láttak a színpadon, minden „rókaság” nélkül.

A kis herceg történetének példázata általánosítható; a pilóta olajos-foltos kezes-lábasban dolgozó ember, a kis herceg, való-lán a csillagokkal, uralkodó a maga bolygóján; a pilóta felnőtt férfi, a kis herceg kisfiú; a pilóta tapasztalt, a jövevény naiv és tapasztalatlan. A barátság megszületése, a „megszelídítés” szinte titokzatos, lelki ki-sugárzás eredménye. Egy meleg, érdeklődő tekintet, egy vállra tett kéz nyomán a másikon átfutó áram szoros kapcsolatot terem-tet, barátságot eredményezhet két ember között. Megindul egy belső sugárzás, az ér-telem és az érzelem egyszerre kezd mű-ködni. Ezt példázza A kis herceg szívet me-lengető, jól sikerült színpadi előadása is.

Cenner Mihály

Levelek – válaszok

N. Istvánné. Idézzük leveléből: „... az írások egy része nehezebben érthető, a sok idegen kifejezés, a nagyobb tudás hiánya miatt.” Szerkesztőségünk igyekszik minél érthetőbb és világosabb megfogalmazású tanulmányokat, cikkeket közölni, úgy hiszszük azonban, vannak olyan kérdések, új jelenségek, melyek megnevezésénél elkerülhetetlen idegen szavakat használni, kivált ha azok helyett, legalábbis egyelőre, nem áll rendelkezésünkre megfelelő és közhasználatú magyar. A Vigilia elsősorban arra törekedhetik, hogy szerény lehetőségei szerint hozzájáruljon a teológiai nyelvezet egységesítéséhez, de a jelek szerint ez is rendkívül nagy feladat, melynek elvégzésére egyetlen lap nem rendelkezik elegendő lehetőséggel. Ha úgy ítéljük, hogy egy írásban túl sok a nyelvi nehézség, idegenség, megpróbálkozunk jegyzetek révén megkönnyíteni az olvasói befogadást.

W. György. Aligha kell attól tartania, hogy ötvenöt évesen – mint írja – „a szenilitás felé közeleg”, mert nem tudja követni Teilhard de Chardin és más írók „eszme-futtatásait”. Mióta kritikusan figyeli a világ a szellem fejlődését, azóta elfogadott tény, hogy az új jelenségek és eszmények megértése, még inkább feldolgozása olyan feladat, melyet csak nemzedékek végezhetnek el. Gondoljon például arra, hogy Ady Endrével szemben az egyik legtöbbet hangoztatott kifogás az volt – és ezzel válaszolnánk arra a kifogására is, hogy a versek nagy részét „agyszüleménynek” nevezi –, hogy „érthetetlen”. A költői nyelvhasználat – főképp az igazi tehetségek – majdnem mindig megelőzi a kor átlagnyelvét. Mi szerencsének és a fejlődés jelének hisszük, ha nem az igazi tehetség alkalmazkodik a korhoz, hanem fordítva: az utókor fogadja be őt. Évek múlva bizonyára nem ilyen szigorúan ítélkezik majd a ma újnak és szokatlannak vélt szellemi jelenségek fölött.

T. János. Mi nem érezzük olyan nagy bajnak, ha a versben nincs pont és vessző. Az igazi, elmélyült versértés egyik jele, hogy nem írásjeleket olvasunk, hanem gondolati

egységeket. Ha így közelít az ilyen típusú költeményekhez, bele fogja hallani a gondolatfolyamba azokat az egységeket, melyeket a hagyományos írásjelek választanak el egymástól.

G. Nándor. Mély egyetértésben az Ön által írtakkal, mi is arra törekszünk, hogy lapunk minden fontos eseményről tájékoztatást adjon. Persze hogy szeretnénk bővebb terjedelmű kritikai rovatokat adni e cél érdekében, lapunk jelenlegi terjedelme azonban erre nehezen adna lehetőséget. Higgye el, minden számunk összeállítása önkínzó folyamat: értékes írásokat kell bizonytalan időre elnapolnunk, hogy általunk még fontosabbnak érzetteknek helyet adjunk. Igyekszünk eközben magasra állítani a mércét, s nem megfélemlíteni a hívó katolikus olvasók velünk szemben támasztott igényeiről. Köszönjük jókívánságait, s szívből viszonzozzuk azokat.

P. Vilmos. A levélben írtak: a keresztényi eszme és a jézusi példa örök korszerűsége, illetve ennek kifejezése olyan gondolatok, melyeket mi vezérelvünknek tekintünk. Hogy ezek az eszmények az igehirdetésben nem mindig nyernek hiteles kifejezést, az vitathatatlan, mégis az a tapasztalatunk, hogy ezen a téren az utóbbi időben egyre több a pozitívum.

Z. János. Alighanem túlzott jóindulattal minősíti munkánkat, amikor azt írja, hogy az utóbbi időben „megújult a Vigilia”. Igyekszünk minél szélesebb és hitelesebb képet adni a keresztény világ életéről és mozgásáról, reméljük, a következőkben még színvonalasabban sikerül megvalósítanunk e törekvésünket. Az a célunk, hogy – másik kedves levélírónk kívánalmaira reflektálva – „formáljuk” a katolikus közvéleményt. Nem hisszük, hogy e cél érdekében profilunkat kellene módosítanunk, tudatában vagyunk azonban annak, hogy még közelebb kell kerülnünk a ma legfontosabb kérdéseinek megválaszolásához, vagy legalábbis kritikusan és önkritikusan, kellő nyíltsággal kell felvetnünk azokat.

RÉSUMÉ

L'étude mise en tête de ce numéro est „La piété politique” de Jon Sobrino, publiée dans „Concilium”, revue théologique parue aux Pays Bas. Ce théologien jésuite vivant à El Salvador donne un aperçu de la nature spirituelle de la théologie libératrice. Un autre essai sur la pratique religieuse de l'Islam écrit par Zsolt Rostoványi peut susciter également l'intérêt. C'est dans ce numéro que nous donnons le premier résumé sur l'écho de notre enquête, – questionnaire inséré dans notre mensuel: l'année dernière. Miklós Vásárhelyi évoque „Korunk Szava” (Voix de notre époque), revue catholique très intéressante, mais éphémère. L'entrevue de Vigilia donne la parole cette fois à Adolf Olivér Horvát, botaniste cistercien. La méditation d'Endre Török salue Péter Vasadi, poète, à l'occasion de son 60ème anniversaire. Cet article est suivi des oeuvres du poète. Dans la rubrique „Eglise mondiale vivante” nous commençons une nouvelle série: les comptes rendus d'auteurs étrangers sur la vie d'une communauté catholique locale.

INHALT

Als hervorgehobener Beitrag zu unserer Juni-Nummer gilt ein Essay von Jon Sobrino, erschienen unter dem Titel: Profil einer politischen Heiligkeit in der internationalen theologischen Zeitschrift Concilium. Der in El Salvador lebende Jesuiten-Theologe gibt einen Einblick in die Spiritualität der Befreiungs-Theologie. Auf Interesse stösst womöglich ein Essay von Zsolt Rostoványi über die religiöse Praxis des Islams. In dieser Nummer geben wir eine erste Zusammenfassung über das Echo auf unseren voriges Jahr herausgegebenen Fragebogen. Miklós Vásárhelyi ruft die vor mehr als 50 Jahren erschienene, interessante katholische Zeitschrift Korunk Szava (Wort unserer Zeit) in Erinnerung. Gesprächspartner der Vigilia ist diesmal der Botaniker und Cisterzienser Adolf Olivér Horvát. Die Meditation von Endre Török befasst sich nicht nur mit seinem eigentlichen Thema, sondern ist auch als eine Begrüssung des jetzt sechzig Jahre alten Dichters, Péter Vasadi gedacht. Neben dieser Begrüssung stellte die Redaktion als Ehrenbezeugnis die Publikation von Gedichten des namhaften katholischen Poeten. In unserer Spalte: Lebendige Weltkirche beginnen wir eine neue Serie: wir bringen Beiträge geschrieben von ausländischen Autoren über das Leben von je einer lokalen Kirche.

CONTENTS

The outstanding essay of this June number is a writing by Jon Sobrino on „Political Sanctity”, which appeared in the Concilium, an international theological periodical published in the Netherlands. The Jesuit theologian, who is living in El Salvador, provides us with an insight into the mentality of the liberation theology. – The study by Zsolt Rostoványi, concerning Islamic religious practice also deserves attention. – In this number we are giving the first summary of the response of our readers to our questionnaire issued last year. – Miklós Vásárhelyi recalls to mind the „Korunk Szava” (The Voice of Our Age), a shortlived but exciting Catholic periodical. – Vigilia's interview on this occasion is with Adolf Oliver Horvát, a Cistercian botanist scientist. – The Meditation by Endre Török is not only concerned with its subject, but also wishes to greet the poet Péter Vasadi on the occasion of his 60th birthday. The editor's office joins him in his congratulations and wishes to express its esteem by publishing some poems by this poet. – In our column, the „Living Universal Church”, we are beginning a new series in which we shall publish writings by foreign authors describing the life of their local Churches.

